

**CUMHURİYET DÖNEMİNİN MODERNLEŞMESİNİN
BİR SANAYİ YAPISI ÜZERİNDEN
KENTSEL VE MEKÂNSAL OLARAK OKUNMASI:
AYDIN TEKSTİL YERLEŞİKESİ**

Fatma KOLSAL
Yüksek Lisans Tezi

Mimarlık Anabilim Dalı
Ocak 2015

JÜRKVE ENSTİTÜ ONAYI

Fatma Kolsalın **ñCumhuriyet Dönemi Modernleşmesinin Bir Sanayi Yapış Üzerinden Kentsel ve Mekânsal Olarak Okunması** Aydın Tekstil Yerleşkesiò baklâklê **Mimarlık** Anabilim Dalındaki Yüksek Lisans Tezi, aşağıdaki jüri tarafından Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Ad Soyad	Kıza
Üye (Tez Danışman) : Doç Dr. Berna ÜSTÜN	é é é é é é ..
Üye : Prof. Dr. Nuray ÖZASLAN	é é é é é é ..
Üye : Doç Dr. Ayten ÇELEN ÖZTÜRK	é é é é é é ..

Anadolu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun é é é é é é tarih ve é é é é sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Enstitü Müdürü

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

CUMHURİYET DÖNEMİ MODERNLEŞMESİNİN BİR SANAYİ YAPISI ÜZERİNDEN KENTSEL VE MEKÂNSAL OLARAK OKUNMASI: AYDIN TEKSTİL YERLEŞKESİ

Fatma KOLSAL
Anadolu Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Mimarlık Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Berna ÜSTÜN

2015, 137 sayfa

Sanayileşme ve modernleşme, kentsel ve mekânsal kurgulara radikal bir biçimde dönüştüren ve birbirini motive eden iç içe geçmiş kavramlardır. Daha çok bir devlet politikası olarak uygulanan Cumhuriyet Dönemi Modernleşmesi de sanayileşme gayretinde farklı dinamiklerden beslenerek kendine has kentsel ve mekânsal dönüşümleri içeren süreçlere neden olmuştur. Özellikle erken Cumhuriyet Dönemi'nde, modernitenin rasyonalitesiyle planlanan ve üretimin gerçekleştirdiği sanayi yerleşkeleri, sergiledikleri bütüncül yaklaşım ve barındırdıkları üretim değeri birimlerle, bu dönüşümlere sahne olmuş, modern yaşamı tanıtmak ve öğretilmek için küçük ölçekli bir kent gibi davranan unsurlar olarak belirmektedir.

Bu tezde 1950'lerde kurulan Aydın Tekstil yerleşkesi, Cumhuriyet dönemi modernleşmesi ve sanayi yapıları bağlamında ele alınacaktır. Yerleşkenin, devlet sermayesi ile kurulmadığı ve halde, Cumhuriyet dönemine ait sanayi yapıları ile paralellikler taşıyan ve bunu yerleşke ve bina ölçeğinde yineleyen nitelikleri olduğu düşünülmektedir. Aydın Tekstil, öncül yerleşkelerin modern yaşamı tanıma gayesinde, kentle kurdukları ilişkiyi de belirli ölçülerde yakalayan, bu bakımdan Cumhuriyet dönemi modernleşmesinin uzantısı niteliğinde bir yapı olarak görülmektedir. Aydın Tekstil'in önem taşıdığı ve düşünülen bu sürekliliğe katkıları kendi özgün değerleri de ortaya konularak aktarmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Dönemi Sanayi Yapıları Cumhuriyet Dönemi Modernleşme Hareketi, Aydın Tekstil Yerleşkesi

ABSTRACT

Master of Science Thesis

**URBAN AND SPATIAL READING OF REPUBLICAN
MODERNIZATION THROUGH AN INDUSTRIAL SETTLEMENT:
AYDIN TEXTILE**

**Fatma KOLSAL
Anadolu University
Graduate School of Sciences
Architecture Program**

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Berna ÜSTÜN

2015, 137 pages

Industrialization and modernization are two mutual concepts which caused radical changes and transformations in urban and spatial organizations. Modernization of Republican Era, which was rather introduced and applied by means of state policies with a special emphasis on industrialization, generated some sort of periods having specific urban and spatial transformations. Especially in Early Republican Period, the industrial settlements designed with a modern rational approach, which had a total organizational understanding containing a variety of functional units besides productive units, are extensive building types through which modernization is introduced and promoted.

In this study, Aydın Textile Settlement founded in 1950s will be scrutinized with respect to the modernization and industrialization of Republican era. Although it is not established within a governmental investment, this settlement is considered as a reflection and extension of the Republican spirit regarding its qualities both in building and settlement scale. Moreover it shows a continuous approach same as Republican period, repeating the sensitive relations between the industrial settlement and the city. The contributions of Aydın Textile to this special era will be enlightened discovering the original and specific values of the Settlement.

Keywords: Industrial Settlements of Republican Era, Modernization Movement
of Republican Era, Aydın Textile Settlement

TEKKEKÜR

Tezi hazırlama sürecinde, çalışmalarımı tamamlamada büyük bir içtenlikle, benden bilgisini, deneyimini ve sabrını esirgemeyen, yapıcı tutumuyla her zaman ilerlememi sağlayan değerli danışmanım Doç. Dr. Berna ÜSTÜN ve tezin belirli aşamalarında getirdiği yorumlarla olumlu katkı sunan Prof. Dr. Nuray ÖZASLAN'a teşekkür ederim.

Yoğun ve tempolu geçen bu süreçte beni yalnız bırakmayarak, moral ve teknik destek sağlayan sevgili dostum A. Deniz BULUT; alan çalışmamı gerçekleştirirken varlığıyla ve yardımlarıyla bana destek olan babam Ali AKSÜT baktı olmak üzere tüm aileme; hayatıma mutluluk katmasını yanında tez özelinde de motivasyon oluşturan ve desteğini her zaman yanında hissettiğim sevgili ekim Evren ve kuşan her kayden habersiz bir şekilde birçok şeyi anlamlı kılın oğlum Oğuz'a çok teşekkür ederim.

Fatma KOLSAL

Ocak - 2015

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	vi
ÇİZELGELER DİZİNİ.....	xi
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xii
1. GİRİŞ	1
1.1. Problemin Tanımı.....	1
1.2. Amaç ve Kapsam.....	1
1.3. Yöntem.....	3
2. ENDÜSTRİ DEVRİMİ VE MODERNLEŞME HAREKETLERİNİN KENTSEL VE MEKÂNSAL ETKİLERİNİN SANAYİ YAPILARI ÜZERİNDEN OKUNMASI	5
2.1. Endüstri Devrimi ve Etkileri.....	5
2.1.1. Endüstri devriminin kentsel ölçekteki etkileri: Sanayi kenti.....	6
2.1.2. Endüstri devriminin mekânsal ölçekteki etkileri: yeni üretim mekânları fabrikalar	9
2.2. Modernleşme Hareketi ve Etkileri.....	13
2.2.1. Modernleşme hareketinin kentsel ölçekteki etkileri	15
2.2.2. Modernleşme hareketinin mekânsal etkileri: fabrikalar ve sanayi yerleşkeleri	18
3. TÜRKİYE'DE CUMHURİYET DÖNEMİNDE MODERNLEŞME HAREKETLERİ VE SANAYİ YAPILARI	25
3.1. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyete Geçiş Süreci.....	26
3.2. Cumhuriyet Dönemi Modernleşme Hareketi	29

3.3. Cumhuriyet Dönemi Sanayilekme Politikalarē ve Ürünleri: Fabrikalar ve Sanayi Yerlekkeleri	31
4. CUMHURİYET DÖNEMİNDE AYDIN KENTİ VE TEKSTİL SANAYİNİN GELİŞİMİ	41
4.1. Aydın Kentin Kentsel Gelişimi	43
4.2. Cumhuriyet Dönemi Modernleşmesinin Aydın Kentine Etkileri	45
4.3. Aydın Kentinde Sanayinin Gelişimi ve Sanayi Yapıların Kentsel Etkileri	47
5. AYDIN TEKSTİL YERLEKESİNİN KENTSEL VE MEKÂNSAL ANALİZİ	53
5.1. Aydın Tekstil (Kılık ve Dokuma) ve Nebati Yağ lar Sanayi İşletmeleri Anonim Ortaklık Tarihçesi	53
5.2. Aydın Tekstil Yerlekkesinin ve Yerlekkeyi Olukturen Yapıların Mimari Açıldan İncelenmesi	55
5.2.1. Yerleke ölçei inde incelemeler	55
5.2.2. Bina ölçei inde incelemeler	59
5.3. Aydın Tekstil Yerlekkesinin Kentsel Açıldan İncelenmesi	93
5.4. Aydın Tekstil Yerlekkesinin Cumhuriyet Dönemi Sanayilekme ve Modernleşmesi Açıldan İncelenmesi	105
6. SONUÇ VE ÖNERİLER	107
KAYNAKLAR	115
EKLER	120

İKİKİLER DİZİNİ

2.1. Londra'da 1872'de Gustave Doré tarafından resmedilmik hali (URL-1)	7
2.2. Derby, Lumbard'in ipek fabrikası 1717 (Pevsner, 1976),	10
2.3. 1910 yadındaki yangından önceki hali (URL-2)	10
2.4. İlk demir kolon uygulanan fabrika yapısı Ditherington'daki, Marshall'un fabrikası 1796-97,	11
2.5. Tamamı demir iskeletten yapılmış Menier çikolata fabrikası 1871-72 (Pevsner, 1976, s:277,286)	11
2.6. Manchester, Amoskeag fabrika dokusu, fabrikaların kenti şekillendiriciliği, 1838 (Pevsner, 1976)	12
2.7. Lowell tekstil yerleşkesinin yerleşim planı (URL-3)	20
2.8. Lowell yerleşkesinden genel görünüm (URL-4)	20
2.9. Lowell tekstil yerleşkesinden güncel fabrika görünümleri (URL-5)	20
2.10. Lowell yerleşkesinden güncel görünümler: kilise ve mahalle (URL-5)	21
2.11. Pullman Yerleşkesine ait görseller (Alanen, 2007, s:5)	21
2.12. Pullman Yerleşkesinden güncel görseller (Minnery, 2012; URL-6)	22
2.13. Saltaire yerleşkesi planı ve yerleşkenin genel görünümü (URL-7)	23
2.14. Saltaire yerleşkesine ait güncel görünümler (Minnery, 2012)	23
2.15. Port Sunlight yerleşimine ait görseller (URL-9)	24
2.16. Port Sunlight yerleşimine ait güncel görüntüler (URL-9)	24
3.1. Sümerbank Nazilli basma fabrikasının kent içindeki konumunu gösteren fotoğraf ve çizimler (Doğan, 2009, s:79 ve s:81)	36
3.2. Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası Genel Görünüm, 1935 (Kahin, 2011)	37
3.3. Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Yerleşkesi konumunu gösteren 2014 hava fotoğrafı (Googleearth)	38
3.4. Nazilli Sümerbank Fabrikası idari bina ve yemekhane (Uzunolmuş, 2008) ...	39

3.5. Sümerbank Kayseri Fabrikası üretim birimi (Asiliskender, 2009).....	39
3.6. Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası üretim birimi (URL-10)	39
3.7. Karabük Demir Çelik Fabrikası konutlar (Öktem, 2009).....	40
3.8. Ereğli yerleşkesinde kreş yapısı (Ardoğan, 2009).....	40
3.9. Karabük yerleşiminde Kübana evleri (Öktem, 2009)	40
4.1. Aydın kenti 1923- 2001 gelişimini gösteren harita (Uğur, 2003).....	44
4.2. Aydın ilinin 1937 yılına ait hava fotoğrafı rafesi (Aydın Büyükşehir Belediyesi Arşivi'nden elde edilen hava fotoğrafı yeniden düzenlenmiştir)	46
4.3. Aydın iline ait 1958 hava fotoğrafı rafesi kentteki en büyük sanayi yapısı Aydın Tekstil'in kent merkezi, demiryolu ve karayolu ile olan ilişkisi ve kentsel veriler (Aydın Büyükşehir Belediyesi Arşivi'nden elde edilen hava fotoğrafı - rafesi yeniden düzenlenmiştir)	49
4.4. Aydın iline ait 1972 hava fotoğrafı rafesi (Harita Genel Komutanlığı Arşivi).....	50
4.5. Ömer Muharrem Sabun Fabrikası ve zeytinyağı fabrikaları Aydın (Anonim, 1998, s:72).....	51
5.1. Aydın Tekstil Yerleşkesi genel görünümü- ana üretim binasından kazan daresine doğru bakış. Fotoğrafın sağındaki yapı idari bina (Anonim, 1967, s:277)	54
5.2. Kentsel gelişimi gösteren vaziyet planı- Aydın Efeler Belediyesi arşivin- den alınan hâlihazırda çizim yapıldıktan incelemelerle yeniden düzenlenmiştir. ...	57
5.3. Aydın Tekstil yerleşkesinde yapılarındaki ilavelerin kronolojik gelişimi gösteren vaziyet planı.....	61
5.4. Aydın Tekstil fabrikasına ana üretim birimlerine kuzeyden bakış 2008 (Ön- de kazan dairesi, pirina alanı ve im. atölyesi) (Karatosun ve Ardoğan, 2010).....	63
5.5. Ana üretim binasında çatı ve pencere detayları çatının içeride oluşturdu- ğu alan ve mekan kalitesi, Ana üretim binasına ilave edilen apartman ve doku- ma biriminin içeriden birleşme detayı (Yazarın kişisel arşivi)	64

5.6. Üretim binasın dâharından ve içeriden görünümüleri (Karatosun ve Ardan, 2010).....	64
5.7. Plan keması(Karatosun ve Ardanın verileri kumatize edilerek tekrar çizilmiştir)	65
5.8. Aydın tekstil yerlekkesinin denizli-aydın karayolundan görünümü ve kazan dairesi (Anonim, 1973, s:257), Kazan dairesi (Karatosun ve Ardan, 2010, s:55)	66
5.9. Aydın tekstil yerlekkesinin denizli-aydın karayolundan görünümü ve yekil doku içerisindeki kazan dairesi ve Kazan dairesinin 2014 Aş ustos Ayında-ki durumunu gösteren fotoğraf raf (Yazarın kişisel arkivi).....	67
5.10. Kazan dairesinin 2008 ydındaki bir fotoğraf rafı(Tarik Kık. Müd. arkivi), Kazan dairesinin 2014 ydındaki aynâaçdan çekilmiş fotoğraf rafı(Yazarın kişisel arkivi)	67
5.11. Kazan dairesinin içeriden bir fotoğraf rafı(Karatosun ve Ardan, 2010), Kazan dairesinin 2014 ydındaki içeriden fotoğraf rafı(Yazarın kişisel arkivi)	68
5.12. 1961 ydında atölyeye ilave edilen ksmğösteren vaziyet planı(Aydın Efeler Belediyesi Kınar Arkivi)	69
5.13. Yapının 2014 ydında alınmış rölövesine ait çizimler (Tarik Kınat Müdürlüğü ü Arkivi).....	69
5.14. Kınalat atölyesinin 2014teki durumunu gösteren fotoğraf raflar (Yazarın kişisel arkivi).....	71
5.15. Aydın Tekstil Yerlekkesinin idari bina (Yazarın kişisel arkivi).....	72
5.16. İdari bina ile üretim binasıarasındaki iççilerin geçikini sağ ladıklarēmekan uyarētabelalarēve mekânsal ilikkiler (Yazarın kişisel arkivi)	73
5.17. Aydın Tekstil ana giriş kapşē sol kanatta satk maş azasēve sağ kanatta henüz tadilat gerçeklekmemiş haliyle yarınlakma sandğ ēile görünümü (Anonim, 1973a),	74
5.18. Aydın Tekstil ana giriş kapşē sol kanatta satk maş azasēve sağ kanatta yarınlakma sandğ ın tadilat geçirmiş hali (Anonim, 1998).....	74

5.19. 1961'de gerçekleştirilen ilave satık bölümünün vaziyet planı ve planı (Aydın Efeler Belediyesi Arkivi).....	75
5.20. 1974'de gerçekleştirilen yarınlıkma sandık ına ilavenin vaziyet planı ve planı(Aydın Efeler Belediyesi Arkivi)	75
5.21. 1983'de gerçekleştirilen ilave satık bölümünün vaziyet planı ve planı (Aydın Efeler Belediyesi Arkivi).....	76
5.22. Ana giriş kapısının 2014'deki görünümü (Yazarın kişisel arkivi)	76
5.23. Yemekhane binasının genel görünümü, (Ardoğan ve Karatosun, 2010).....	77
5.24. Yemekhane binasına ait fotoğraf raflar (Ardoğan ve Karatosun,2010), (TariK Kık. MÜd. Arkivi) ve (Yazarın kişisel arkivi).....	78
5.25. Yapının 2014 yılında alınmış rölevesine ait çizimler (TariK Kık. MÜd. Arkivi)	79
5.26. Krenin kuzey cephesine ait görünükler ,soldaki fotoğraf raf: yazarın kişisel arkivi, 2014; sağdaki fotoğraf raf: (Ardoğan ve Karatosun, 2010)	81
5.27. Kren binasının 2014 yılında ait röleveleri (TariK Kık. MÜd. Arkivi)	81
5.28. Bekar pavyonunun batı cephesindeki giriş alanını gösteren görünükler (Yazarın kişisel arkivi)	83
5.29. Bekar pavyonuna ait zemin kat ve 1. Kat planları(Aydın Efeler Belediye- si Arkivi).....	84
5.30. Bekar pavyonuna ait çizimler (Aydın Efeler Belediyesi Arkivi)	85
5.31. Memur lojmanlarına ait görünükler (Yazarın kişisel arkivi)	86
5.32. Memur lojmanların görünük ve kesitler (Aydın Efeler Belediyesi Arkivi)	87
5.33. Memur lojmanlarına ait kat planı(Aydın Efeler Belediyesi Arkivi).....	88
5.34. Memur lojmanların merdiven detayı(Aydın Efeler Belediyesi Arkivi)	89
5.35. Mühendis evinden görünükler (Yazarın kişisel arkivi)	90
5.36. Mühendis evi cephe çizimleri (Aydın Efeler Belediyesi Arkivi).....	90
5.37. Mühendis evi planı(Aydın Efeler Belediyesi Arkivi).....	91

5.38. Müdür evini gösteren fotoğraflar (Yazarın kişisel arşivi)	93
5.39. Aydın kentine ait 1954 hava fotosu ve fabrika kurulmadan bir yıl öncesi- ne ait kentsel veriler (Harita Genel Komutanlığı'ndan elde edilen hava fotoğrafı yeniden düzenlenmiştir)	96
5.40. Aydın kentine ait 1958 hava fotosu ve fabrikanın kurulduğu ilk yıllar (Aydın Büyükşehir Belediyesi Arşivi)	97
5.41. Aydın kentine ait 1972 hava fotosunda işçi konutları ve Aydın Tekstil Yerleşkesi (Harita Genel Komutanlığı'ndan elde edilen hava fotoğrafı yeniden düzenlenmiştir).....	99
5.42. İşçi konutları (Anonim, 1973a, s:226)	100
5.43. İşçi konutları planı (Aydın Efeler Belediyesi Arşivi)	101
5.44. İşçi konutlarına ait cephe çizimleri (Aydın Efeler Belediyesi Arşivi)	101
5.45. İşçi konutlarının 2014 yılına ait çekilmiş 5.42'deki fotoğraftan çekilmiş fotoğrafı (Yazarın kişisel arşivi)	102
5.46. İşçi konutlarının 2014 yılına ait fotoğrafları (Yazarın kişisel arşivi).....	102
5.47. Aydın kentine ait 1993 hava fotosu (Harita Genel Komutanlığı'ndan el- de edilen hava fotoğrafı yeniden düzenlenmiştir)	103
5.48. Aydın kentine ait 2009 hava fotosu (Harita Genel Komutanlığı'ndan el- de edilen hava fotoğrafı yeniden düzenlenmiştir)	104

ÇİZELGELER DİZİNİ

5.1. Aydın Tekstil Yerleşkesindeki Yapıların Kentsel Olarak Sınıflandırılması	
Tablosu	58
5.2. Ana üretim binasının föyü	64
5.3. Kazan dairesi binasının föyü	68
5.4. Kumaş atölyesi binasının föyü	70
5.5. Kumaş bina binasının föyü	73
5.6. Giriş kapısının binasının föyü	75
5.7. Yemekhane binasının föyü	79
5.8. Kırk binasının binasının föyü	82
5.9. Bekar pavyonu binasının föyü	84
5.10. Memur lojmanlarının binasının föyü	88
5.11. Mühendis evi binasının föyü	91
5.12. Müdür evi binasının föyü	94
5.13. Aydın ilinin 1935-1970 yılları arasında genel nüfus sayımlarında olunan kent merkezi ve köy nüfusları gösteren tablo. (Türkiye İstatistik Kurumundan elde edilen bilgilerle düzenlenmiştir.)	96
5.14. Aydın Tekstil Yerleşkesinin Cumhuriyet Dönemi Öncü Sanayi Yerleşkelerinin Genel Nitelikleriyle Karşılaştırma Tablosu	108

KISALTMALAR DİZİNİ

- DPT : Devlet Planlama Tekkilatē
- BBYKP : Birinci Bek Yēlāk Kalkēnma Planē
- İBYKP : İkinci Bek Yēlāk Kalkēnma Planē
- BBYSP : Birinci Bek Yēlāk Sanayilekme Planē
- TARİK : Tarēn Satāk Kooperatifle

1. GİRİŞ

1.1. Problemin Tanınması

Mimarlık politik, ekonomik ve sosyo-kültürel olayların somutlaştığı bir alandır. Bu nedenle mimarlık ürünleri incelenirken, yapıların hangi tarihsel zeminde oluştuğu bilgisi, içinde bulundukları döneme ait koşulların yansımalarını anlayabilmek ve başlıca gibi görünen süreçler arasındaki bağlantıları kurabilmek açısından oldukça kritiktir. Bu bakımdan mimarlık salt bir inşaat nesnesinin ilettiklerine ek olarak birçok alt bilgiyi barındırmakta ve belgelemektedir.

Cumhuriyet Dönemi ve modernleşmesi de aynı şekilde mimari ürünleriyle bir belgeye dönük olarak, dönemin içerdikleri siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel değerleri kendinden sonraki süreçlere taşınmıştır. Bu devamlılık içeren olukum, yapıların, özellikle modernleşme ekseninde haiz olduğu niteliklerinin üst ideolojisi olarak, gerek bina ölçeğinde gerekse kentsel/mekânsal örgütlenmede belirgin bir tutum sergilemesine neden olmuştur.

Tezin örneklem alanı olarak belirlenen Aydın Tekstil Yerleşkesi'nin ortaya koyduğu özellikler, mimarlığın bu deşifre edici boyutu akılda tutularak, Cumhuriyet dönemi modernleşmesi ve sanayileşmesi çerçevesinde irdelenecek ve farklı bir süreçte kurulmasına rağmen kullanılan dönemsel ortak mimari dilin, politik, ekonomik ve sosyo-kültürel söylemleri hangi oranda içerdiklerini araştırılacaktır. Bu çalışmanın ilgisi, günümüzde yok olmaya başlayan Cumhuriyet'e özgü bir yerleşke niteliğindeki Aydın Tekstil'e ait değerlerin ortaya çıkarılması ve bu tür yerleşkelerin kente katkıları tartışılacaktır.

1.2. Amaç ve Kapsam

Bu tezin amacı Cumhuriyet Dönemi Modernleşmesi ve sanayileşmesi kapsamında, Aydın Tekstil Yerleşkesi'nin önemini ve özgün değerlerini ortaya çıkararak, fabrikanın içinde yer aldığı kent ve ülke için yarattığı varsayılan katkıları tespit etmek ve bu katkıların sürdürülebilir bir mecraya taşınmasını temelini oluşturabilmektir. Çalışmanın bir diğer amacı da Aydın Tekstil'in

tarihteki yeri, önemi ve değeri ifade etmek, günümüzde kullanılmayan bir durumda, bakımsız ve harap bir vaziyette olan yerleşkenin tanımlanması niteliklerle birlikte yok olmadan önce belgelenmesini sağlamak olacaktır.

Aydın Tekstil Yerleşkesi'nin Cumhuriyet Dönemi Modernleşmesi ve sanayileşmesi kapsamında ele alınması bu tez çalışması, kavramsal çerçeveyi oluşturan 2. Bölümde modernleşme ve endüstrileşme olgularını tezin odak noktası olan sanayi yapılarının niteliklerini ortaya koyabilmek açısından endüstri mekânı özelinde, kentsel ve mekânsal açıdan, genelden özele olacak şekilde irdelenmiştir. Kent ölçeğinden bina ölçeğine gerçekleştirilen bu incelemeler endüstri devrimi ve modernleşme kavramları gelişiminde, 2. Bölümün alt başlıklarında ayrı ayrı ele alınmıştır. Böylelikle gerek iki kavramın birbiriyle ilişkisi, gerekse 3. Bölümde aktarılan Cumhuriyet Dönemi Modernleşmesinin global bir perspektifte konumlandırılması nokta, sanayi yapılarını ilgilendiren boyutuyla ortaya konmaya çalışılmaktadır.

3. bölüm, bu anlamda Cumhuriyet dönemi modernleşmesi ekseninde, tezin genel kurgusuna paralel bir yapılanmayla, başka tarihsel gelişimleri, daha sonra modernleşme ve sanayileşme hareketleri sonucu oluşan kentsel ve mekânsal oluşumları ve sundukları değerleri aktarmaktadır.

3. bölümün oluşturduğu çerçeve içerisinde çalışma alanının yer aldığı Aydın kentine dair detaylara 4. Bölümde değinilmektedir. Tezin örneklem alanı olan Aydın Tekstil'e ait özgün değerlerin ortaya konulması 5. Bölümde, öncelikle yerleşkenin niteliklerini belirte, dönemsel konumunun tespitini gerçekleştirebilmek için, tezin genel kurgusunda, kentsel ölçekten mekânsal ölçeğe doğru yapılan incelemeler, kendine has bir sıralamada tercih edilmiştir. Tekstil yerleşkesinin tarihçesiyle başlayan inceleme, yerleşke ve bina ölçeğindeki analizlerle devam etmiştir. Tavrın bir bütün olarak ortaya koyan yapılanmanın, Cumhuriyet Dönemi modernleşmesiyle akrabalığı ve bağları tespit edilerek, kentle kurduğu ilişkiler de aynı bakış açısıyla değerlendirilmektedir.

Sonuç bölümünde ise, araştırmalardan elde edilen bilgilerin yorumlanmasıyla oluşan tespitler aktarmaya çalışarak, Aydın Tekstil'in hedeflenen çıkarımları doğru rütusunda sahip olduğu değer, kente ve modernleşmeye sağladığı katkı özgün nitelikleriyle birlikte açıklanmaya çalışılmaktadır.

1.3. Yöntem

Tezin oluşturulmasında yöntem olarak literatür taraması ve alan çalışması kullanılmıştır. Araştırmanın kavramsal çerçevesini oluşturan ve Cumhuriyet Dönemi modernleşmesinin nasıl bir olukum olduğuunu anlamak için tarihsel zemin, sanayileşme ve modernleşme olgularının kentsel ve mekansal olarak etkilerinin ortaya konmasına yardımcı olan bir araştırmayla gerçekleştirilmiştir. Bu noktada endüstri devrimi ve modernleşme kavramlarının çıkış noktası olan Avrupa ve Avrupa'daki kentsel/mekansal dönüşümleri aktaran kaynaklardan yararlanılmıştır. Özellikle Alanen, Benevolo, Berman, Crawford, Harvey, Mumford, Pevsner ve Touraine'in yayınlardan, sanayileşmenin ve modernleşmenin tanıtıldığı yeni mekansal ve kentsel ürünlerin neden-sonuç ilişkisi içerisinde anlamak için yardımcı olan bilgiler elde edilmiştir. Aynı kentsel ve mekansal olukumlar Cumhuriyet döneminde de araştırılmış, modernleşme çerçevesinde, Türkiye'nin kendine has yaşadığı deneyimleri kavramak açısından Ardan, Aslanolu, Bozdoğan, Cengizkan, Sözen, Tekeli ve Üstün'in çalışmaları incelenmiştir.

Örneklem alanını oluşturan Aydin Tekstil yerleşkesine dair literatür taramasında özellikle çekitli yıllara ait il yıllardan faydalanılmıştır. Aydin ilinin sanayi ve kentsel gelişimini anlamak için bu konuda yayınlanmış kitaplar, raporlar ve makaleler incelenmiştir. Aynı şekilde il tarihini içeren yayınlara sıkça bakılmıştır. Cumhuriyet dönemi modernleşmesi süresinde kentteki dönüşümler Ardan, Cengizkan, Azazi, Çelebi, Ortaç, Uğur ve Yapucu'nun yayınlardan izlenmeye çalışılmış; buna ek olarak Kültür ve Turizm Müdürlüğü ile Sanayi ve Ticaret Odasına ait konu hakkındaki yayınlardan da oldukça bilgi edinilmiştir. Bir diğer önemli kaynak ise ulusal ve yerel gazeteler olmuştur. Sınırlı şekilde ulaşılan bu kaynaklardan edinilen veriler birçok detaylı netlik kazanmasına katkı sağlamıştır.

Tezin odak noktasındaki Aydin Tekstil Yerleşkesi'ne ait bilgiler, yerinde gerçekleştirilen araştırmanın alan çalışması ile sağlanmıştır. Alan çalışması ilgili olduğu düşünülen kurumlardan belge ve kaynak edinilmesi, ilgili kişilerle temas ve son olarak söz konusu yerleşkenin yerinde gözlemlenmesi, fotoğraflanması çerçevesinde karkas mal analiz ve çıkarım yöntemleriyle gerçekleştirilmiştir.

İlk akmadaki kurum ziyaretleri Aydān Būyūkkēhir Belediyesi, Aydān Efeler Belediyesi, Aydān Sanayi Odasē Aydān Ticaret Borsasē būnyesindeki Kūçük ve Orta Ŗlçekli İřletmeler MūdūrlūĖ Ŗ, Aydān ValiliĖ i İ Planlama MūdūrlūĖ Ŗ, Mercek Gazetesi ve Gazeteciler DerneĖ i olmak Ŗzere yapılmıřtır. Ŗzellikle belediyelerin arkivlerinden būyūk oranda yararlanılmıřtır.

Kikilerden elde edilen bilgiler, yerlekkenin sahibi konumunda gŖrūnen S.S. Tarık Pamuk ve YaĖ lē Tohumlar Tarān Satēk Kooperatifleri BirliĖ iēndeki, inkaat mūdūrlū Fatma Onur ile gerçekteirilen paylakānlar; Aydān Tekstil eski elektrik teknisyeni, yeni gūvenlik gŖrevlisi Yakar Kocaevli ile yapıdan rŖportaj; yerlekkedeki aĖ aĖlarān ve belirli binalarān tescillenmesini saĖ lamēk olan Aydān Eski Belediye BaĖkanē Hūseyin Aksu ile yapıdan gŖrūkmeler kapsamānda saĖ lanmıřtır.

2. ENDÜSTRİ DEVRİMİ VE MODERNLEŞME HAREKETLERİNİN KENTSEL VE MEKÂNSAL ETKİLERİNİN SANAYİ YAPILARI ÜZERİNDEN OKUNMASI

Endüstri devrimi ve modernleşme hareketini irdelemek neden-sonuç ilişkilerini içeren ve tarihsel olarak çok geniş zamana yayılmak, olayların yojun ve iç içe geçtiği bir süreci analiz etmeyi gerektirir. Bu bakla bakla bir aratmaye gerektiren ve birçok alt bakla e barandran, birden fazla disiplini ilgilendiren, konunun hangi disiplinler çerçevesinden ıklendiğine göre deñ ikbilecek çok yönlü bir analizdir. Dolayısıyla, bu bölümde, endüstri devrimi ve modernleşme hareketinin kentsel ve mekânsal ilkililere etkileri, mimarlık ve kehircilik disiplini temelinden kopmadan, sanayi yapılar ve modernleşme olgusunun birbirini destekleyen ilişkisi ekseninde, tarihsel bir perspektifte ve özellikle Cumhuriyet Dönemi modernleşmesini anlamayla kolaylaştıracak kavramsal çerçeveyi görünür kılacak şekilde aktarmaya çalışılacaktır. Bunun için öncelikle endüstri devriminin etkileri, kentsel ve mekânsal ölçekte olmak üzere iki ayrı bakla da incelenecek, daha sonra aynelakla açısıyla modernleşme süreci deñ erlendirilecektir.

2.1. Endüstri Devrimi ve Etkileri

Endüstri devrimini ve etkilerini kavramak için devrimin bakladla e yeri, Leonardo Benevolo'nun (1993;188) ifadesiyle on yüzyıldık döneme yayılan ve kendisinin de bir karkıllık nedensellik sistemiyle bağlanmak olduğı u siyasal, ekonomik ve kültürel olayların ürünü olan Avrupa'ya incelemek gerekmektedir.

Endüstri devrimi, 15. Yüzyıldan itibaren Avrupalıların deniz akla e kekipler ve fetihler yapmalarla sonucundaki, nüfus artla e, tarandaki gelişmeler, yakam düzeyindeki yükselme, sömürgecilikten ve yağ malardan elde edilen finansal güç, dükünsel bazdaki akl ve bilimi ön plana çıkaran dönükümler ve tüm bunların etkisindeki teknolojik gelişmeler ile olmaktadır. Birikimli bir sürecin sonucu olan devrim, 1789 Fransız Kıtılalından tüm Avrupa'ya etkileyen elverikli siyasal zemini kekillendiriciliği gibi olaylarla da beslenmiştir (Arkan ve Akad, 1976, s:4).

Devrim kılaca bahsi geçen gelişmelerin sonucunda, kapitalist bir ekonomik düzene evrilen yönetimlerde, 18. ve 19. yüzyıllarda bakla buhar gücü

olmak üzere yeni buluklarē etkisiyle makinelekmenin gereklekmesi, makinelekmi endüstri sonrasēnda sermaye birikimin artmasē ve zincirleme bir şekilde üretim sūrelerinin deĖ ikmesi ile ortaya ēkmēktē.

Sōzū edilen uygun siyasal, ekonomik ve toplumsal zemine daha kēa sūrede erikmesi sebebiyle Kūgiltireōnin bakē ektij i bu devrimin Avrupaōdan baklayarak tūm dūnyada mimari ortamē etkileyen, kentsel ve mekānsal kurgularē radikal bir biçimde deĖ iktiren bazē sonularē olmuştur. Bu sonuçlar araĖ āda iki baklēk altēnda aktarđacaktē.

2.1.1. Endüstri devriminin kentsel ölçekteki etkileri: Sanayi kenti

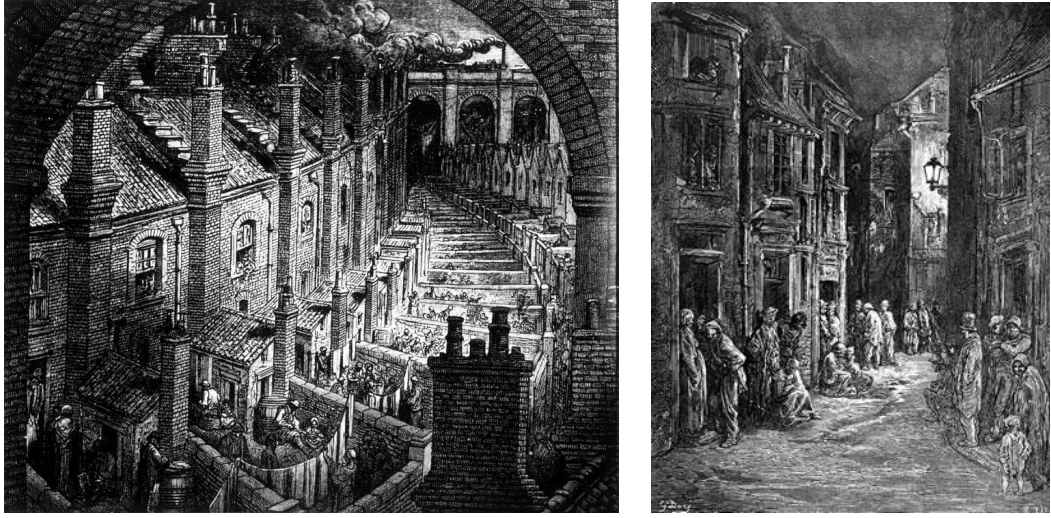
Avrupaōdaki űkentō kavramē geirdij i dōnükūm ve deĖ ikimlerin en hēzlēāna endüstri devriminin gereklektij i 18. ve 19. yūzyēlarda tanē olmuştur. Bu ani deĖ ikim endüstri devriminin doĖ ukuna sebep olan koūullarla ve devrimin űrūnū olan bir takēm olukūmlarla çift taraflēolarak beslenmiştir.

Benevolo (1993;188-197), bu deĖ ikimi Avrupa Tarihinde Kentler kitabēnda űSanayi Kentiōni ikledij i bōlūmde dōrt temel faktōre baĖ lamēktē. Bunlar devrim sonrasēnda dōnūken üretim ekil ve miktarlarēnē doĖ urduĖ u kentlerdeki nūfus artēē sebebiyle kentlerin nicel ve nitel yapđarēnē deĖ ikmesi; akē, bilim ve matematiĖ in űnem kazanmasē inkaat faaliyetlerinde birey ile devlet arasēnda arabuluculuk yapan bütūn yasal uygulamalarē kaldēđmasēyla kentlerin būyūmesi ve deĖ ikmesinin hēzlanmasē ve son olarak kentlerdeki altyapēnē yeniden dūzenlenmesine duyulan gereksinimdir.

Aslēnda kentsel organizasyonu etkileyen en űnemli faktōr, Benevoloōnun da belirttiĖ i gibi kentlerdeki ani nūfus artēēdē. DiĖ er etkenler kentlerde yakayan kiki sayēōnē artēāna baĖ lē olarak geliymiştir. Bu artē bir zamanlar evde üretim gereklektiren veya tarēnsal faaliyetlerle geçinen, makinelekmenin etkisiyle iksizlekerek kentlere gō etmeye mecbur olmuē kēsal nūfus sebebiyle gerçeklemiştir. űretimi saĖ layacak iĖgücü ihtiyacē kente gelen bu nūfus sayesinde karkēdanmakta, emej ini űcret karkēđē satarak geçinen bir sēēf olukmaktadē. Bahsedilen gō dalgasēyla kentlerde olukmuk iki sēēđ geçim odaklarē olan fabrikalara yakē çevrelerde barēmmaya baklamēktē. oĖ u zaman yetersiz kartlarda gerçekleken ve űkonut sorununuō da beraberinde getiren bu

barınma eylemi altyapısal ihtiyaçlarē gündeme getirmik, kentsel mekânēn kurgusunun en çarpıcı belirleyicilerinden olmuştur.

Dolayısıyla endüstri devriminin hızlı üretim gibi olumlu getirileri yanında, konut sorunu, altyapı sorunlarē gibi kentsel; salgın hastalıklar, çocuklarē ve kadınlarē aile köklerinde çalışmaması gibi sosyal açıdan olumsuz bir takım sonuçlarēda oldu u söylenebilir.

Şekil 2.1. Londra'nın 1872'de Gustave Doré tarafından resmedilmiş hali (URL-1)

Lewis Mumford (1961) kentlerin gelişimini ilk yerleşimlerden baklayarak kimdiki zamanın kentlerine kadar incelediği *Tarih Boyunca Kentler* kitabında kentsel değişimlere, sürekliliği olan bir birikimin etkisine ve kentin geniş toplumsal ilişkiler ağına hem yaratıcı hem de düşüm noktası oldu uuna inanarak bakar. Sanayi kentini bu bağlamda ele alan Mumford, bu yeni modelde kentin fabrikalar, demiryolları, yükleme istasyonları ve çöp tepelerinden arta kalan yerlerde kurulu anlamsız cadde ve bulvarlarla tuhaf şekilli parçalı arazilerden meydana gelen bir yapıya dönüştüğünden bahseder .

Kentsel bağlamda, periferideki sanayi yapıları, kent yayılmasında sarmalara ve kaymalara sebep olmalarıyla çekirdekte yer almaya baklamaları içeren sonraki süreçlerde ve aynı zamanda daha önce bahsedilen buluklar ve elde edilen sermaye birikimlerinin de etkisinde sanayi kentine geçiş yaşanmıştır. Mumford (1961) bu kentin doğurgan aktörlerini maden ocakları, fabrika ve

demiryolu olarak ıkaret eder ve ñk         olarak nitelendirdiği bu yeni kenti dünyanın o güne kadar g rd      nen yoz kent ortam   olarak elektirir.

Bu durum artan n fuslar yla yeni ticaret merkezlerinin yoğun toprak kullan n  h z n  da arttı m    . Kentler ticaret ekseninde  ekillendi i bir sürece girmiştir. Spekülatif planlama da bu sürecin bir sonucudur. Buna göre kentler parsellere ayr  m  , temel birim mahalle veya semt değil, değeri cephe uzunlu uyla  l   lebilen tek bak na yapı arsas  olmuştur. Mumford a (1961) göre bu tür  zgara planlar arazinin hızlı parsellenmesinden, çiftliklerin hızlı bir şekilde gayrimenkule d n kmesinden ve hızla sat lmas ndan başka bir amaca hizmet etmemektedir. Topografya, bölgelerin farklı  levlere duyduğu ihtiyaç ve yerel veriler ticari kentin  zgara plan nda göz ard edilmi tir.

Benevolo nun (1993; 209)  post-liberal  kent olarak adlandırd   bu planlama yapının sokağa bakan cephesinin kesintisizli i ve özel parsellerde tecrit edilm k tek tek yapılar ile kendini gösterir. Post-liberal kentte kamusal mek n ile özel mek n kesin biçimde ayr  m    . Ayn  ayr n eski kent dokusu ile yenisi arasında da vardı. Özellikle 19. y zy  ortalarında Haussmann döneminde Paris te halk sa l     gerekçe gösterilerek aslında dar sokaklardaki bakkald  lara müdahaleleri kolaylaştırma hedefiyle düz ve genik bulvarlar a  m     ve eski dokunun y k m na gidilmiştir.¹

 erleyen teknolojiler ve  ekiflerin getirdiği yenilikler, demiryolu a  n n olukumuyla ve buhar gücünden yararlan lmas yla üretimde ve üretilen malların da    n nda hız art  na sebep olurken, hareketliliği de kent yakant  na sokmuştur. Mumford (1961; 561) bu gelişimleri  buhar gücüne dayalı fabrika nüfus art  na neden olan etkenlerden ilkiyse, 1830 dan sonraki demiryolu ula  n sistemi de bu art   büyük oranda h zland ran ikinci etkendir  sözleriyle aktarmaktadır.

¹ 1853-1869 yılları arasında Seine Valisi olan Baron Haussmann tarafından, Bonaparte rejiminde Paris te sa l ks z mahallelerin ve çekitli bakkald  larda rol oynam k dar sokakların kald  lmas  gerekçesiyle, altyapı ve ulaştırma hizmetlerini gerçekleştirebilmek amacıyla sokak a  nda ve  vredeki kent dokusunda gerçekleştirilen ve tarihi kent merkezinin y k lmas yla, düz ve genik bulvarlar n a  lmas yla sonuçlanan dönemi anlatır (Benevolo,1993, s:199-210)

Demiryolunun varlđı ē suya alternatif enerji kaynağı ē olan kōmürün takānmasānā da alternatifi olmaktır. Fabrikalar bu sayede su kenarlarānda olduğu kadar, demiryolu ulakānāna da yakān yerlerde kurulmaya baklanmāttır. Bu durum arsa fiyatlarānā ucuz olduğu kent dāē yerlerde kurulan fabrikalarān merkezle bağ lantāānāda sağ lamāttır.

Sonuç olarak siyasal, sosyal ve ekonomik süreçlerdeki deđ ikimlerin topyekūn etkisiyle ortaya çēkan endüstri devrimi, aynē şekilde siyasal, sosyal ve ekonomik hayatē önce çēkē noktasē olan Avrupaōda, daha sonra yayđdđı ē tüm dünyada geri dōnükümsüz olarak farklılaştıarak dayandđı ē sistemin sürekliliğ ini sađ lamak için kendi yakān tarzānē ve bu tarzān fiziki çevrelerini oluşturmaktır. En küçük yapē biriminden, tamamāna kenti oluşturan her donatē bu farklılaştımadan içindeki insanē ve yakānānē da etkileyerek payānē almāttır. Kent kurgusundaki farklılaştımadaki en büyük katkı yeni üretim mekānlarē olan fabrikalar tarafāndan olmaktır. Öyle ki fabrikalarān konumlandđı ē noktalar kentsel örgütlenmede oldukça kritik bir rol oynamāttır.

2.1.2. Endüstri devriminin mekānsal ölçekteki etkileri: yeni üretim mekānlarēfabrikalar

Kırsanlarān yakayēk biçimlerinde değ ikime sebep olan üretim dōngüsünün hēē kendi mekānlarānē da beraberinde getirmiştir. Öncelikle fabrika yapđarē bünyesinde makinelerle üretimin yapđacađı ē binalar yeni bir iktisadi ihtiyacē ile kent ve yakān içinde önemli bir yer edinmiştir.

Pevsner (1976), fabrikalarē içinde herhangi bir miktardaki üretimin gerçekleştirildiğ i çekitli büyüklükteki binalar olarak tanımlar. Bu binalarān erken temsilcilerinin basit ve masif görünümlü olduklarāndan ve yerlekimlerin periferisinde, su kenarlarānda yer aldđklarāndan bahseder. Mumford (1961; 562) bu seçimin özellikle pamuk, kimya sanayi ve demir sanayi fabrikalarānān üretim sürecinde duyduklarē yüksek su miktarāna ve üretim sonrasında atđklarānē suya bokaltma amacāna bağ lamaktadır.

Fabrika yapđarānān ilk örnekleri olan değ irmenler, ambarlar ve su depolarē daha sonra tekstil ve madencilikteki gelişmelerle gerek içerik gerekse ölçek açısından farklılaştırmaya baklanmāttır.

Mimarisi, konumu, malzemesi, yapım tekniği ve ölçeği açısından incelendiğinde, İngiltere'deki yün ve ipek fabrikaları en erken örnekler olarak gösterilebilir. Bunlardan 1717'de kurulan ve su gücüyle çalışan Derby'deki Lumbe'e ait tuğladan yapılmış beş kat yüksekliğindeki ipek fabrikası birkaç on yıl boyunca yapısal olarak en ileri seviyede gösterilen sanayi yapılarından olmuştur (Şekil 2.2 ve Şekil 3.3) (Pevsner, 1976, s:275).

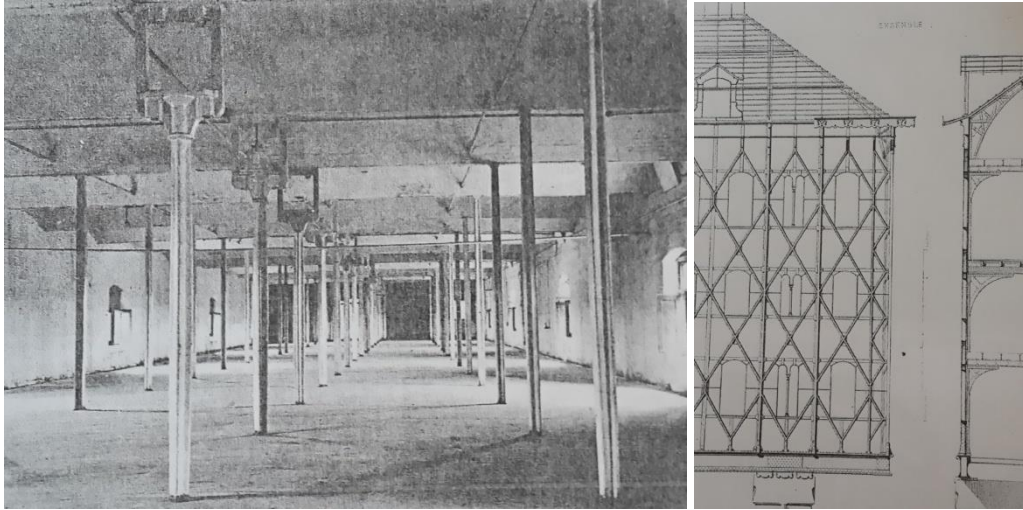
Şekil 2.2. Derby, Lumbe'nin ipek fabrikası 1717 (Pevsner, 1976),

Şekil 2.3. 1910 yılındaki yangından önceki hali (URL-2)

Erken fabrika örneklerinin çoğu, tahta veya tuğladan, ahşap kırık ve kolon sistemiyle malzemenin el verdiği açıklıklarda ve yüksekliklerde yapılmıştır. İngiltere'de ve devrimden etkilenmeye başlamak Avrupa'da diğer ülkelerinde üretim ve fabrikalar benzer seviyede iken, paralel süreçlerde devam eden sermaye birikimi ve yeni keşifler sayesinde teknolojik gelişmeler yaşanmıştır. Bu gibi ilerlemeler fabrika binalarında yapım tekniği ve kullanılan malzemede yansımalarla buluşmuşken yanında enerji olarak hangi kaynağı kullandıklarına bağlı olarak da bazı yapısal değişikliklere sebep olmuştur. Dönemin fabrika yapısı ve işleyişine etki eden keşif ve yeniliklerinden bahsetmek gerekirse, dökme demirin kullanılmaya başlanması önemli bir adım olmuştur. 1709'da Abraham Darby demiri eritmede; ahşap yerine kömürü kullanmak, 1746 yılında Huntsman çeliği zorlu bir süreçle eritmeyi başarmış, 1765'te Watts buhar makinasını keşfetmiştir. 1775-1781 arasında ilk demir köprü olarak bilinen Coalbrookdale Köprüsü Pritchard ve Darby tarafından tasarlanmıştır. 1781 de

Wats buhar kazanē kekfetmī, 1783’de Cort dökme demiri ocakta tavlāmēt̄ (Pevsner, 1976, s:275).

Tüm bu yenilikler üretimin hēzlē fazla ve verimli bir kēkilde gerçēklekmesi için fabrika yapđarē her yönden etkilemiktir. Örneğ in yapđarda ahk̄ap yerine demir kolanlarē kullanđmasē fabrikalarda çok sēk rastlanđan yangē olaylarēn etkisini en aza indirebilmek için gündeme gelmiktir. Ayrēca üretimin doğ asēgeređ i olukan mantēk yapđarēn faydacē amaçlar doğ rultusunda biçimlenmesine ve sadelekmelere sebep olmuştur. Yeni malzemelerin tanđmē ve eski malzemelerin farklı tekniklerle kullanđabilmesi bina yapēn teknīđ i ve dili açsēndan önemli bir kēdme noktasē olmuştur. Dökme demir, cam, çelik ve betonarme bu malzemelere örnek gösterilebilir. Özellikle İngiltere’de 1790 yēndan sonra strüktürel sistem olarak kullanđmaya bakılan demir kolonlar bu tip yapđarēn tamamēnda dönüküme sebep olmuştur (şekil 2.4).

şekil 2.4. İlk demir kolon uygulanan fabrika yapēşē, Ditherington’deki, Marshall un fabrikasē 1796-97,

şekil 2.5. Tamamē demir iskeletten yapđmēk Menier çikolata fabrikasē 1871-72 (Pevsner, 1976, s:277,286)

İlk ortaya çēktē ē bu haliyle fabrika, bir süre sonra yeni kent organizmasēn çekirdeğ i olmuştur. Yerlekimlerin dēk sēnēlarēnda yer almalarēna rağ men, üretim için gereken nüfusu kendilerine çekmeleri sonucu kentteki en yoğ un konut dokusu fabrikalar etrafēnda olukmaya baklamēt̄.

Bu bağlamda Doğan (2009; 77) fabrikaların, sanayinin ortaya çıkardığı sosyalsal yapıdan tutun da ikyeri ilişkilerine uzanan modernliğe ait toplumsal dönüşümlerin ortak mekân olarak kabul edilebileceğini ifade eder. Dolayısıyla, fabrika yapılarının değerlendirilmesinde konuya salt mimarlık ölçütleri açısından değil, olukmakta olan yaşam çevreleriyle bunlara paralel toplumsal ve kültürel dönüşümler açısından bakmak doğru olacaktır.

Buradan yola çıkarak fabrika yapılarının üretim iklevi için türemiş yeni mekânlar olmaları yanında, kentsel mekân ve fonksiyonları da etkileyen güçlü bir tarafını olduğunu belirtilebilir. Nasıl ki endüstriyel devrime zemin olukturn teknolojik ve ekonomik gerekçeler yeni üretim şekli ve mekânları olukturnduysa, olukturn yeni üretim mekân fabrikalar da organizasyonunu önceki dönemlerden çok farklı bir şekilde gerçeklektirmek zorunda kalan kentleri doğurmaktadır. Fabrika ve kent, karşılıklı ve etkileimli olarak birbirini zaman içerisinde dönüktürmüktür.

Şekil 2.6. Manchester, Amoskeag fabrika dokusu, fabrikaların kenti şekillendiriciliği, 1838 (Pevsner, 1976)

Bu dönüşüm modernleşme olgusunu belirgin kıldan kokulları da olukmasını sağlamaktadır. Aklın ve bilimin ön plana çıkması ve bir nevi aydınlanma süreci endüstri devrimi öncesini ve sürecini kapsayan dönemlerin arka planında mevcudiyetini korusa da, modernleşme olarak adlandırıldığı dönem kavram, tarihte net bir şekilde, endüstri devriminin kente ve insana dair olukturnduğunu zemin üzerinde okunmaya bakılmaktadır. Modernleşme hareketinin kentsel ve mekânsal ilişkilere etkisini anlamak için doğru ukuana olanak sağlayan kartları irdelemek gerekmektedir.

2.2. Modernleşme Hareketi ve Etkileri

Endüstri devriminin önce Avrupa'da daha sonra yayıldığı diğer bölgelerde ortaya çıkardığı ayrıcalıklı ve altyapısal kriz evrensel çözüm arayışındaki modernleşme hareketinin ivmelendiricilerinden biri olmuştur. Bu kapsamda modernleşmenin kentlere etkisine girmeden önce bu hareketin sınırlar zor çizilen, tanımlı zor yapıdan geniş içeriğe değişmek, mekânsal ilişkilerin anlatılmasında hedeflenen boyutuna katkı sağlayacaktı.

Tekeli (2009; 14), Modernitenin bir aydınlanma projesi olarak ortaya çıktığı ve zaman içinde bazen ikilikler göstererek günümüze kadar geldiğini belirtir. Aydınlanmacılar, 18.yüzyılda, akılcı bilim anlayışıyla insan düşüncesini dinin baskısından kurtararak özgürleştirme işlevini görmüştür.

Buna göre bir yandan insan aklını doğanın ve toplumsal düzenin ikiliğini kavrayabileceğine ve geliştirdiği yasa ve kuralları insanların mutluluğu için kullanabileceğine, öte yandan bir insan için iyi olan ancak o kişi tarafından belirlenebileceğine inanılmaktadır. Tekeli'ye (2009; 46) göre Modernite projesi de bu temel varsayımlar üzerinde kurulmuştur.

Modernitenin belirgin bir başlangıç tarihi olmamakla birlikte, daha hızlı gelişimi ve toplumsal düzende hakim olmaya başladığı bir dönemden bahsedilebilir. Bu dönem, endüstrileşme devriminden sonra sanayileşmenin neden olduğu sorunlar ve bu sorunlara çözüm arayışlarını içermektedir. Aslında endüstrileşme ve modern hayat siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan birçok ortak yönü sahiptir ve birçok alanda iç içe geçtikleri söylenebilir. Bu ortak yönlerden modernleşmenin ekonomik yönü ele alırsak, kapitalist ilişkiler içinde, sanayileşmiş bir toplumdan söz edilmektedir. Bu toplumda ürünler metalla, emek ücretli hale gelmiş, liberalist mülkiyet anlayışı kurumsallaştı (Tekeli, 2009, s:46).

Ancak sosyal açıdan farklılıklar içeren modernite bilgi, ahlak, sanata yaklaşım, bireyin doğası, kurumsallaşma, ulus devlet ve demokratik süreçlere dayanma bakımından sanayileşmenin erken dönemlerinden daha başka bir sistem görmektedir (Tekeli, 2009).

Alain Touraine (1992; 13) modernliğ i ñModernliđ in Elektirisiò adlê kitabânın sunuk bölümünde kú kèkilde tanēmlar:

ñEn iddialê biçimiyle modernlik düñnıncesi, insanân yaptığ ıyla bir olduğunun, dolayışıyla da, bilim, teknoloji, ya da yönetimin daha etkili kēdđ üretim, toplumun yasayla örgütlenmesi ve çēkarlarân, ama aynē zamanda da, tüm kēēlamalardan kurtulma isteğinin harekete geçirdiği kınisel yakam arasānda bir denklik ilikisi olmasē gerektiğinin olumlamasēlê.ò

Marshall Berman (1982; 27) ise modernliğ i daha elektirel bir bakēk açēsıyla ele alê:

ñé . Modern olmak, bizlere serüven, güç, coku, gelime, kendimizi ve dünyayē dönüñtürme olanaklarē vaat eden; ama bir yandan da sahip olduğumuz her keyi, bildiğimiz her keyi, olduğumuz her keyi yok etmekle tehdit eden bir ortamda bulmaktē kendimizi. Modern ortamlar ve deneyimler coğrafi ve etnik, sēāşsal ve ulusal, dinsel ve ideolojik sēēlarân ötesine geçer; modernliğ in, bu anlamda insanlđ ē birleñirdiđi söylenebilir. Ama paradoksal bir birliktir bu, bölünmüñün birliğidir: Bizleri sürekli parçalanma ve yenilenmenin, mücadele ve çelikkinin, belirsizlik ve acēân girdabēna sürükler. Modern olmak, Marxōnı deyiniyle ñkatē olan her keyin buharlakp gittiđiò bir evrenin parçasēolmaktē.ò

Modernliđ e dair Bermannōn öne sürdüğ ü çelikkili durukun modern hayatân bir karakteri olduğ unu savunan Harvey (1989; 12), onun parçalayēēetkisinin aynē zamanda geçmikten ve olukmakta olan tarihsel kokullardan da kopukı temsil ettiğ ini ve bu sonsuz kopmalarân modernliğ in kendisi için de geçerli olduğ unu ifade etmektedir. Harvey modernliğ in yēkēē yanēnē aktarārken, Aydēnlanma dönemi düñünürlerinin modernliğ in bu yēkēēē ānē, hedefindeki ekıtlık, özgürlük, insan aklēna inanç ve evrensellik kavramlarânın hayata geçirebilmesi için gerekli bir özellik olduğ una inandēklarēndan bahseder.

Yapdan çekitli tanēmlarân ikaret ettiğ i gibi modernlekme hareketi, dönükümü, değ ikimi ve evrenselliğ i iddia etmekte ve tüm bunlarē herhangi bir zamanda ve mekânda oluktuğ u zemini tarihi ve fiziki anlamda yok ederek

gerçekleştirmektedir. K rdi  i tüm bu ikiliklere ve 20. y zy d n bak k a   yla maruz kald     elektirilere rağmen modern hareket sanayile en toplumlarda zamanın kartları ile ele al nd  n da olumlu etkiler yaratm    . Modern yakam n  ne   kard     birey, bireyin akl  ve bireysel haklar, sadece üretim ve kar amacı güden fabrika odaklı geliken kontrolsüz kentsel büyümeyi ve bireyin yakam kalitesini etkileyen tüm olumsuz sonuçlarını hedef alm    .

Hedefledikleri bak n ndan modernlekme süreci, evrensel boyutta, 18. ve 19. y zy larda sanayi kentine ge ikte yakanan toplumsal, sosyal ve kentsel problemlerin ak  yoluyla sistematik bir biçimde c z m n  öngörmektedir. Ancak bunu ge mikin ve tarihin kötü yanlar n  düzeltme amacıyla, ge mikten tamamen kopma ve tarihi yok etme pahasına ger ekle irmektedir. Burada modernlekme hareketinin hayat n her alanına etki edici gücünden söz etmek gerekebilir. Toplumsal, ekonomik ve siyasal boyutları ve aynı zamanda bu boyutların yap    vrede yans malar  vardı. Hatta bazen modernitenin rasyonalitesiyle tasarlanan yap    vreler, bu hareketin toplumsal, ekonomik ve siyasal alanlardaki etkisini kuvvetlendiren bir rol üstlenir. Ak c  bir yaklak nla içinde nas  bir yakam senaryosunun geçeceği önceden planlanm k mek nlarda insan davranış da mek n n yönlendirdiği şekilde gerçeklemektedir. Dolay  yla kentler, mek nlar, sonuç olarak mimarlık modernlekme hareketinin kendini ifade ettiği ve sunduğu bir araç olmuştur.

2.2.1. Modernlekme hareketinin kentsel ölçekteki etkileri

Hayat  her yönüyle d n kt rme iddiası tak yan modernlekme hareketi yakam n geçtiği tüm mek nlar  ve kentleri etkilemik ve de  i tirmiktir. Kasaba (1999; 15), modernist d k n r, yazar ve eylemcilere esin veren keyin ve onları harekete geçiren olgunun modernlekmenin sonradan uydurulmuk kat  kesinlikleri olmad  n  tarihsel sürecin ortaya   kard     belirsizlikler ve bu belirsizliklerin yaratt    sonsuz olanaklar olduğunu ifade eder.

Sanayi kentinde bu belirsizlikler gerek insanların kentteki üretim odaklı yakant dar  gerekse kentin ayn  odak etrafında plansız ve kontrolsüz büyümesi sonucunda oldukça baskın konumdad .

Mumford'a (1961; 525) göre büyüyen bir ekonomi, büyüyen bir nüfus talep eder; büyüyen bir nüfus ise büyüyen bir kent talep eder. Dolayısıyla hem üretim, hem bu üretimi sağlamak isteyen nüfus, hem de bu nüfusu barındıran kent durmadan genişler konumdadır. Büyüme beraberinde altyapısal sorunlar ve sağlık sorunları getirir.

Bu bakımdan Benevolo (1993; 228), kentin sorunlarına bilimsel bir yaklaşım temel alan yeni yöntemlerin geliştirildiğini belirtir. Kentin var olan çelikleri karşısında yer yer, ama doğru, her şeyden çok da birikerek artan bir dizi elektiri doğru mu; bunlar önce post-liberal kentin bireysel çarpıklığına düzeltmeyi hedef almıştır. Ancak en sonunda farklı türde bir planlamacılık ile birlikte, yönetimin ana çizgilerinin de saptanması sağlanmıştır.

Kentlerdeki altyapısal ve sağlık sorunları oluşturan temel etken kentlerin büyümesi değil, kontrolsüz ve plansız büyümesidir. Büyüme akıllı yoluyla ve bilimsel yöntemlerle planlanırsa, olumsuz sonuçlar da önlenmiş olacaktır. Bu bakımdan Tekeli (2009; 30), kent planlamasının modernist bir proje olduğunu savunur. Modernist kent planlaması anlayışının kentin bir bütün olduğu ve bu bütünlüğün her parçası olarak belirlendiği kabulü altında geliştirildiğini ifade eder.

Fiziki çevrenin insan davranışına etkilerinin bilincinde olan modernleşme hareketi kenti bir bütün olarak ele alarak kentte işlevlerin sınıflandırılmasına öngörmüktür. Bu sayede kentte daha özgür, mutlu ve kendini ifade edebilen bireylerin olacağı kent işlevinin belirlenen fonksiyon bölgelerinde daha verimli ve sorunsuz olacağı düşünülmüştür. Yıldırım'a (1992; 26) göre modernist işlev anlayışı kent biçiminin, mimarisinin ve mekânın temel belirleyicisi olarak ele alınmaktadır. İdealize edilen endüstriyel yaşamın salt fizyolojik işlevine uygun olarak kent belli kullanış bölgelerine (Zone) ayrılmaktadır.

Aynı şekilde Benevolo (1993; 229), kent planlamasına neden ihtiyaç duyulduğunu kentin sergilediği özelliklerden bahsederek aktarır. Takımazlardan sağlanan gelir artışıyla yol açtığı baskı sonucu ev kiraları kentin ve işlevlerinin vazgeçilmez bir parçası olarak kalan alt sınıfların ödeyebileceği düzeyi aşmıştır. Kentler kamu hizmetlerini yerine getirecek mekânlardan yoksun kalarak yoğunlaşmak ve kalabalıklaşmıştır. Bu yoğunlukta oldukça geniş alanları kaplayan büyük sanayi yapıları ve fabrikalar periferinin dışına çıkmak zorunda bırakılmış

ve kentler geniklerken giderek daha da uzağa takānmāttā. Bu bakāndan on dokuzuncu yüzyāda kent planlamacđē ē özel bir disiplin olarak belirirken kamu fonlarē ile desteklenen ucuz ev kirasē programlarē sebze yetiktirilen ũbahçe kentō ve kentin dđ er iklevlerine olduğu kadar sanayiye de uyarlanacak biçimde tasarlanmē ũsanayi kentiō gibi sorunlarēn çözümlmesini hedef alan reform önerileri getirilmiştir.

Ebenezer Howardōn ũYarānēn Bahçe Kentleriō adēyla yayēnladđ ē kitapta yer alan ütöpik kentler bu tip iklevsel bölgelere ayrđmē kentlerin ilk örneklerindendir ve 19. Yüzyān sonlarēnda İngiltereōde ve Amerikaōda çekitli kentsel uygulamalara esin kaynağ ēolmuştur (Alanen, 2007, s:9).

Bahçe kentler, sanayi köyleri ve kent dēē bahçeleri gibi kavramlarla birlikte ele alēnabilir. İngiliz Bahçe Kent Akēmē olarak ortaya çıkan bu yaklakānda, sanayi kentinin neden olduğu sorunlara, büyük kentlerin dağ āđmasē önerisiyle çözüm aranmāttā. Yoğ unluklarānē, doğ ayla sağ lēklē ilikkiye engel olmayacak derecede az ve kentsel kurumlarē sürdürebilecek derecede yeterli olmasē kaydēyla, ekonomik ve mekansal olarak kendi kendine yetebilen, dengeli bir yaşam sunan, üretimde sanayi ve tarānē aynē oranda etkili olduğu yerlekimler olarak dükünölmüştür (Crawford, 1995, s:70).

Howardōn bahçe kent modeli, Amerikaōdaki çekitli sorunlarē olan erken kırket kent (company town) yapđanmalarāna da alternatif oluşturmıştır. Modelin sunduğu, ortak mülkiyet hakkē ekonomik açēdan kendi kendine yetebilme ve yenilikçi yaşam düzenlemeleri gibi bazē temel ve radikal kararlarē eleyen bir yaklakāndaki Amerikan Bahçe Kent uygulayēđarē programē sosyal ve ekonomik bir uygulamadan daha çok fiziksel bir planlama aracē olarak görmüklerdir (Crawford, 1995, s:75).

Aynē dönemlerde Tony Garnier de kenti iklevsel bölgelere ayēma konusu üzerine yoğ unlakarak tasarladđ ēkente ũUne citē industrielleō (Sanayi Kenti) adēnē vermiştir.

Sonuç olarak endüstri devriminin sanayi öncesi kentleri ve mekānsal ilişkileri keskin bir ũekilde dönüktüren etkileri giderek azalan bir güçte de olsa sanayinin merkezi konumunu değ ktirmeden modern hareket ile birlikte devam etmiştir. Modernleşme hareketi, aynē zamanda, kentsel ve mekānsal bağ lamda,

tarihsel nedenselliklerle etkileri aniden hissedilen endüstriyel yakamē hazārlāksē yakalanādan ve hem yākcē hem de deneysel geliken süreçlerini toplumsal dönükümlerin ve bireysel ihtiyaçlarē ekseninde fiziki ortamlar aracđē ēyla akđcē ve iklevsel yöntemlerle sistematize etmeye çālākan evrensel bir harekettir.

Dolaysēyla endüstri devrimi sürecinde kentleri kēkillendiren üretim yapıdarēnē, yani fabrikalarē, üretime, kente ve insan sađlē ēna etkileri değerlendirildiğ inde modernitenin dönüktürücü aklē devreye girmiştir. Bu kapsamda bahçe kent ve sanayi kent kavramlarē olgunlakmā, fabrika salt üretim mekanē olmaktan öte anlamlar takāmaya baklamāttē. Tam da bu noktada kırket kentler ve sanayi yerlekkeleri kent planlamacđē ēilkeleriyle yeni üretim mekanlarē olarak belirmiklerdir.

2.2.2. Modernleşme hareketinin mekânsal etkileri: fabrikalar ve sanayi yerlekkeleri

Erken fabrika örnekleri, yapē dili, konumu, üretim kēkli ve çālākan profili bakēnēndan birçok ortak özelliğ e sahiptir. Özellikle iķçilerin uzun çālāma saatleri, çocuk ve kadınlarē aç ē kartlarda çālātēđmasē ve çoğ u zaman elveriksiz koullarda kendi imkânlarēyla barēmalarē kapitalist düzen içerisinde fabrika sahiplerince üretim açēēndan en risk takēyan konulardē. Bu sebeple sanayileşme sürecinde bazē dönemlerde üretimin aksamamasē için iķçilerin temel ihtiyaçlarē öngörülerek verimlerini artttēacak önlemler alēmāttē. Bu önlemlerin iķçi konforunu maksimize ederken üretimi de artttēđē ē yöntemleri içeren sistematik çākāē modern bir olgudur. Bu yaklakēn üretimin gerçeklektē i fabrika yapēē ile birlikte, çālākanlarē ve fabrika yönetiminin gereksinim duyduğ u mekânlarē bir arada gerçekleken organizasyonunu da beraberinde getirmiştir. Sanayi yerlekkeleri tüm bu amaçlar çerçevesinde planlanarak oluşturulan bu tip organizasyonlarē modern bir anlayā ile ortaya konduğ u örnekleridir.

Benzer yaklakēnlar, endüstrileşme sürecinin çālākan iķçilerin verimini düküren etkilerini azaltmak, iķçileri daha rahat kontrol etmek ve grev yapmalarēē önleyerek üretimin sekteye uđ ramasēnē önüne geçmek için, ilk uygulamalarēnē 19. Yüzyē ortalarēnda görüldüğ ü, kırket kentlerde de bulunmaktadır (Alanen, 2007). kırket kentleri yerlekimdeki üretim, konaklama ve diğer tüm birimlerin tek

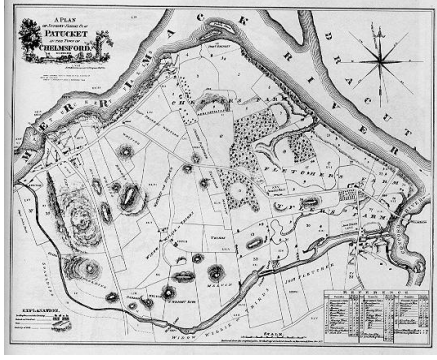
bir ıkverene ait olduđ u ve alākanlarēn ulakēn ve altyapē gibi tūm ihtiyalarēnēn karkāandē ēsanayi odaklēyapādanmalardē.

Cengizkan (2009; 16) ıkinin barānmasē bakta olmak ūzere birçok ihtiyanē gōzeten bu tip yerlekkelere bazē ideolojik altyapādarē olduđ undan bahseder. ıkinin sađ lē ēnē korumak ve kollamak, ıkinin geleceđ ini ve verimliliđ ini korumak; kapitalist ūretim tarzēnda, fabrikānē da yatān olarak geleceđ ini, verimliliđ ini ve dolayēēyla da ıkletmenin rantabilitesini arttēmak için oluřturulan sanayi yerlekkelere bu ūzellik nsađ lēklē barānma ve yakama kokullarēo baklē ēaltēnda karkēmēza ākar.

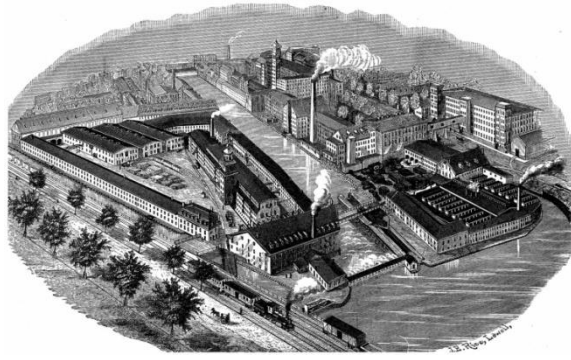
Būtūncūl bir organizasyonu içeren yerlekkelere benimsenmesinin sadece ıkveren açēēndan deđ il ıki açēēndan da gerekçeleri bulunmaktadır. Cengizkan (2009; 17) bu gerekçeleri ıkinin belirli bir fabrikaya ucuz ya da ūcretsiz konut ile bađ ēnlē kēēnmasē, dolayēēyla emēđ inin de bađ ēnlē kēēnmasē, ıkinin aynē zamanda cođ rafi olarak da fabrikaya bađ ēnlē kēēnmasē, ıki cū kaybēnēn en aza indirgenmesi ve ūretim içinde ıki cūnūn verimlilektirilmesi ve nitelikli ıki cū ile sađ lēklēalēma kokullarēnēn oluřturulmasēkeklinde sēalamēttē.

On dokuzuncu yūzyēda beliren Amerikaōdaki kirket kentleri ıkverenler tarafēndan ıki davranēdarēnēn hem ıkyerinde hem de evde kontrol edilmesini ūngōren paternalist bir yaklakēnla tasarlanmēklardē. Bu modelin en bilinen erken iki ūrneđ i 1812ōde Massachusettsōde kurulan ve dokuma sanayini içeren Lowell ve 1883ōde ıklinoisōde kurulan ve otomotiv sanayini içeren Pullman yerlekkelereidir (Alanen, 2007).

Lowell tekstil yerlekkesi baklangēta fabrikalarēn yer aldē ē kūuk bir yerlekimdir. Daha sonralarē ūretim tamamen organize edildiđ i bir yerlekkeye dōnūken Lowell için, 1839 yēēnda Avrupalē bir gōzlemci yerlekkeledeki yapādar hakkēnda nē çok çekitli beyaza boyanmēk, yekil panjurlu ahkēp ve ıkiliz stilinde tuđ la kaplanmēk evler, oldukça dūzenli, hok dōkenmik durumdadē ve çevrelerinde birkaç kūuk ađ a bulunmaktadır. Burasē eski dūnyānēn hastane, hapishane ve tiyatro hariç tūm yapādarēnē barēndēran bir yerlekim yeriē ū keklindeki yorumlarda bulunmaktadır (ekil 2.7 ve ekil 2.8) (Alanen, 2007, s:2).

Şekil 2.7. Lowell tekstil yerlekkesinin yerlekım planı(URL-3)

Şekil 2.8. Lowell yerlekkesinden genel görünüm (URL-4)

Amerika'da endüstriyel devriminde önemli bir konuma sahip olan Lowell tekstil yerlekkesi, 20. yüzyıl başlarında ekonomi ve nüfus açısından en parlak dönemini geçirmiştir. İkinci Dünya savaşından sonra etkinliğini tamamen yitiren yerleke üretim açısından gerileyince, yerlekeyle bütünlüklük kent yapışa da bu durumdan etkilenmiştir. Nüfusun azaldığı kentteki terk edilen yapılara farklı ülkelerden gelen göçmenler yerlekmeye başlamışlar. Yapıların korunmasına yönelik önemler ancak 1970 yılında devreye girmiştir ve Lowell, kent konseyi tarafından millî park olarak ilan edilmiştir. 2002 yılında kentin bölgelere ayrılmasına içeren ve mevcut yapıların iklevsel dönüşümlerini hedefleyen master plan uygulamaya geçirilmiştir (URL-5).

Şekil 2.9. Lowell tekstil yerlekkesinden güncel fabrika görünümleri (URL-5)

Şekil 2.10. Lowell yerleşkesinden güncel görünükler: kilise ve mahalle (URL-5)

Amerika'nın 1860 sonrasında daha hızlı bir sürece giren sanayileşmesi, ilk örneği i Lowell'da karkıakdan kırket kent modelinin, ekonomi ve üretim eksenli gerekçelerin de etkisiyle dönükmesine sebep olmuştur. Daha kapsamlı ve planlı bir yaklaşımla yeni bir organizasyon yapısı sunarak 1883'te tasarlanan Pullman yerleşkesi, yeni nesil kırket kentlerin uzunca bir süre örnek alan modelidir (Şekil 2.11) (Crawford, 1995, s:3). Izgara planlı bir örgütlenmeye sahip yerleşkede üretim yapılarına ek olarak karmızı tuşlardan yapıma Amerikan stilinde, barınma ve sosyalleşmeyi içeren birçok başka türde bina, suni bir göl, çeşitli sayıda küçük park alanları ve ciddi mühendislik içeren altyapısal çözümler yer almaktadır. 1893'te ülkenin en büyük kırket kenti konumuna ulakan Pullman yerleşkesi, 1894'te yaşanan büyük grev sonrasında ve akıe disiplinli ve sıkı çalışma düzenlemeleri sebebiyle bir model olarak geçerliliğini yitirmiş, kırket kent örgütlenmesinde farklı planlama anlayışlarına gidilmiştir (Alanen, 2007, s:3-4).

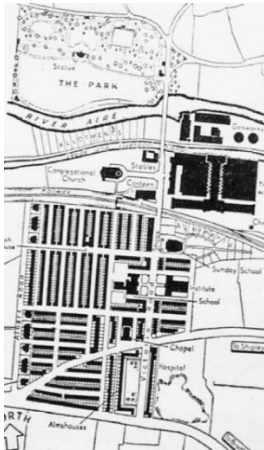
Şekil 2.11. Pullman Yerleşkesine ait görseller (Alanen, 2007, s:5)

Şekil 2.12. Pullman Yerlekkesinden güncel görseller (Minnery, 2012; URL-6)

1982’de üretimin durduğu Pullman yerlekkesi, Amerika’daki İliniois Tarihi Koruma Kurulu tarafēndan 1970 yēlinda tarihi miras olarak tescillenmiş ve koruma altına alınmıştır. Yerlekke, milli park olarak kullanēlmasē için değ erlendirmeye alınmıştır ve devlet tarafēndan korunmasēna yönelik çabalar sürmektedir (Minnery, 2012).

İngiltere’deki ilk planlı sanayi organizasyonu ise Saltaire tekstil yerlekkesine aittir (Şekil 2.13). 1850- 1863 arasında sanayici Titus Salt adēna yapēlan yerlekke, 4350 kişi için dik açēdē aç planēnda düzenlenmiş, hastane, kreğ, okul, fabrika, açēk rekreasyon alanlarēnē içinde barēndēran bir yerlekim alanēdır (Soygeniş, 1995:59’dan aktaran Üstün, 2011, s:42).

Şekil 2.13. Saltaire yerleşkesi planı ve yerleşkenin genel görünümü (URL-7)

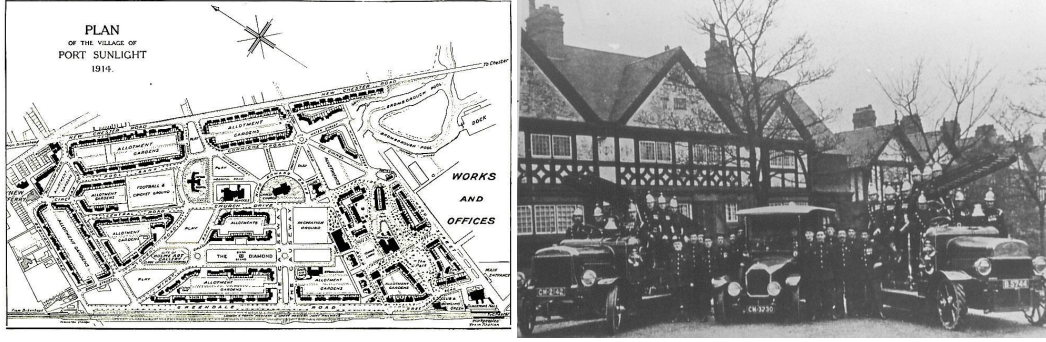
1986’da üretimin durduğu ve 2001 yılında UNESCO’nun Dünya Mirası olarak kabul ettiği Saltaire yerleşkesi, devlet tarafından korunması gereken bir konuma ulaşmıştır. Böylece bir bütün olarak mevcudiyetini koruyan kırket kente (company town) ait tüm yapılar tescillenmiş, sonraki dönemlere aktarılabilmesi için restorasyon çalışmaları başlatılmıştır. Döneminde yenilikçi bir anlayışla tasarlanan tekstil fabrikasının yapıları günümüzde karma iklevli sanat merkezi olarak kullanılmaktadır (Şekil 2.14) (Minnery, 2012; URL-8).

Şekil 2.14. Saltaire yerleşkesine ait güncel görünüm (Minnery, 2012)

İngiltere’deki bir diğ er önemli kırket kent örneği, Port Sunlight yerleşkesidir. 1888’de Lever kardeşler tarafından sabun üretimi için kurulan yerleşke, İngiltere’nin Cheshire bölgesinde bulunmaktadır (Akcan, 2009’dan aktaran Üstün, 2011). Konumu itibarıyla Mersey nehri ve demiryolu arasında yer alan bölge, topoğrafik olarak engebeli bir yapıya sahiptir. Bu durum yerleşkedeki yapıları ve mimarilerini etkileyen önemli unsurlardan olmuştur. Yerleşkede üretim yapıları dışında, okul, hastane, konser salonu, yüzme havuzu, kilise, otel ve birçok farklı iklevde yapı yer almaktadır. Çoğu yapıları farklı mimarlarca tasarlanmış yerleşkede, binaları, malzemesine, dokusuna ve detaylarına büyük

özen gösterilerek Tudor ve Elizabeth dönemi yapıların replikaları oluşturulmaya çalışılmıştır (Crawford, 1995, s:71).

Şekil 2.15. Port Sunlight yerleşimine ait görseller (URL-9)

Günümüzde herhangi bir üretimin olmadığı yerleşim alanı müze olarak kullanılmakta ve bu şekilde yaşayan bir yer olmaya devam etmektedir (URL-9).

Şekil 2.16. Port Sunlight yerleşimine ait güncel görüntüler (URL-9)

Tüm bu örnekler 19. yüzyıldan bu yana üretimi kesintisiz ve verimli kâma ile ıgücünü sürekli ve kaliteli kâma arasındaki sorunsalın çözüm arayışları sonucu olukagelmış, modernizmin akıldık, iklevsellik ve ilerlemecilik özelliklerini takıyan planlamadık anlayış ile tasarlanmık ve oldukça uzun süreler tüm dünyada örnek olarak uygulanmık sanayi odaklı yerleşim kâmalarıdır. Cumhuriyet döneminde de devlet eliyle gerçekleştirilen sanayi yapıları büyük oranda bu tip organizasyon kâmalarıdır. Yeni kurulan rejim açısından bu bilinçli bir seçimdir. Modern bir akılla olukma ve bu aklı sunma anlamında örnek tekkil eden kırket kent modeli, bu bakımdan bir sonraki bölümde ele alınacak olan Cumhuriyet dönemi modernleşme hareketleri ve sanayi yapıları hakkında önemli bir konuma sahiptir.

3. TÜRKİYE'DE CUMHURİYET DÖNEMİNDE MODERNLEŞME HAREKETLERİ ve SANAYİ YAPILARI

Daha önce belirtildiği gibi modernleşme ve sanayi yapılarının birbiriyle kuvvetli bir ilişkisi vardır. Bir yandan modern düşünce kendi mekânlarını üretirken, diğ er yandan ortaya çıkan mekânlar, özellikle sanayi yapıları ve üretim etrafında şekillenen kentler bu düşüncenin takıyıcısı sunucusu ve pekiştiricisi olmuştur. Cumhuriyet dönemi modernleşmesi de mekânların takıyıcısı bu kuvvetin farkında olan bir dizi politik kararlarla hayata geçirilmiştir.

Osmanlı'dan Cumhuriyete geçikte bu yapıların bazı temel adâları atılmık, her ne kadar farklı bir rejime ait olsalar da bakıldık bulunan politikalar devam ettirilmiştir. Dolayısıyla Cumhuriyet dönemindeki modernleşme hareketleri ve sanayi yapıları aktarılmadan önce Osmanlı'dan devralınan ve sonraki dönemlere zemin olukuran gelişmelerden bahsedilecek; aynı şekilde Cumhuriyet'in temel politikası olarak uygulanan "modernleştirme" ve sanayi yapılarının modernleşme ekseninde sergilediği, sunduğu, geliştirdiği ve etkilediği özellikler kentsel ve mekânsal olarak anlaşılmaya çalışılacaktır.

3.1. Osmanlî İmparatorluğ uından Cumhuriyete Geçiş Süreci

Bakta Avrupa'ya ve daha sonra tüm dünyaya etkileyen endüstri devrimi ve modern hareketin, Avrupa kökenli olmayan ve Avrupa'daki gibi bir sermaye birikimine sahip olmayan ülkelerdeki etkileri daha farklı süreçlerle kendisini göstermiştir. Dağılım sürecinde olan ve ekonomisini daha çok ticari faaliyetler üzerinden sürdüren Osmanlî İmparatorluğu da endüstrileşmenin henüz gerçekleşmediği, Tekeli'ye (2009; 48) göre modernite ve sanayileşme öncesi imparatorlukların en gelişmiş örneği idir.

Kendisini sanayileşme ve modernleşme kavramları açısından çağın gerisinde bulan Osmanlı yönetimi, bu alanlardaki yüzyıllık sürelik gecikmesini yönetim araçlarıyla, siyasi, ekonomik ve toplumsal bazda aldığı kararlar ve uygulamalarla telafi etmeye çalışmaktadır. Ekonomik durumun düzeltilmesi ve sanayileşme sürecine girilebilmesi için bazı adımlar atılmaktadır. Devam eden süreçlerde modern hareketin etkisiyle bazı ıslahatlar ve reformlar gerçekleştirilmiştir. Tüm bu girişimler siyasi, ekonomik ve sosyal yaşamda yansımaları olsa da tam bir sanayileşme ve modernleşme gerçekleştirememiştir. Bu bakımdan Aslanoglu (2010; 13) İmparatorluğun geçirdiği bu farklı süreci ağır ve köksüz olarak niteler. Ona göre ondokuzuncu yüzyılda imparatorluğu kurtarma amacıyla sürdürülen batılaşma çabaları ordu, eğitim ve yasal alanda olduğu gibi, mimarlıkta da batı yöntem ve biçimlerle etkilemiştir. Fakat Avrupa düzeyinde bir endüstrileşmenin ve ona bağlı gelişmelerin söz konusu olmadığında Osmanlı İmparatorluğu'nda etkili bir değişim yaşanmamış olsa da bu değişimler biçimsel kalmıştır.

Osmanlı'da sanayinin gelişmeme sebebi ise Aslanoglu'na (2010; 17) göre 16.y.y. sonunda Avrupa'ya kapitülasyonlarla ilk ödünlerini vermesi ve dünya bakiyle hale gelmesidir. Osmanlı zaman içerisinde Batının pazarı haline gelmiştir. Doğal kaynaklar yabancılarca işletilmektedir. Kısaca Osmanlı sömürülmüştür.

Aynı görüşü Gürsakal (2007) şu şekilde ifade eder:

Sanayi Devriminin Osmanlılar üzerindeki en önemli doğrudan etkilerinden bir tanesi Osmanlı ülkesinin sanayi ülkelerine hammadde

ihraç eden ve bu ülkelere mamul madde ithal eden bir ülke haline gelmesidir. Özellikle 1838 Balta Liman Antlaşması ile Avrupalı tüccarlara sağladığı kolaylıklar Sanayi Devriminin getirdiği maliyet avantajı ile birleşince Osmanlı İmparatorluğu Batı malları için önemli bir Pazar olarak ortaya çıkmıştır.

Görüldüğü üzere endüstri devrimini tetikleyen ve hızlandıran faktörlerden biri olan Avrupa'nın sömürgecilik i Osmanlı topraklarında da etkili olmuştur. Kurulan kapitalist düzen geri kalmış ülkelerdeki gelişimini benzer şekillerde ortaya koymuştur.

Endüstri devrimini kendiliğinden bir süreçle yakayarak benimseyen emperyalist devletler genel olarak II. Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde geri bırakılmamış ülkelerde üretici güçlerin gelişimini keskinleştirmeye devam etmiştir. Bu dönemde sermaye yatırımları daha çok metropollerde üretilen malların pazarlanmasına ve ülkenin hammadde kaynaklarının naklini sağlayacak - liman, demiryolu, haberleşme, vb.- alt yapı yatırımlarına dönüktür (Arkan ve Akad, 1976, s:10). Osmanlı Devleti 19. yüzyılın sonlarında bu tanıma oldukça uyan bir imparatorluk konumundadır. Özellikle Ege bölgesindeki gelişmeler buna iyi bir örnektir. İngilizler ve Fransızlar, İzmir'in ticaret hacmindeki gelişmeleri dikkate alarak, iç bölgelere ulaşmayı hedefleyen yatırımlara yönelmiştir. Temeli 16 Kasım 1858'de atılan İzmir-Kasaba, İzmir-Aydın demiryollarının yapımları Avrupa'nın sanayi ürünlerinin pazar alanlarına genişletirken, Gediz ve Menderes vadilerinin zengin ürünlerinin kolay ve ucuz bir biçimde taşınmasına yol açmıştır. Demiryollarına telegraf hatlarının kurulumu izlenmiştir (Anonim, 2012, s: 47 ve Anonim, 2010b, s: 72).

Osmanlı İmparatorluğu sanayi devrimi öncesi koşullarda oluktuğu için örgütlenmesini ve kurumsallaşmasına o dönemin üretim, ulaşım ve haberleşme teknolojisinin sınırları içinde gerçekleştirmiştir (Tekeli, 2009, s:48). Bu noktada düzenlemelerini çağın gereklerine göre gerçekleştirmeye çabalayan Osmanlı yönetimi bir yandan ekonomik bir bunalımın içindeyken, diğer yandan bünyesindeki bağımsızlıklarına kazanmak isteyen milletlerle uğraşmakta, dağılmayı önlemeye çalışmaktadır.

Bu kapsamda Osmanlı'nın sanayi gelişimini doğrudan veya dolaylı olumlu veya olumsuz etkileyen önemli dönüm noktalarından bahsetmek gerekecektir.

Kapitülasyonlar sebebiyle geleneksel sisteme dayanan yerli sanayinin makine gücüne dayanan dâk rekabete karkê himayesiz hale gelmesi, 19. yüzyâ ortalârında Tanzimatân ilanê ve yeniçeri ocaĴ ânân kaldêđmasê Mekkutiyetin ilanê ve sanayiye tekkik etmek üzere çêkarđan kanunlar Türk sanayisi üzerinde önemli etkileri olmuĴ olaylardê (Anonim, 1973b).

Osmanlêda sanayi tekkiki deĴ ikik süreçlerden geçmiştir. 19. yüzyâğn ikinci yarêşında Batê Avrupa kapitalizminin açêk pazarê haline gelmeye baklayan Osmanlê KınparatorluĴ uında sömürüden doĴ rudan pay almak ve ancak bunun için geliğmîk Avrupa kapitalizminin rekabetine dayanabilecek güce erikmek için çabalayan Osmanlê burjuvazisi, 1866da ñİslah-ê Sanayi Encümeniönin kurulmasênê saĴ lamêttê. 1873 yêđında çêkarđan bir fermanla, fabrika kuracaklara gümrük ve vergi muafiyeti verileceĴ i açêklanmêttê. 1913de ñTekvik-i Sanayii Kanunû Muvakkatiö çêkarđmêttê (Kêçak, 1976, s: 3-8). Özellikle 1913 yêđında çêkarđan tekkik kanunu ilgi çekicidir. Bu kanun özel sektörü sênaî faaliyet içine çekmek için sübvansiyon niteliĴ indedir. Kanunun uygulamalarêndan elde edilen olumlu sonuçlarê dikkate alan Cumhuriyet yönetiminin de daha ileri bir safhada aynê özü takêyan yeni bir kanun çêkarđê ê görülmektedir (Anonim, 1973b). Bu konu Cumhuriyet dönemindeki sanayilekme politikalarê bölümünde ele alênacaktê.

Batêdaki geliğmeleri birçok koldan yakalamaya çalêkan Osmanlê sanayilekerek modernize olmuĴ Avrupaân görünürdeki tüm donatđarênê kêsa sürede kendine adapte etmeye girikmiştir. Modern yakamân türettîĴ i yeni olgular ve bunlara hizmet eden her organ ithal edilmeye çalêđmêttê. Mimari ortam da aynê êekilde yakanan geliğmelerden etkilenmiştir. Bu dönemde çâĴ ân gerektirdîĴ i iklevlerden doĴ an yeni yapêtürleri gündelik hayata girmeye baklamêttê. Bankalar, postaneler, gar yapđarê eĴ itim kurumlarê ve birçok yeni ikleve sahip yapê kentlerde inka edilmeye baklanmêttê. Klevdeki farklığklar kadar mimari dilde de farklığklar oluğmuktur.

Mimarlêk alanê endüstriyel temeli olmayan batêdaki hareketinden hareketin biçimselliĴ iyle örtükür bir êekilde seçmeci bir tavêla êekillenmiştir. Tarihten alênan üsluplar, cephedeki süslemelerle kendini göstermiştir. Zaman içerisinde teknolojinin de getirileriyle birlikte, biçimin iklevden oluđmasê anlayêê

gelikmiş, süslemenin gereksizliğine vurgu yapılarak gelenekten arınma dönemi baklamaktadır (Aslanoğlu, 2010, s:17).

Daha endüstrileşmesini tamamlayamamış Osmanlı İmparatorluğu, modern düşünce akınlarının etkisinde kalmaya baklamaktadır. Tekeliöye (2009; 49-52) göre imparatorluğun modernite projesi ile kurduğu ilişki dört aşamada gerçekleşmiştir. Birinci aşamada, karkırdakdan sorunların çözümünü var olan siyasal ve sosyal sistem içinde arama; ikinci aşamada, modernite projesinin yönetimin araçsal bir mantıkla yaptığē reformlarla içermiş olarak topluma girmesi; üçüncü aşamada, modernite projesiyle yeni ilişki kurma biçimleri öneren, belli bir biçimde iktidar talebi içeren, bunu kamu alanına etkileyerek gerçekleştirmeye çalışan iktidar dâvâdaki kiki ve grupların siyasal düşünce ve hareketlerinin gelişmesi; dördüncü aşamada, imparatorluğun parçalanarak ulus devletlere dönüşmesi gerçekleşecek, yeni iktidarın mekruiyetini ilahi olan değil, halkın demokratik seçimleri belirleyecektir.

Osmanlı döneminde yaşanan bu gelişmeler, Tekeliônin de altına çizdiği demokrasi ve ulus devlet kavramlarına ulamada elverişli zemini oluşturmış, Cumhuriyet yönetimine geçişte modernleşme adına atlatılmak bir deneysel süreç görevini görmüştür. Böylelikle yeni yapıdanmada arzu edilen ilerleme geçmişten alınan derslerle ve modernleşme hareketinin üstlendiği itici güç ile karkıdanmaktadır.

3.2. Cumhuriyet Dönemi Modernleşme Hareketi

Modernleşmenin devlet otoritesiyle sosyal bir politika olarak uygulanması yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetiâne has bir durum olmasa da, bu politikanın uygulanmaklık ve elde edilen sonuçlar oldukça özgündür. Keyder (1999; 31) Osmanlıda ve daha sonrasında Cumhuriyet rejiminde gerçekleşen modernleşme girişimlerinin kendine has siyasal, sosyal ve ekonomik zeminlerde vuku bulan Avrupaadaki modernleşmeden de oldukça ayrı olduğundan bahsederler. Bu sebeple kendi dinamikleriyle beslenen bir dönüşüme sahne olan Türkiye için farklı tanımlamalara ihtiyaç olduğunun altına çizerler. Bu bakândan Modern kökünden türetilmiş bütün sözcükler içinde Türkiyeânin deneyimine en uygun dükennin modernleştirmek olduğunu ifade ederler.

Türkiye'nin modernleşmesini Avrupa'dakinden farklı kılan belli bazı sebepler vardır. Bozdoğan (2001; 22) bu sebeplerin başında Türk modernleşmesinin on dokuzuncu yüzyıldaki büyük dönüşümle bir sanayi, kent ve piyasa-odaklı düzen haline gelmenin sonucu olan derin bir toplumsal deneyim olmayacağını gösterir. Ona göre Türkiye'de modernleşme ya sömürge yönetimleri tarafından ya da bir gözle görülür siyaset biçimi olarak mimari ve kehircilikle büyük bir öncelik tanıyan olan modernleştirici elitler tarafından tasarlanan ve uygulamaya konan resmi bir programdır. Bu duruma örnek olarak ise Osmanlı İmparatorluğu'nun on dokuzuncu yüzyıldaki reformcu bürokratlarından 1920'ler ve 1930'ların cumhuriyet liderlerine kadar art arda gelen birkaç kukak modernleştirici elitin, Batı medeniyeti ve ilerlemesini, Batı'nın kurumlarını, formlarına ve tekniklerini ithal ederek yakalamaya çalışmasını gösterir.

Modernleşme süreci evrensel oluk ve toplumu geçmiğin bazılarından ve bazılarıdan kurtarma iddiası bakımından yeni kurulan ve Osmanlı'nın iklemeyen sistemlerini geride bırakmak isteyen Cumhuriyet rejimi için oldukça önemli bir hedeftir. Her şeye rağmen bakılan bir konumda, savaşlardan harap olmuştur kentler ve insanlar için yeniyi modern düşünce ile inşa etmek, toplumu bu duygularla motive etmek modernizmin dönüştürücü etkisiyle birlikte Türk milletinin buna gönüllü olmasını sağlamak amaçlanmıştır.

Başkentin Ankara'ya taşınması ve yeni Türkiye imajının vitrini olarak görülmesi, kentin planlanmasına ve kentteki yapıya büyük önem verilmesi modern düşüncenin mimarlık araçlarıyla tanıtılması ve hayata geçirilmesi kaygısıyla gerçekleştirilmiştir. Bu anlamda Doğan (2009) göre yeni bir toplum için yeni mekânlar üretme arzusunun en açık ifadesidir. Kent planlaması diğer tüm kentlerde de gündeme gelen bir diğer konu olmuştur. Yurt ölçeğinde planlama çalışmaları 1930 yılında yürürlüğe giren Belediyeler ve Umumi Hıfzıssıhha Yasaları ile başlatılmıştır (Aslanolu, 2010, s:29).

Kalkınma için ekonomik güce sahip olmak gerektiğinin farkında olan yöneticiler, kent planlaması kadar sanayi yapılarının kurulmasına da öncelik vermişlerdir. Türkiye farklı birçok alanda inşa faaliyetleri içine girmiştir. 1932 ve 1938 yılları arasında hız kazanan bu süreç büyük oranda devlet eliyle gerçekleştirilmiştir. Tekeli ve Ortaylı sanayi kesiminde yoğunlaşan çalışmaların yanı sıra

sāa devletçi tutumun el attı̄ ē dīj er alanlarē bayēndārlāk, ēj itim, sāj lāk ve sosyal yardēn konularē oldūj unu belirtir. Bir önceki dönemin son yēllarēnda baklatēdan, uygar yakantēnēn kent ölçēj inde yaratēlmasē kent görüntüsünün ve altyapēsēnēn çā̄j daklaklātēlmasē yönündeki çālēmalarēn 1930đu yēllar içinde sürdürüldǖj ünü ifade eder (Tekeli ve Ortaylığdan s: 91đden aktaran Aslanōj lu, 2010, s:73).

Görüldǖj ü üzere ulus devlet olarak ortaya çākan yeni Türkiye Cumhuriyeti modernlekmeyi devlet politikasē olarak benimsemī, bu amaçla modern hareketi siyasal, ekonomik, sosyolojik her alanda devreye sokmuştur. Çünkü Cumhuriyet döneminde inka edilen çōj u yapē belirli bir ıklevi karkādamānē ötesinde, yeni bir ideoloji ve yakam biçimini yerlektirme yönünde üstlendikleri temsiller yüzünden de önemlidir (Kayēn, 2009). Tarihsel perspektifte modernizmin en hēzlē gelikt̄ī i ve yakamē baktān sona dönüktürmeye bakladē ē sürecin sanayilekme sonrasēna tekabül ediyor olmasē gerçēj i, yeni yönetimin de gerek ekonomik kalkēnma gerekse modernlekmenin sūrat kazanmasē açēsēndan aldē ē kararlarda sanayi yapēlarēna büyük önem vermesine sebep olmuştur. Bu bakēndan Cumhuriyet dönemi modernlekmesi sanayi politikalarēve yapēlarēndan ayrēdükünülemez.

Cumhuriyet dönemi modernlekme hareketi toplumsal perspektifte ve metaforik olarak bir ulus inkasē oldūj u kadar, toplumun içinde yakadē ē kentlerin ve mekanlarēn da modernlekme ekseninde dönüktǖj ü ve bu fiziksel dönükümün modernlekmeyi güçlendirdīj i bir inka sürecidir. Bütün bu gerekçelerle, birçok alanda gerçekleken dönemin yapēn faaliyetleri, ortaya koyduklarē sosyal, politik, ekonomik ve mimari bilgiler bakēnēndan ve aynēzamanda tezin ana eksenini olmasē sebebiyle fabrikalar ve sanayi yerlekkeleri özelinde ele alēnacaktē.

3.3. Cumhuriyet Dönemi Sanayilekme Politikalarēve Ürünleri: Fabrikalar ve Sanayi Yerlekkeleri

Yeni Türkiye Cumhuriyeti kuruldūj u yēllarda dēka bāj ēnlē ve ekonomisi tarēna dayalē yoksul bir ūlke konumundadē. Osmanlē kımparatorlūj undan devralēnan ulusal kalkēnma ve ulusal sanayi kurma politikalarēnē engelleyen bu yarē sömürge nitelīj indeki yapē Avrupa ūlkelerinin dikte ettīj i dēka açāk serbest piyasa ekonomisinin varlē ēnē ve olumsuz etkilerini sürdürmesine sebep olmuştur (Anonim, 1998, s:70).

Osmanlıda sanayilekme incelenirse, Cumhuriyet Türkiye'sine kalan; iç tüketimi karkâdamanen çok gerisinde üretim yapan, sahiplerinin azânlık ve yabancılar olduğu u, iççileri arasēda az sayēda Türkûin bulunduğu u sēnēlē sayēdaki sanayi ikletmesinden bahsedilebilir (Anonim, 2010b, s:67).

Yeni Cumhuriyet yönetimince mevcut durumun olumsuzluklarē değ erlendirildiğ inde, yerli bir sanayi yaratmanē önemi ortaya çđkmēttē. Bunun için de sanayi alanēda adēnlar atēmalē sanayi için altyapē ve sermaye sorunlarē çözülmeli, yatēnlar ÷lke gereksinimleri doğ rultusunda üretimi sağ layacak şekilde gerçektelemelidir. Dolayēēyla tüm bu hedeflere ulaşmak için çekitli girişimlerde bulunulmuş, sanayiye tevkik edici birçok önlem alēnmēk ve bu yolda bir dizi kanun çđkarđmēttē.

Farklē yapēdaki bu kalkēnma hedefleri, alēnan kararlarēn ve izlenen politikalarēn içeriğ i bakēnēndan sanayi tarihçesinde çekitli dönemleri ikaret etmektedir. Bu dönemler ilk iki akamada ekonomide liberalizmin benimsendiğ i 1923-1932 yēdlarēnē ve devletçiliğ in benimsendiğ i 1932-1938 yēdlarēnē kapsamaktadır (Aslanoğ lu, 2010, s:6; Anonim, 1973b, s:3). Daha sonra 1960đ ara kadar süren, 1939-1948 yēdlarē arasēda daha homojen bir yapēda olan bir dizi politika izlenmiştir. Dördüncü akamada ise 1961 yēdēndan sonraki düzenlemeler devreye girmiştir (Anonim, 1973b, s:3-8).

1923-1932 yēdlarēarasēdaki süreçte sanayilekme açēēndan oldukça önemli adēnlar atēmēttē. Daha Cumhuriyet ilan edilmeden, 17 kubat 1923te gerçekteken İşmir İktisat Kongresi bu adēnlarēn etkisi sonraki dönemlerde de hissedilen en kayda değ erlerindendir. Kongrede ilk kez karma ekonomiden söz edilerek iktisadi tekebbüslerin kēşmen devlet ve kēşmen de kahēlar tarafēndan kurulmasē gerektiğ inin altē çizilmiştir. Kongrede; hammaddesi yurtiçinde yetiken sanayi dallarēnē kurulmasē el iççiliğ inden süratle fabrika ve büyük ikletmelere geçilmesi, devletin özel sektör tarafēndan kurulamayan tekebbüsleri ele almasē özel girişimcilere kredi sağ layacak bankalarēn kurulmasē gibi ekonomik doktrinlere dayanmayan, bilime ve özellikle memleketin o günkü durumuna uyan realist kararlar alēnmēttē (Anonim, 1973b).

Kongrenin yansēmalarē kēş a sürede gözlemlenmiştir. 1923 yēdēda Nuri ķeker öncülüğ ünde yapēmēna baklanan Uşak ķeker Fabrikasē Cumhuriyet

Dönemiñin ilk fabrikasē ve yöresel dinamik ve özel tekebbüsün bakarēya ulakan ilk örneğ i olmuştur. Gene aynē kararlarēn bir bakka sonucu olarak, özel sektöre kredi sağlamak ve devlete ait olup özel sektörün devralacağ ē tekebbüslerde iktirakçi bulmak amacēyla, 1925 senesinde Türkiye Sanayi ve Maadin Bankasē kurulmuştur. Aynē sürecin devamēnda 1927 yēānda Sanayi Tekvik Kanunu çākarālmātı (Anonim, 1973b).

Gerçekleştirilen ilk faaliyetlerde beklenen değ ikilikler sađlanamayānca ve Dünya ekonomik krizi belirince 1930đardaki Devletçi politikalara geçilmiştir. Atatürk milletvekili seçimleri dolayēsēyla 21 Nisan 1931ōde basāna verđi i demeçte (Anonim, 1973b, s:6):

ñFerdî i faaliyetlerini esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha, memleketi mamurluğu a eriktirmek için, milletin genel ve yüksek menfaatlerinin gerektirdiğ i i ile, özellikle ekonomik alanda devleti fiilen alakadar kāmakē prensibimizdir.ō

devletçi politikalara geçikin izlerini takēyan bir açāklama gerçekleştirmiştir.

1932-1938 yēālarēne kapsayan ve devletçi yaklakēnlarēn aç ē bastē ē bu süreçte Amerikalđar ve Sovyet uzmanlar yurt genelindeki sanayi tesisleri ile ilgili çekitli incelemelerde bulunmuştur. Bunu takiben Birinci Bek Yēālık Sanayi Planē (BBSP) hazālanmāk ve uygulamaya konmuştur (Anonim, 1973b).

Bu kapsamda 1933ōe Sümerbank, 1935ōe Maden Tetkik Arama (MTA), Elektrik Kleri Etüd Karesi (EK) ve Etibank kurulmuştur.

Genel özellikleri daha detaylē aktarālacak olan ve sonraki dönemlere örnek tekil eden öncü sanayi yerlekkeleri, bu akamada iletmeye baklayan ve BBSPōden bakarēē sonuçlar elde edilmesini sağlayan, 1938 yēānda çākarādan bir kanunla genel statüleri saptanarak ñiktisadi devlet tekekülleriō olarak anādan kuruluqlardē. Tekstil sanayinde Bakārköy, Nazilli, Eređ li, Kayseri, Malatya, Merinos fabrikalarē demir-çelik sanayi, sōmikok fabrikasē porselen-çini sanayileri, sud-kostik, klor, suni ipek, selüloz ve kâđ ē tesisleri, keker sanayi, süngercilik ve gül yağ ēsanayileri yer almātı.

1939-1960 arasē dönemin büyük kēsmē İkinci Dünya Savakē etkisinde geçmiştir. Türkiye her ne kadar savaka girmese de, coğ rafi ve jeopolitik durumu sebebiyle savaktan ekonomik olarak etkilenmiştir. 1940 yēlānda savak kokullarē öne sürölerek ĩ Milli Koruma Kanunuò çēkarēdmēttē. ABDōnin dünya emperyalist-kapitalist sisteminin odak noktasē olduğ u savak sonrasē yēllarda ve 1950ōlerde, dēk yardēn kanallarēyla tarēnda makinelemekme ve yeni tarēn alanlarēnēn açēmasēyla tarēnsal üretimde büyük artēdlar sağ lanmēttē (Kēçak, 1976, s: 3-8).

Özellikle 1948-1960 yēllarēnda, çok partili siyasi yakama geçiğin de etkisiyle, geçmişteki tecrübelerden yararlanēarak daha liberal ve enerjik bir politika uygulamasēna gidilmiştir. Bu politikalarda devletçilē in faaliyet alanēnēn daraltēmasē ve dēk yardēnlarēn daha ziyade altyapēya ve tarēnsal geliķmeye yöneltilmesi esas alēnmēttē. Böylece özel sektör sanayi geliķme hēzē nispeten daha yüksek olmuğ, dokuma sanayinde devlet sektörü ile yarēabilecek düzeye gelinmiştir. Kēllerdeki geliķmelere zemin hazēlayan karayolu ve liman gibi altyapē yatēēnlarēyođ unluk kazanmēttē (Anonim, 1973b).

1961ōden sonraki geliķmeleri içeren son akamada ise bugün görölün kapsam ve boyutta ve planlē dönem diye anēdan tedbirler ortaya çēkmēttē (Kēçak, 1976, s: 3-8). Bu süreçte 1962ōde Devlet Planlama Tekkilatē (DPT) kurularak, 1963-1967 arasēnda Birinci Bek Yēlēk Kalkēnma Planē (BBYKP), 1967-1972 arasēnda İkinci Bek Yēlēk Kalkēnma Planē (İBYKP) uygulamaya konmuktur (Anonim, 1973b).

Görölldüğ ü üzere Cumhuriyet yönetimi sanayilekme sürecini hēzla tamamlayarak, ülkenin ekonomik kalkēnmasēnē gerçeklektirme arzusuyla, yeni Cumhuriyetin dinamikleri ve imkânlarēdāhilinde, mevcut durumun getirdikleri ve dünyadaki siyasal ve ekonomik geliķmelerden de etkilenen, kimi zaman deneysel, kimi zaman planlē ve bilimsel bir takēn politikalarē devreye sokmuktur. Tüm bu sanayilekme girişimleri ve politikalarēna yukarēda kēsaca değ inilmiştir.

Bu politikalarēn ürünleri olan fabrikalar ve sanayi yerlekkeleri ise özellikle 1932-1938 yēllarē kapsamēnda ele alēnacaktır. Sonuçlarē itibariyle ve dönemseller verilerin āēē ē altēnda ele alēndēē ānda, iktisadi politikada yer alan kararlarēn tamamēnēn devreye sokulmasē ve sonraki süreçlerde ülke ekonomisinin temel taklarēnē olukturan sēnaē yapēdanmalarēn bu dönemde hayata geçirilmik olmasē

bakānēndan bu kapsam önemlidir. Bu sebeple 1932-1938 arasındaki yēllarēn politik açēdan dī̄ erlerine göre daha bakarēē ve ürünleri olan sanayi yerlekkelerinin sosyal, ekonomik ve mimari açēdan daha nitelikli olduğu u söylenebilir. Aynē sebeplerle bu öncü sanayi yerlekkelerinin, Aydēn Tekstil de dāhil olmak üzere sonraki dönemlerde oluşturulan yapıdanmalar için de örnek tekkil ettiğ i dükünölmektedir.

Öncü sanayi yapıdarēnēn dönemin ruhunu ve mimarisini aktarmalarē açēndan bazē öne çēkan ortak özellikleri bulunmaktadır. Tüm bu örnekler barēndērdēklarē fiziksel özelliklerin yanē sēa, Cumhuriyet Dönemi modernlekmesinin toplumsal akamasēnda da önemli ölçüde katkı sağ lamēklardē. Buradan yola çēkarak Cumhuriyet Dönemi sanayi yapıdarēnēn genel özelliklerine dair bir fikir elde edilebilecektir. Bu ortak özellikler kentsel ölçekten, genel yerlekme planē ölçēđ i ve bina ölçēđ ine doğ ru inilen bir sēalamada, son olarak da yerlekkelerin kentte gerçeklektirdikleri toplumsal etkiler incelenerek tespit edilmeye çalēđ acaktē.

Cathrine Alexanderōa (2002; 129) göre, sanayi yapıdarē ideal devletin inkasēnē ve ortaklara olan bir kōltür iēerisindeki ulusal ve endüstriyel gelişime katkı sağ layan uyumlu bir toplumun mikrokosmozunu temsil ederler. Hem ñinkaō (construction), hem ñüretimō (fabrication) kelimeleri coğ rafi ve kavramsal anlamda bir mekānēn doldurulmasēna karkēđ k gelmektedir. Buradan yola çēkarak Cumhuriyet dönemi sanayi yapıdarēnēn modernlekme hareketinin jeneratörü olan üretim mekānlarē olduğu u söylenebilir.

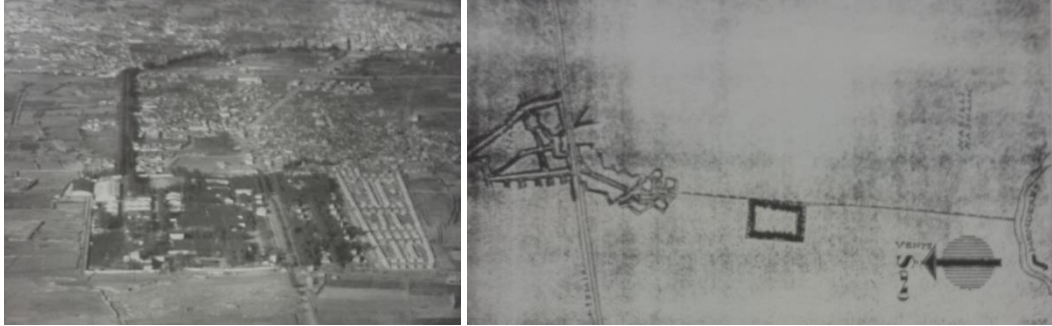
Aynē ekkilde Doğ an (2009; 77), bu döneme ait sanayi yapıdarēnēn sēaī amaçla inka edilmik bina gruplarē olmaktan öte anlamlarē olduğu unu ifade etmektedir. Ona göre fabrikalar yalnēzca makinalarēörten/barēndēan binalar değ il, yeni bir yakam tarzēnēn ve kōltürün topluma tanēđ masēnēn ve yayđ masēnēn araçlarēdē.

Yapıdarēn toplumsal dönükümdeki aracē ve tetikleyici konumlarē sebebiyle, mimarlıkta ñModerniteō kimi zaman ekkilci bir yaklakēnla algēdanmē; salt yeni formlarēn, yeni malzeme ve yapı tekniklerinin kullanēmasēna indirgenmiktir. Bunun sonucunda dönem mimarisi sosyolojik bir temelden beslenmedīđ i yönünde elektirilse de (Sayar, 1939), o dönemdeki yapıdarēn ortak bir mimari dil

yakalamasē ve günümüzde dahi kendi çağ larēna ait birçok bilgiyi aktarēyor olmalarēolumlu bir durumdur (Aslanoĵ lu, 2010, s:98).

Bu kapsamda dönemin Sümerbank tarafēndan kurulmuk olan tekstil yerlekkeleri, Nazilli, Ereĵ li, Kayseri, Malatya, Merinos fabrikalarē ele alēnabilir. Bu yerlekkeler gerek hammaddeye ve ulakēn aĵ larēna yakēnlēklarē açēsēndan konumlandēklarē yerlerin özellikleri, gerekse yerleкке ve bina ölçēĵ inde sergiledikleri dil bakēnēndan benzerlikler göstermektedirler.

Zeybekoĵ luēna (2009; 226) göre yerlekkelerin kent içi konumlarēna bakēddē ānda, bulunduklarē noktalarēn kurulduklarē yēllarda mevcut yerlekkeme dokusu dēānda olduĵ u gör÷lmektedir (ķekil 3.1). Ayrēca ölçek ve mimarileri bakēnēndan bölgesel kokullarē göz ardē ettikleri söylenebilir. Ama bir kere orada kurulduktan sonra ñyerelò nitelik kazanēlar ve kullanēnlarē dolayēsēyla, müdahalede bulunduklarē yapēde çevreyle karkēēklē diyaloga girerler ve mekânēn sosyal üretimi bu ķekilde baklar.

ķekil 3.1. Sümerbank Nazilli basma fabrikasēnēn kent içindeki konumunu gösteren fotoĵ raf ve çizimler (Doĵ an, 2009, s:79 ve s:81)

Dönemin sanayi yapēdarēnēn bir diĵ er genel özellikĵ i kütlesel ölçek farklılē āna ek olarak, içinde yer aldēklarē kentlerin organik dokusunda gridal dolakēn aĵ larē ve rasyonel formlarēyla kent ile oluķturduklarē tezat ve farklılēktē. Bu rasyonalite modernizmin ve üretimin doĵ asēyla uyumludur.

1934-1935 yēllarē arasēnda kurulan Sümerbank Kayseri Pamuklu Sanayii Müessesesi üretim birimleriyle birlikte memur ve ustalar için konutlar ve bekār pavyonu gibi konaklama birimlerinin, iççi ve memur lokali, sinema salonu, voleybol ve tenis kortlarē yüzme havuzu ve futbol sahasē gibi sosyal donatēdarēn,

kreğ, ilkokul, ortaokul ve lise gibi eğitimi yapıları ve idari yapıları yer aldığı bir yerleşmeye sahiptir (Aslanolu, 2010, s:288). Vaziyet yerleşimindeki bu kendi kendine yetebilen mekânsal organizasyon, ufak farklılıklarla beraber, yapımı 1935-1937 yılları arasında gerçekleşen Sümerbank Nazilli Basma Sanayi Müessesesi ve yapımı 1935-1938 yılları arasında gerçekleşen Sümerbank Merinos Yünlü Sanayi Müessesesinde de gözlemlenmektedir (Aslanolu, 2010, s:291-295).

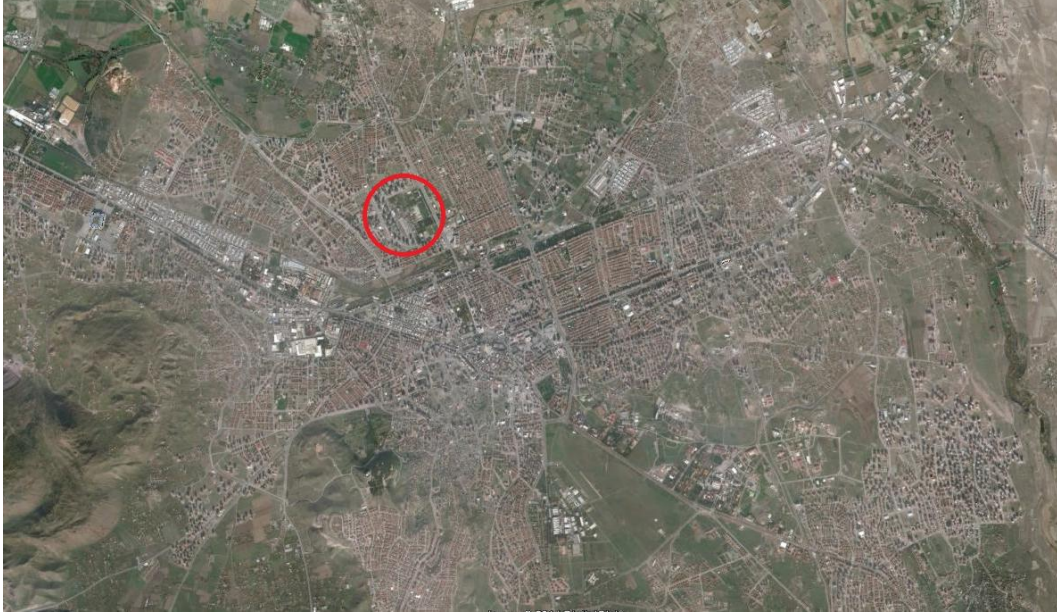
Erken Cumhuriyet döneminde sanayi komplekslerinin mekânsal analizini gerçekleştirdiği makalesinde Zeybekolu (2009; 223), bu dönemde yapılan fabrikaların çalışanların ihtiyaçlarına karşılayabilecek şekilde organize olmaları bakımından, Avrupa ve Amerika'da 19. yüzyıldan itibaren önemli bir sanayi yerleşme tipi olarak ortaya çıkan *company town* (kırket kentleri) ile benzerlikler gösterdiğini ifade etmektedir (şekil 3.2).

Şekil 3.2. Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası Genel Görünüş, 1935 (Şahin, 2011)

Benzer şekilde ilk Sümerbank yerleşkeleri özelinde 1950 öncesi dönemi modernleşme ekseninde incelediği yazısında Ardan (2009; 211), tüm yerleşkelerde üretimde, sosyal mekânlarda ve ikamette kadınlar erkekleri, seküler kolektif bir mekânsallığı ve daha açık bir organizasyon anlayışını benimsenmesi, ana yola yakın noktalarda kentlilerin ve çalışanların rahatça ulaşabilecekleri sosyal yapıları, konutların gürültü/kirlilik faktörleri nedeniyle ana yoldan biraz

geride, üretimden görece uzak ancak yürümeye ve denetime uygun mesafede konumlandırılması, dik açıdan rasyonel bir dolakım ve örgütlenme sisteminin yerleştirilmesi, yapıların tümünde planda ve üçüncü boyutta rasyonel çizgilerin hakim olması gibi gözlemlerini aktarmaktadır.

Şekil 3.3. Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Yerleşkesi konumunu gösteren 2014 hava fotoğrafı (Googleearth)

Yerlekelerin vaziyet planlarında genel anlamda Erken Cumhuriyet Döneminin ortaya koyduğu, dinsel, geleneksel ve yerel değerleri tasfiye edici, seküler bir yapılaşma vardır. Yerlekelerde cami, mescit gibi dinsel yapılar bulunmaz. Camiler 50'lerden, mescitler ise 70'ler ve 80'lerden sonra inşa edilir (Ardoğan, 2004, s:352).

Yapı ölçeğine inildiğinde binalar yalnız hatlarıyla dönemin mimarlık çizgilerini yansıtarlar. Dıştan çerçeveler içindeki yalnız pencereler, merdivenle ulaşılan girişlere önem verilmesi ve yalnız metal korkuluklar bu yapılar için söylenebilecek özellikler arasındadır (Şekil 3.3) (Aslanoğlu, 2010, s:291).

Üretim yapıları genelinde kuzey-güney yönünde yerleştirilmis ve üstten kuzeyden ışık almaları sağlanmıştır (Şekil 3.4 ve Şekil 3.5) (Aslanoğlu, 2010 s:294).

Şekil 3.4. Nazilli Sümerbank Fabrikası idari bina ve yemekhane (Uzunolu, 2008)

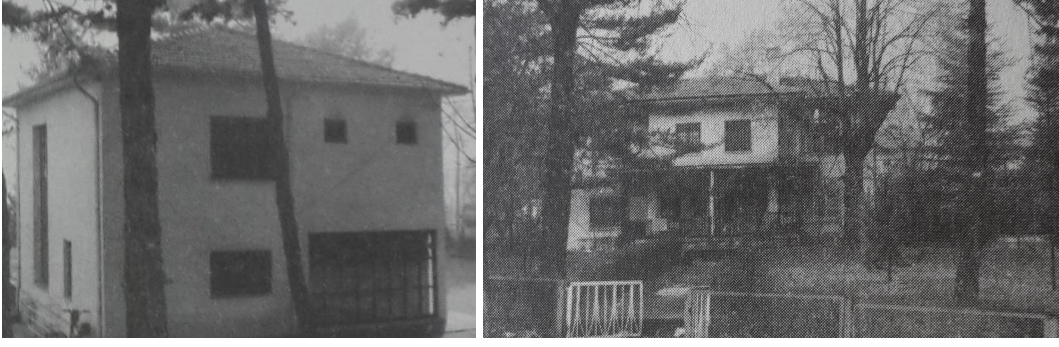

Şekil 3.5. Sümerbank Kayseri Fabrikası üretim birimi (Asiliskender, 2009)

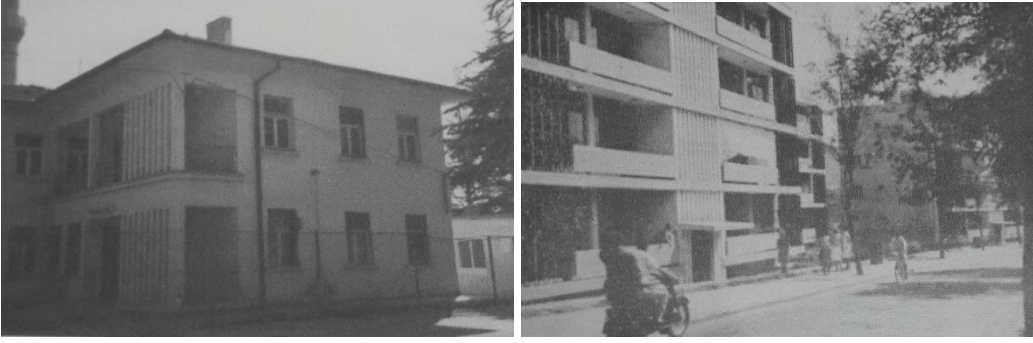
Şekil 3.6. Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası üretim birimi (URL-10)

Konut alanları ise yerleşkelerin birçoğunda oldukça büyük bir alanı kaplar ve genellikle üretim kısmının karkası tarafında konumlanır. Ardoğan (2004; 304) göre bu yakınlık üretimden biraz uzaklaşma gereğinin bir yansımasıdır. Bir başka tespiti ise konut yapılarının büyüklük ve kat adedi açısından belirli bir hiyerarşik düzen içerisinde olduğuudur. Ayrıca bu yapılar genellikle üretim alanına yürüme mesafesindedir.

Özellikle modern yakama modelini sunan konut alanları kente girişte veya çıkışta yol üzerinden kolaylıkla algılanabilir. Bu da, ona göre, Cumhuriyet Mimarlığı'nın öfretici olma ve model sunma nosyonunu doğrulamaktadır (Ardoğan, 2004, 304).

Şekil 3.7. Karabük Demir Çelik Fabrikası konutlar (Öktem, 2009)

Şekil 3.8. Ereğli yerleşkesinde kreş yapıları (Ardoğan, 2009)

Şekil 3.9. Karabük yerleşiminde Kübana evleri (Öktem, 2009)

Ayni oğretici ilke ile kentle iliski kurmasi planlanan sosyal mekânlarin ulakim aji ile doğrudan kente bağlanıyor olmasi da bu tip yerleklerinin kentsel önemini vurgulamaktadır.

Fabrikaların kullanımlarının sadece orada çalışanlarla ve üretim saatleriyle sınırlı olmayı ve yerleklerinin sosyal üretim boyutunu güçlendirmektedir. Kentliler tarafından da kullanılabilen eğitim ve hizmet yapılarına, sosyal ve rekreatif donatılara sahip olan bu yerlekler modernleşme ideolojisinin mekânsallaşmasının en etkin örnekleridir.

Bir diğer tespit yerleklerinin çoğunda yerel dokunun oldukça yoğun olukudur. Ardoğan (2004; 308), bu yoğunluk içerisinde Giriş/Atatürk Meydanı formasyonunun altı çizilmesi gereken mekânsal bir oğre olduğundan bahseder. Bu meydanlardan fabrikaya, idareye ve temel bir sosyal mekâna dağılım olur. Ayni örgütlenme kentsel ölçekte cumhuriyet dönemine özgü bir özelliktir.

Arđanōñ tespitinden yola ekarak, dōnemin sanayi yapđarēññ bulunduklarē kente ciddi bir ađ alandēđmēk alan sađ lēyor olmalarē Cumhuriyet Modernlekmesinin toplumsal yanēññ hassas bir yansēnasē olarak ele alēnabilir. Her keyden ōnce ūretime ve kalkēnmaya odaklanmēk bir birim olarak fabrikanē ve barēndēdē ē mekanize olmak yapđarēññ, ierdiđ i anlamlara zā bir şekilde çevresiyle bōylesine yumukak bir şekilde ilikki kuruyor olmasē da dōnemin altē çizilmesi gereken bir ōzellid i olarak aktarđabilir.

Kēsaca belirtmek gerekirse, birlikte geliken Cumhuriyet dōnemi modernlekme ve sanayilekme girikimleri, devlet otoritesiyle alēnan kararlarla hayata geirilmiktir. Bu kararlarēñ ūrūnū olan sanayi yerlekeleri ve sunduklarē modern yakam modeli Cumhuriyetin ilk yēlarēnda kurulan yapđanmalarda oldukça belirgindir ve kent, yerleke ve bina ōlē inde sergiledikleri dil ile birçok yōnden karakterize olmuqlardē. Takēdēklarē bu ortak ōzellikler ve ūlke kalkēnmasēndaki olumlu katkēdarēneticesinde, sonraki dōnemlerde kurulan sanayi yapđarēna ōrnek tekkil etmikler, planlē dōneme kadar kurulan çođ u yerlekkeyi ōrgūtlenmeleri ve kent ile kurduklarē ilikki bakēnēndan uzun sūreler etkilemiklerdir.

Bu noktada, kuruluđu ekonomide liberal anlayēññ ōn plana ēktē ē 1950đlerdeki çok partili dōneme denk gelen Aydēn Tekstil yerlekkesinin de, Cumhuriyet dōnemi modernlekmesinin takēyēēē olan ōncū sanayi yapđarēndan ilham almēk ve onlarēñ mekānsal organizasyon emalarēndan beslenmik bir yapđanma olduđu sōylenebilir. Kent ile kurduđu ilikki açēēndan da kendinden ōnceki sēnai olukūmlarla pek çok ortak noktayē yineleyen Aydēn Tekstil yerlekkesinin dinamikleri, konumlandē ē Aydēn kenti bađ lamēnda ortaya konulacaktē.

4. CUMHURİYET DÖNEMİNDE AYDIN KENTİ VE TEKSTİL SANAYİNİN GELİŞİMİ

Türkiyeēde 19. yūzyē ortalarēndan gūnūmūze kadar devam eden ve Cumhuriyet Dōneminde hēz kazanan modernlekme hareketleri toplumsal ve

ekonomik hayatē teknoloji ve ulakēmē göç-nüfus ilikkilerini, üretim ve tüketim biçimlerini derinden etkileyerek deġiktirmiştir. Bu deġikim ülkenin çeġitli bölgelerinde farklı düzeylerde gerçeklekmıştır. Aydēn kenti ve içinde yer aldē Batē Anadolu bölgesi, Osmanlē döneminden başlayarak modernleşmenin sebep olduġu dönükümlerin en fazla ve hēzlē gözlemlendiġi bir konuma sahiptir.

Bu bölge, özellikle 1856'da İzmir-Aydēn Temdidi Demiryolu Hattēnē devreye girmesinden sonra dünya ile yoġun baġlılıklarē olan ekonomik bir gelişim süreci yaşamıştır (Anonim, 2012, s:37). Atölye seviyesinde olan dokumacılık, çarçar üretimi ve bölgedeki pamuk üretiminin kapasitesi demiryolu aġı aracılığıyla yaygınlaşmıştır.

Tanzimat Dönemindeki durumundan bakılarak, dünya ekonomik düzeniyle bütünleşme sırasında bunu izleyen Cumhuriyet dönemindeki ulusal ekonomi anlayış ile sanayi kuruluşlarının temellerinin atılması ve hēz kazanan sanayileşme ve buna baġlı olarak iç göçlerden etkilenme sürecinde bölgede büyük oranda deġikim ve dönüküm yaşanmıştır (Ortaç ve Ark., 2010).

Tüm bu dönükümler şehrin kendi özelliklerinden oldukça beslenmiştir. Örneğin, Aydēn şehrinin içinde yer aldē Büyük Menderes Havzasēnē coğrafi olarak konumu ve iklimsel özellikleri, pamuk yetiştirilmesi için oldukça elverişlidir. 19. Yüzyıldā devreye giren demiryolu ulakēmē ve endüstri devrimi ekseninde dönüken üretim ilikkileri, bölgenin pamuk potansiyelini, tüm dünya pazarlarıne faydalanarak farklı şekilde biçimlendirmiştir.

Bu yurtdışına hammadde sağlayan konum, Cumhuriyet dönemi sanayileşme ve modernleşme ilkeleri doğrultusunda deġiktirilerek, pamuğun yetiştirilmesi yerde iklenmesi ve sanayinin ülkenin ekonomik kalkınmasına katkı sağlaması yönünde atılan adımlarla farklı bir sürece taşınmıştır. 1937 yılında işletmeye açılan, bulunduġu kent ve ülke ölçeğinde oldukça olumlu katkı sağlayan, Nazilli Basma Fabrikası bunun en etkin örneğidir.

Aynı kapsamda, Aydēn il tarihini anlatan yazılan eski kaynakta Gökbel ve kölen (1936; 18), Cumhuriyet döneminde hammaddeye dayalı sanayi gelişimi politikaları çerçevesinde, en iyi pamuk tohumunu elde etmek amacıyla, Nazilli Pamuk Kuruluşunun kurulduġundan bahsetmişlerdir.

Sonuç olarak Aydēn ili, sahip olduğu kendine has özellikleri yanēnda, ülkenin sosyo-ekonomik gelişimi özelinde de oldukça önemli bir noktadadır. Aydēn, ulakēm aç larēyla olan ilişkisi, tarēmsal ürün zenginliğ i ve daha önceden var olan tarēm dēkē mevcut üretim şekillerinin de ikaret ettiğ i gibi kent olma özelliğ i göstermesinin yanēnda, modernleşme ve sanayileşme girişimleri sürecinde de örnek tekil eden konumdaki bir yerleşimdir. Bu bakēndan Aydēn kenti, Cumhuriyet dönemi modernleşmesinde ve bu dönemin tekstil sanayi gelişiminde öncü bir rol üstlenmiştir.

4.1. Aydēnōn Kentsel Gelişimi

Aydēn, tarih boyunca Eti, Frig, Meon, Lid, Kari, Kıyon, Kıan, Büyük Kıskender, Roma, Bizans, Germiyanığ ullarē Selçuklu ve Osmanlē hâkimiyetinde yer almēttē. Kentte iz bēakan en önemli yapı Lidyalēlar döneminde yapıdan ve bir zafer takē olduğu iddia edilen Üçgözlerōdır (Gökbel ve kölen, 1936, s:22-51). Bu yapı o dönemdeki kent merkezi Trallesōte bulunmaktadır ve hala kentin simgesi konumundadır.

Osmanlē döneminde Aydēn ili beylikle yönetilirken, Yēddēēm Beyazā 1390 tarihinde Aydēnođ lu Kısa Beyōn yönetimine son vermiştir. Aydēn ilinin ilk valisi kēhzade Ertuğ rul, bu göreve 1390 tarihinde atanmēttē (Anonim, 1973a, s:37).

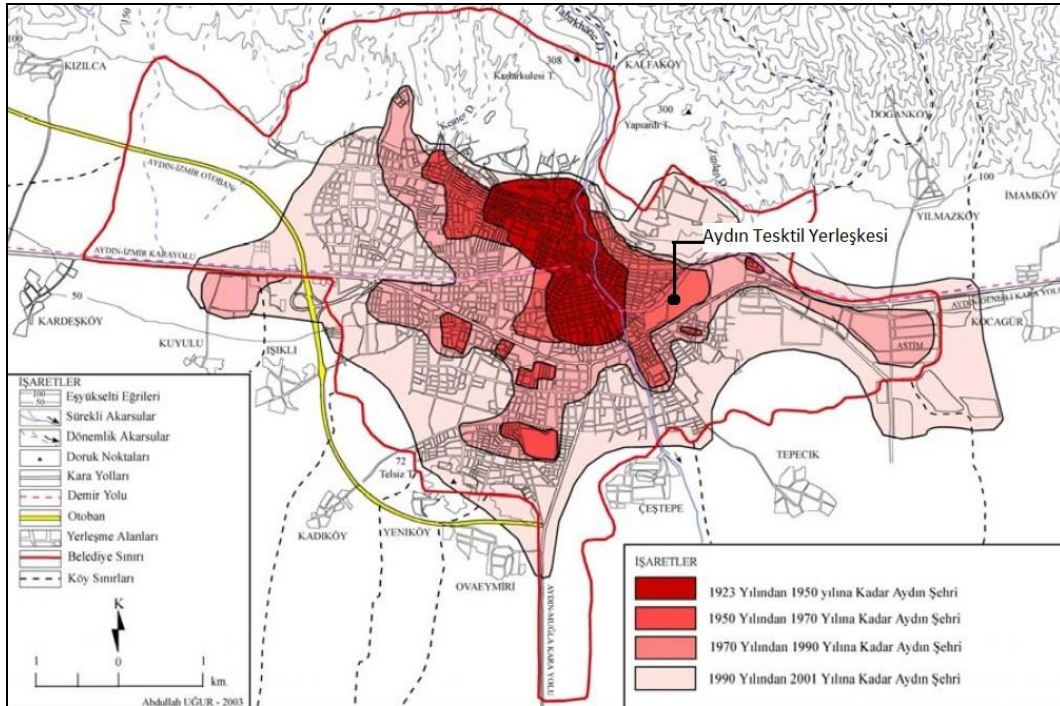
1876 yēāna kadar bu şekilde sancak olan il, yeniçeriliğ in kaldırēlmasē ile bağ ānsē bir eyalet olmuştur. Eyalet merkezi Aydēnōldē. Ancak merkez olma konumunu 1850 yēānda Kırmirōe devretmiştir (Anonim, 1973a, s:37; Haykēan ve Tunalē2012, s:129).

1864 Vilayetler Nizamnamesi uyarēnca yeniden ve batē yöntemlerine uygun biçimde il kurulmasēna baklandēē ānda 22 Haziran 1850 tarihinde 23 Mayē 1867ōye dek nēKırmir Vilayetiō diye adlandırēdan eski Aydēn Eyaleti, nēAydēn Vilayetiō olarak yeniden kurulmuş, Aydēn Sancağ ē Saruhan Sancağ ē Mentekē Sancağ ē yeni ile bağ lanmēk ve ilin merkezi de Kırmir olarak bēakēlmēttē (Anonim, 1973a, s:37).

Aydēn ili, 1867 yēāndan sonra Kırmirōe bağ lē sancak ve mutasarrēflēk yönetiminde kalmēk ve bu hal Yunanlıēlarēn ıkgal tarihi olan 27 Mayē 1919 tarihine dek sürmüştür (Anonim, 1973a, s:37).

Yunan Kralı sērasēnda tamamen yanan kentin, 1923 ve 1926 yēllarē arasēnda mevcut organik dokusu bütünüyle deĝiktirilmiktir ve kent ēzgara planlē olarak yeniden düzenlenmiktir. Yangēn yeri planlarē olarak adlandēdan bu planlar, belediye tarafēndan hazērlanmēk ve uygulanmēktē. Yangēn yeri planlarē organik dokulu 19. yüzyēl Aydın kentini, birbirini dik kesen sokaklarēn ve geometrik biçimli düzgün yapıdarēn olduĝu bir düzende yeniden yapıdandērmēktē. Her tür mülkiyet sistemi bu yapıē içinde yeniden belirlenmiktir. İlk uygulama 1925 yēdēnda birbirini dik kesen Gazi ve Hürriyet Bulvarlarēnēn açēlmasē ile yapıdmēktē (Aydın İknar Açēklama Raporu, 1995).

ēehir ilk kurulduĝu Üçgözler alanēndan Tabakhane Deresiōnin iki yamacē boyunca güneye doĝru bir gelikme göstermiktir (ēekil 4.1). Zamanla doĝu-batē yönlü tarihi transit ticaret yolu ve 1950ōlerde açēdan Denizli-Aydın-İzmir devlet kara yolunun etkisiyle doĝu-batē ve Aydın-Muĝla devlet kara yoluna baēlē olarak güneye doĝru geliken ēehir, bugün de aynē yönlerde gelikimini sürdürmektedir (Uĝur, 2003, s: 41). Bunlara ek olarak demiryolunun varlēē da hem kent dokusunda hem de kent gelikiminde önemli bir etkidir. Demiryolu istasyonunun bulunduĝu yer, kentin genikleyecēi yönün de belirleyicisi olmuştur (Ortaç ve ark., 2010).

ēekil 4.1. Aydın kenti 1923- 2001 gelikimini gösteren harita (Uĝur, 2003)

Sonuç olarak Ayd n ilinin kentsel gelişiminde, Yunan ışgali ve sonrasındaki eski kent dokusunun yok olması bir milat kabul edilebilir. Bu gelişmeden sonra modern anlay  n rasyonel bir uzant   olan gridal kent planlaması devreye girmiş, Ayd n bu doğ rultuda, kuzeyindeki mevcut dağ ların doğ al s n rlamas n n ve Tabakhane deresi ile Kemer  ay n n etkisinde ve kente 1860 larda d hil olan demiryolu ve 1950 lerde d hil olan karayolu ulak n akıslar n n belirlediğ i ölçüde  killenmiştir. Ayd ndaki Cumhuriyet Dönemi modernleşmesi ve ürünü olan sanayi yerleşkelerinin kente etkileri, kentin bu mevcut verileri göz önünde bulundurularak değ erlendirilecektir.

4.2. Cumhuriyet Dönemi Modernleşmesinin Ayd n Kenti ne Etkileri

Cumhuriyet dönemi modernleşmesi ülke çapında devreye sokulan ve tüm Anadolu kentlerini hedef alan bütüncül bir harekettir. Bu hareket başkent değ ikikliğ inden, demiryolu aç lar na ve sanayilekmeye birçok alan  kapsamaktad . Yeni başkent Ankara ile modern T rkiye yi temsil eden, Modern bir kent oluşturulmak istenirken, bir yandan da bu yeni ketin T rkiye deki diğ er tüm planlanması gereken yerleşimlere model oluşturması hedeflenmiştir. Aç a  dalları biçimindeki hizmet ettiğ i bölgeyi ülkenin iç pazarından çok d  a bağ layan demiryolu hatları değ  ktirilerek ülke i  pazar n  bütünleştiren  ağ   biçimdeki demiryolu  emas na geçilmiştir. Devlet eliyle girikilen sanayilekmede, sanayi kuruluşları yeni demiryolları üstündeki küçük Anadolu kentlerine yay m   . Daha sağ l kl  ve yeni kültürel normlara uygun kenti yaratmak için belediye, yapı ve yollar kanunlar    kar m   . Kentlerde imar plan  yapılması zorunluluğ u getirilmiştir (Tekeli, 1982, s:42).

Kurtuluk Savak n n noktaland ğ  yer olarak Ayd n ili Cumhuriyet Dönemi modernleşmesinden oldukça etkilenmiştir. Ayd nda daha önceki y larda ba layan kent planlaması Cumhuriyet n etkisinde devam ettirilmiş, kentte yeni bulvarlar a  m  , hükümet ve kent meydanları gibi cumhuriyet dönemi formasyonları oluşturulmuştur ( ekil 4.2.). Kentte belediye hizmetleri birçok

başka kente öncülük eder şekilde gerçekleştirilmiştir. Aydın Cumhuriyet dönemi ilk belediye başkanı olan Fuat Şahin Ertaşın, kentin şehir planına tüm olanaklılara rağmen hazırlatabilmiştir. O yıllarda çoğu kentte bulunmayan sokak aydınlatması ve evlere elektrik verilmesi gibi uygulamalar, Aydın'da kurulan Aydın Şehri Elektrik Kooperatifi sayesinde gerçekleştirilmiştir (Güneş, 2012, s:201).

Şekil 4.2. Aydın ilinin 1937 yılına ait hava fotoğrafı (Aydın Büyükşehir Belediyesi Arşivi'nden elde edilen hava fotoğrafı yeniden düzenlenmiştir)

Nazilli’de kurulan ve 1937’de işletmeye açılan Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası da kentte sanayileşme adına gerçekleştirilen ve Cumhuriyet modernleşmesini ileriye taşıyan olukumlardan biridir. Demiryolu ve hammaddeye olan yakınlığı ve dönemin politik fikirleri etkisinde, Nazilli’de bir fabrika kurulması tüm Anadolu’da sanayileşme ve modernleşme kaygıları, kararlı bir şekilde hayata geçirildiğinin kanıtıdır (Doğan, 2009). Fabrika Aydın ilinin ekonomik ve toplumsal kalkınmasına ciddi katkı sağlama, sunduğu hizmetler, tanıtıldığı mekânlar ve yaşam şekli ile kentin modernleşme sürecinde etkin rol oynamıştır.

4.3. Aydın Kentinde Sanayinin Gelişimi ve Sanayi Yapılarının Kentsel Etkileri

Aydın kentinin sanayi gelişimini, idari yapılanmada Aydın Eyaleti olarak geçen ve imalat ilişkilerinde de birbirini etkileyen bir konumda yer alan İzmir Aydın, Denizli, Muğla ve Manisa’ya kapsayan bölgesel verilerle ele almak gerekmektedir. Bu konuda Aydın Vilayeti Salnameleri oldukça bilgi vericidir. Özellikle 1891 yılına ait salname bölgedeki sanayi olukumuna dair detaylı veriler içermektedir. Buna göre Aydın ve çevresinde çuval, torba, heybe, havlu, kalın kumaş, pamuklu astarlık ve ipek gömleklik kumaşların dokunduğu atölyeler ve imalathaneler mevcuttur (Anonim, 2012, s:33). Tüm bu dokuma faaliyetlerinin pazara ulaştırılması nokta, İzmir-Aydın demiryolu aracılığı ile İzmir çarşıları ve limanlarıdır.

1836-1850 arası dönemde Aydın Eyaleti’nin merkezi olma konumunu elinde tutan Aydın kenti, bu özel konumunu yüzyıllar ortalarında üretim mallarının limanda toplanması ve iç ve dış pazarlara dağıtılması sebebiyle İzmir’e bakarak ikinci plana düşmüştür. Ancak ekonomik anlamda Aydın Güzelhisar XIX.

Yüzyılda artık gelişmekte olan bir kent görünümündedir. Kentte ekonomik ve sosyal yaşamın yüksek olmasında kenti İzmir'e giden ticaret yolları üzerinde bulunması dericilik ve dokumacılık sektöründeki gelişme ve mallara olan talep de kuşkusuz etkili olmuştur (Haykaran ve Tunalı2012, s:129).

Cumhuriyet yönetimine geçiş sürecinde de bölge sahip olduğu ürün potansiyeli sebebiyle ve buna dayandırılacak sanayileşme politikalarıyla önemini korumuştur. 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde Atatürk yaptığı konuşmasında politik ve askeri zaferlerin, ne kadar büyük olurlarsa olsunlar, ekonomik zaferlerle tamamlanmadıkları takdirde devamlı olamayacaklarını ve bu nedenle ekonomiye birinci derecede önem verilmesi gerektiğinin altını çizmiştir (Anonim, 1973b, s:3). Bu kapsamda devletçi politikaları benimsendiği Cumhuriyetin ilk yıllarında yerli ürünlerin iklenmesi temeline dayanan bir sanayileşme stratejisi benimsenmiş ve bu strateji doğrultusunda Birinci Bek Yıllık Sanayileşme Planı (BBYSP) hazırlanmıştır (Azazi, 1995).

1927 yılında çıkarılan tevkik kanunu neticesinde Aydın'da çeşitli işletmeler devreye girmiştir. Bu işletmeler yıllara göre sektörel olarak tekstil sanayinin ön plana çıktığı bir seyir izlemiştir. 1927 sanayi sayımında Aydın'da çeşitli büyüklüklerdeki işletmelerde 10.000'den fazla işçi çalışmaktadı. Bu rakamın sadece %6'sı dokuma sanayinde yer almaktayken, 1964 sayımındaki toplam 10.500 çalışanın %93'ü dokuma sanayine katkı sağlamaktadı. Bu durum sektörün giderek artan ağırlığını göstermektedir (Anonim, 1998, s:73).

Aydın ilindeki Nazilli Basma Fabrikası da dokuma sektöründe oluşturulmuş, BBYSP'nin öngördüğü pamuklu dokuma tesislerinden biridir. Planda yer alan projelerin saptanmasında, projenin uygulanacağı ilde demiryolunun varlığı ve yerel hammadde potansiyelinin yeterliliği ilkesinden hareket edilmiştir (Azazi, 1975).

Cumhuriyet sonrası dönemde temel olarak ihracata yönelik tarımın yaygın olduğu Aydın'da imalat sanayi, incir, pamuk, zeytin gibi tarım ürünlerini ikeyen sektörler de gelişmiştir. 1950'dere kadar genellikle atölye düzeyinde sürdürülen üretim, 1950'derden sonra görece daha büyük ölçekli birimlerde yapılmaya başlanmıştır (Anonim, 1998, s:73). Sanayi olukumlarındaki ölçek ve sayı

artmānda, 1958 ydānda devreye giren, bōlgedeki Kemer Hidroelektrik Santraliōnin etkili olduğ u belirtilmelidir (Azazi, 1995).

Dokuma alanēda Nazilli Basma Fabrikasēndan sonraki ikinci önemli gelikme 1958ōde faaliyete geēen Aydēn Tekstil Kōlik Dokuma Kōletmesiōnin kurulmasēdē. Sūmerbank öncülüđ ünde kurulan ve giderek özel sektōre devredilen Aydēn Tekstil ile birlikte Aydēnōdaki pamuk ipliđ i ve pamuklu dokuma üretimi önemli ölçüde artmāktē (Azazi, 2003, s:50).

şekil 4.3. Aydēn iline ait 1958 hava fotođ rafē kentteki en büyük sanayi yapēē Aydēn Tekstilōn kent merkezi, demiryolu ve karayolu ile olan ilikkisi ve kentsel veriler (Aydēn Bōyōkkēhir Belediyesi Arkiviōnden elde edilen hava fotođ rafēyeniden dūzenlenmiştir)

Kentin endüstriyel gelikimi teknolojik ilerlemelerle birlikte kara yolu ulakēmēnēn da kente dahil olmasēyla farklı bir seyir izlemiştir. Sanayi yapđanmalarē kentteki su dokusunun etkisinde ve ulakēm akslarēnēn belirleyiciliğ iyle, 1950 sonrasē kentteki motorlu takā ulakēmēnēn kēhirlerarasē en önemli arteri konumundaki Denizli-Aydēn karayolu ekseninde gelikmiştir.

Kent merkezindeki sanayilekme süreci atōlye düzeyinde üretimlerin gerēekleştii i, 1969 ydānda devreye giren birinci küçük sanayi çarkēsē ve 1972ōde kurulan ikinci küçük sanayi yapđanmasē ile devam etmiştir (Çelebi, 1983).

Aydēnōn ilçelerinde yer alan, ÷lke ve kent ekonomisine ciddi katkılar sağ lamā, kayda değ er diğ er sanayi yapđanmalarē Aydēn Teskil Yerlekkesi ile aynē zamanlarda planlanan, 1955 ydānda iktetmeye aēđ mēk Sōke Çimento

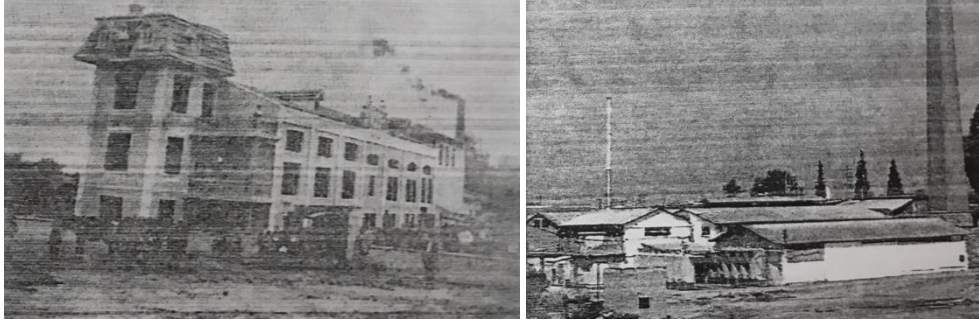
Fabrikasē daha ileriki dönemlerde 1970đi yēlarda devreye giren dokuma sektöründeki Söktak ve Nazilli iplik fabrikalarēđ (Azazi, 2003).

Aydēnōda sanayi yapıđarēnē bahsedilen gelişimi kapsamēnda, bu olukumlar kentsel ve mekānsal etkileri açēđndan fabrika düzeyinde ve yerleke ölçēđ inde olmak üzere iki boyutta incelenebilir.

Şekil 4.4. Aydn iline ait 1972 hava fotoğ rafē (Harita Genel Komutanlđ ē Arkivi)

Fabrika düzeyindeki sanayi yapıđarē kentte ve kurulduklarē çevrede belirli etkiler oluşturmaktadır. Bu yapıđanmalarē endüstri devriminin modernleşme sürecine geçmeden önceki mekānsal ve kentsel değ erleri takēđ ē söylenebilir. Örnek vermek gerekirse 1940đlarda yörede çok sayıda bulunan zeytinyağ ē ve sabun fabrikalarēndan, pamuk, susam ve diğer nebati yağ larē çıkaran pek çok imalathaneden söz edilebilir. Ayrēca çāçā ve un fabrikalarē da üretimin gerçekleştđ i mekānlar olarak belirtilmelidir (Anonim, 1998, s:72). 1927đdeki tekvik kanundan faydalanarak kurulmuş olan Ömer Muharrem Sabun Fabrikasē bahsi geçen üretim mekanlarēnē en önemlilerinden biridir. Fabrikanē kent merkezinde olduğu ve tren istasyonuna yakē bir konumda yer aldı ē bilinmektedir. Bu şekilde kurulan tekil fabrika yapıđarē dönemine göre, genellikle demiryolu veya karayolu ulaşmēna yakē noktalarda inşa edilmiklerdir.

Şekil 4.5. Ömer Muharrem Sabun Fabrikasē ve zeytinyağ fabrikalarē Aydeñ (Anonim, 1998, s:72)

Sēnai anlamdaki bir bakka dikkat çeken olukum ise, 1914 yēda ñAydeñ Kırir Müstahsilleri OrtaklĖ adē altēda kurulan Tarēm Satāk Kooperatifiōdir (TARĖ). Bölgede Cumhuriyet döneminden önce ve sonra etkin olarak rol alan bu kurulukun birçok incir ve zeytinyağ ikletmesi ile çēçē fabrikalarē mevcuttur. Büyük bir çoğunluğu demiryolu ulakēnēna göre konumlanmē olan bu fabrikalarē, ölçek olarak en büyüklerinden bir kaçē Aydeñ kentinin merkezinde, tren istasyonunun güneyinde yer almaktadır (Şekil 4.2). TARĖ, tezin örneklem alanē olan Aydeñ Tekstil tarihçesi açēēndan da kritik bir konuma sahiptir. TARĖ, tekstil yapēdanmasēda anonim ortaklāk kurulduktan sonraki bir dönemde girikime dāhil olan bir ortak ve zaman iēerisinde en büyük pay sahibi olan hissedar olarak belirmiştir.

Yerleke ölçēinde kentsel ve mekānsal etkiler tartēddēēda, kentin Aydeñ Tekstilōden önceki ilk ve tek sanayi olukumu Nazilli Basma Fabrikasēdē. Nazilliōnin fabrika kurulmadan önceki durumu Aydeñ-Kırir demiryolunun inkasēndan sonra geliken küçük bir kasaba olduğu, öncelikli olarak pamuk ve incire dayalētarēnsal bir ekonomiye sahip olduğu ve yerlekimin Yunan ığgaliyle büyük oranda zarar gördüğü yönünde ifade edilebilir (Doğan, 2009).

Nazilliōde kent planlamasē fabrika yapēma kararēyla paralel gerçekteken bir süreç olmuştur. Fabrika kurulduktan sonra tarēnsal faaliyette ve nüfusta ciddi artēklar yakanmētē. Kasaba görünümü kēsa sürede kent görünümünü almētē. Fabrika saĖladēē istihdam, konaklama, eğitim, saĖlāk ve sosyallekme olanaklarēyla yurdun çekitli yerlerinden göç ederek gelmik insanlara birçok imkān sunmuştur (Doğan, 2009).

Yerleke bünyesinde okuma-yazma eđ itimi verilmesi, ileride kurulmasē planlanan mensucat sanayi için kalifiye içi yetiktirilmesi, çalākan iğçilere oldukça kapsamlēbarēnma imkānlarēsađ lanmasēve dēkarēdan katēdānēn da mümkün olduğ u sosyal aktiviteler önermesi gibi çekitli faaliyetler, Nazilliōdeki fabrikayē sadece pamuklu kumak üreten bir yapē olma dēānda kentliyle ve çalākanēyla bütünlekmik sosyal bir olukum haline getirmiştir.

ñCumhuriyet modernlekmesiō olarak nitelendirilen kavramēn karkāđ ē Nazilliōde olukmuktur. Çok yönlü ve interaktif geliken süreçlerle modern yakam, Nazilliōdeki yerlekkede üretilmiğ, yakānmāđ, tanāđmāđ ve ileriye takānmāđtē. Bu sayede kent ciddi bir dönüküm geçirmiştir.

Nazilliōdeki yerlekkenin sunduğ u mekānsal veriler de kentsel ve toplumsal boyutta olduğ u gibi modern izler takēmaktadır. Yerlekkedeki yapēdarēn tümünde planda ve üçüncü boyutta rasyonel çizgilerin hākim olmasē süslemeden arēmēk net cephelerin ve yalēn hatlarēn yer almasē daha çok yatayda gelikim göstermeleri ve iyi detaylandēma, mekānsal nitelikler olarak belirtilebilir (Arēan, 2009; Aslanoğ lu, 2010).

Buradan yola çēkarak fabrika düzeyinde veya yerleke ölçeđ inde kenti etkileyen ve mekānsal potansiyeller takēyan sanayi yapēdarēnēn il genelinde dokuma ve tekstil alanēnda geliđtiđ i yorumu yapēdabilir. Kēsaca, bölgedeki pamuk üretiminin kendi sanayisini olukturduđ u söylenebilir. Türkiye pek çok yöresinde pamuk yetiktirmeye müsait bir ūlke olduđ u halde, Aydān ve civarēndaki pamuđ un kalite farklāđ ē tekstil sektöründe de bir ayrēcalēk olukturarak, bölgede kurulan dokuma fabrikalarēnēn ūlke kalkēnmasēnda ciddi katkıdarēnēn olmasēnē sađ lamāđtē. Bu bakēndan kentte, cumhuriyetin ilk yēllarēnda kurulan ve öncü yerlekkelerden biri olan Nazilli Basma FabrikasēTürkiye ve Aydān için ne kadar önemliyse, kent merkezindeki en önemli sanayi yapēdanmasē olan ve Nazilliōdeki olukumun bir uzantēēniteliđ inde olan Aydān Tekstil Yerlekkesi de bir o kadar önemlidir.

5. AYDIN TEKSTİL YERLEŞKİNİN KENTSEL VE MEKÂNSAL ANALİZİ

5.1. Aydın Tekstil (İplik ve Dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Ortaklığı Tarihçesi

Aydın il merkezindeki ilk önemli sanayi yapısı olan Aydın Tekstil fabrikası 1953 yılında halka açık bir anonim ortaklık olarak kurulmuştur. 1957'de iplik, 1958'de hambez ve 1960 yılında da ikenmiş bez tesislerini tamamlamıştır (Anonim, 1973a, s:294). Farklı kaynaklarda iplik kısmının 1958, boya kısmının 1959 ve apre kısmının 1960 yılında tamamlandığı belirtilse de (Toros, 1971, s:112), resmi bir yayın olması açısından ve birçok başka metinde de yer alması sebebiyle tarihlerle ilgili olarak il yılından edinilen veriler doğru kabul edilecektir.

Şirket sermayesi, fabrikanın yer aldığı bölgede toprak olan ailelerin 350 dönümlük bir araziyi umuma bağlaması ve hisse satması ile oluşturulmuştur. Sümerbank'ın da iştiraki ile Aydın Tekstil Fabrikasının ana binaları yapılmıştır. Ancak iken makineleri ve tekstil tezgâhları alınması konusunda bütçede yetersizlik olunca, dönemin Bakan Adnan Menderes, bölgede etkin bir kurum olan, TARK'ın makineleri alması kararı ile yarı yarıya hissedar olmasının önünü açmıştır (Aydın Sesi Gazetesi, 20.06.2012).

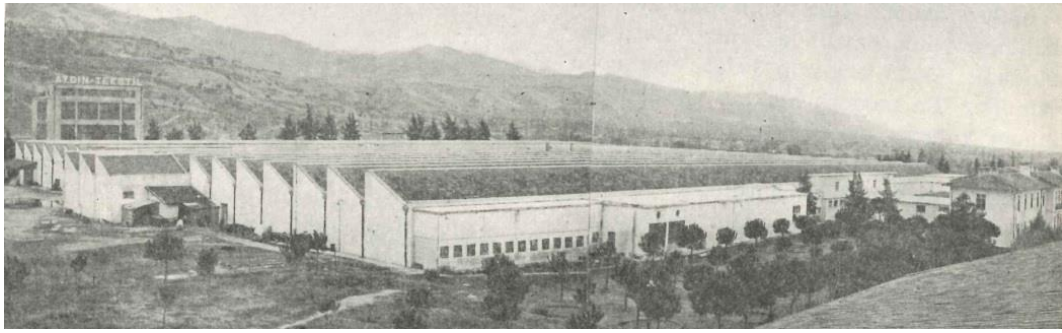
Fabrikanın temel atma töreni 7 Ekim 1955 tarihinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Bakan Adnan Menderes tarafından gerçekleştirilmiştir. (Milliyet gazetesi). Açılış töreninde Sümerbank Genel Müdürü Mehmet Akın bir konuşma gerçekleştirmiştir. Konuşmasında (Milliyet Gazetesi, 07.10.1955):

"Hükümetimizin takip eylediği iktisadi politikanın icabı olarak Sümerbank, yeni mensucat fabrikalarını daha ziyade hususi mütekebbisin iştirakile kurulan şirketler vasıtasile tesis etmektedir. Aydın fabrikası da bu şekilde kurulmakta olan 10 fabrikadan biridir. Bu fabrika baktı aydınlar olmak üzere Sümerbank, Ziraat Bankası ve K Bankasının tesis eyledikleri Aydın Tekstil ve Nebati Yağlar sanayi işletmesi Türk Anonim şirketine aittir."

şeklindeki açıklamalarda bulunmuştur.

Bu açıklamalardan da anlaşılabileceği üzere fabrika, iktisadi politikalarda liberal bir anlayışın benimsenmek istendiği bir geçiş sürecinde, devlet desteğiyle de olsa özel tekebbüsün ağırlıklı olarak kurulan ilk fabrikalardan biridir.

Tapu kayıtlarından elde edilen bilgiler doğrultusunda, Aydın Tekstil'in 31.05.1959 'da Anonim Ortaklığı iken, 21.05.1965'de Anonim şirketi olarak tescil edildiği görülmektedir. Bu da fabrikanın kurumsallaşması zaman içerisinde tamamladığı bir göstergesidir (Aydın Efeler Belediyesi Arşivi).

Şekil 5.1. Aydın Tekstil Yerleşkesi genel görünümü- ana üretim binasından kazan dairesine doğru bakış. Fotoğraf rafındaki yapı idari bina (Anonim, 1967, s:277)

Fabrikada pamuklu gömleklik, saten, etamin, fitilli kadife, fitilli kot elbiselik, pijamalık, yaka tela, kot ile ayrıca %67 polyester ve %33 viskon elbiselikler üretilmiştir (Anonim, 1973a, s:294).

Üretimin üst düzey kalitede gerçekleştirildiği Aydın Tekstil'in kumaşları ülkede kullanılmadıkça, kumaşlar arasında bir ithalat süreciyle Avrupa, Asya, Avustralya ve Amerika olmak üzere tüm dünyaya yayılmıştır (Toros, 1971).

Yapılan görüşmelerde, 1980'lerde en aktif yıllarına geçiren yerleşkenin, sonraki dönemlerde tekstil sektöründeki gelişmeleri yakalayamaması yönetimde iyi idare edilememesi nedeniyle gerileme sürecine girdiği ve bunun sonucunda yaşanan ekonomik bunalımın yerleşke arazisinden bazı parsellerin satılmasıyla alakalı çalışmaları yönünde bilgiler edinilmiştir. Tüm bu gelişimlere rağmen fabrika, yönetimin 2002 yılında aldığı üretimi durdurma kararıyla, bir tasfiye sürecine girmiştir. Burada, Aydın Tekstil'in döneminde gelişen, yönetimde yer alan ve mal sahibi konumunda görünen TARKAN bölgedeki etkinliği

zayâflamalar da etkili olmuştur. Üretim durduktan sonraki dönemlerde de arazi üzerindeki ekonomik çâkarlar, yerlekkenin bütünlüî ünü zedeler derecede parsel satâklarâna neden olmuştur. Özellikle yerlekkenin doî usunda, bir zamanlar fabrika arazisi olan alanda konumlanan alâkverik merkezi, bu tip elden çâkarmalarân ürünü olan bir yapıdanmadâ.

5.2. Aydân Tekstil Yerlekkesinin ve Yerlekkeyi Oluşturan Yapıların Mimari Açâdan İncelenmesi

Aydân Tekstil yerlekkesi, Cumhuriyet dönemi sanayi yapılarınân genel özelliklerini büyük oranda takânmaktadır. Bazâ nitelikleri bakânândan farklılıklar sergilese de temel durukı 1938â kadar olan Cumhuriyet döneminin ideolojisini ve mimarisini yansâmaktadır.

5.2.1. Yerleke ölçêjinde incelemeler

Kuruluk tarihinde, yerlekkenin konumu kentin doî usunda ve dâında, demiryolu ve karayolu ulakânâna olanak veren bir noktada planlanmâstâ. Yerlekkenin güneyinden yapınâ fabrika ile aynâ yâlara denk gelen Denizli-İzmir Karayolu geçmektedir. Alanân kuzeyinde ise kullanânâna 19. yüzyâ sonlarında baklandıan demiryolu bulunmaktadır. Bu durum sanayi yapılarınân genel özellik i olarak sâalanan ilk tespitlerle çâkânmaktadır. Batâ sâânında Aydânân ilk küçük sanayi sitesi konumlanâken, doî usunda ise yerleke arazisi üzerine satân alma gerçekleştirilerek inka edilmik Aydânân en büyük alâkverik merkezi yer almaktadır. Ayrâca belirtmek gerekir ki yerleke, sanayi yapılarınân çeakitli gerekçelerle su kenarlarâna konumlanmalarânâ destekler biçimde kentin içinden geçen Tabakhane deresine yakân bir noktada yer almaktadır.

Vaziyet planâ incelendiî inde bazâ dönemsel özellikler ilk anda okunabilmektedir. Örneî in vaziyet planânda ulakân akslarâ ve binalarân yerlekimi bakânândan gridal bir düzen benimsenmiştir. Bu durum sanayi yapılarınân üretimde verimliliî i ön planda tutan rasyonel ve fonksiyonel özellik inin bir getirisidir (şekil 5.2). Ayrâca bu tip yerlekelerin yekil bir doku içerisinde veya yekil bir dokuyla birlikte var olmalarâ olgusu, Aydân Tekstil için de oldukça

geçerli bir tespittir. Aġ açlandırma çalışmaları fabrikanın kuruluğuyla birlikte bakılmış, zaman içinde hem kent hem de yerlekte için yoġ un bir yekil doku elde edilmiktir. Aġ aların büyümelerine ve artmalarına baġ lı olan bu yoġ unluk deġ ikimi farklı senelerdeki hava fotoġ rafları incelenerek gözlemlenebilmektedir (şekil 5.40 ve şekil 5.47). Yerlekteki aġ alar günümüzde de kentin en büyük yekil alanını oluşturmaktadır. Tartılmış olarak tarihsel, çevresel ve kentsel öneme sahip olan bu aġ alar, 10.04.2002 gün ve 10562 sayılı İzmir II Numaralı Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı ile tescillenmiştir (Ek-1, Ek-2 ve Ek-3).

Yerlekte üretim, yönetim, sosyalleşme, konaklama ve dini yapılar gibi farklı iklavlere sahip binaların bir araya gelmesiyle oluşmaktadır (Çizelge 5.1).

Çizelge 5.1. Aydın Tekstil Yerlekesindeki Yapıların Kùlevsel Olarak Sınıflandırılması Tablosu

ÜRETİM YAPILARI	YÖNETİM YAPILARI	KONAKLAMA YAPILARI
Ana üretim binası	Kırları bina	Bekâr pavyonu
Kazan dairesi	Girik kapısı	Memur lojmanları
Dökümhane	Satıcı mağazası	Mühendis evi
Kırmalat atölyesi	Yardımlaşma sandığı	Müdür evi
Kırfaiye	Yeni kapı	
Pamuk ambarı		
Elektrik atölyesi		
Depo	SOSYALLEŞME YAPILARI	DİŐNÜ YAPILAR
Klima santrali	Yemekhane	Mescit
Pirina alanı	Krek	
Bahçe ve inşaat sundurmaları	Futbol sahası	
Su deposu	Tenis kortu	

Kent ve vaziyet planē ölçeğ inde kitlesel olarak en dikkat çekici konumda olan üretim yapıları yerleşkenin kuzey bölümünde toplanmıktır. Ana üretim binası kazan dairesi, imalat atölyesi, dökümhane, itfaiye, klima santrali, inşaat ve bahçe sundurmaları pirina alanı ambarlar ve depolardan oluşan üretim binaları grubunda ana üretim binası kapladığı alan bakımından, kazan dairesi ise yüksekliği bakımından baskın konumdadır. Ana üretim binası kâd çatı sistemiyle Cumhuriyet dönemi sanayi yapılarındaki genel özelliklerinden biri olan kuzey-şeytan alacak şekilde konumlandırılmaktadır. Tüm bu yapılar arasında ve üretim ilişkisinde yapılar birbirine bağlayan, girik alanı ve idari bina önünden geçerek sosyal tesise bağlanan ana aksa göre ikincil bir konumda ve ana aksa paralel başka bir yol geçmektedir. Servis yolu niteliğindeki bu yol üretim yapı grubunun ana arteridir.

Yönetim yapıları girik alanında yoğunlaşmış olup, Atatürk Büstü ile sembolize edilen ana meydan etrafında konumlanmaktadır. Temel birim meydan ve girik kapısının tam karşısında yer alan, bir yandan da üretim yapılarıyla fiziki ilişkisi bulunan idari binadır. Aydın Tekstil yerleşkesi bu bakımdan da dönemin izlerini taşımaktadır. Girişte yer alan meydan formasyonu kentsel ölçekte de sık rastlanılan dönemsel bir örnektir. Ayrıca, yerleşkenin vaziyet planı çoğu cumhuriyet dönemi sanayi yapılarında görülen bu meydanlardan fabrikaya, idareye ve temel bir sosyal mekân olan dağ deni doğ rular niteliktedir.

Aydın Tekstil yerleşkesinde meydana gerçekleştirilen bu dağ deni bitimindeki sosyal mekân, yemekhanedir. Yemekhane, kreş, futbol sahası ve tenis kortundan oluşan sosyal hacimler, üretim, konaklama ve yönetim birimlerinin kesikiminde merkezi konumdadır. Özellikle yemekhane kent ile ilişkiyi kuran ve Denizli-Aydın karayoluna bağlanan ve yerleşkenin ana aksından geçen bir başka yol ile de bağlantılıdır. Bu konumlanma yerleşke içinde kullanıcıların kolaylaştıran, sosyal hacimlerin kentli tarafından da kullanılması öngören düşünceyi desteklemektedir. Özellikle yemekhanenin Aydın'da sıkça kullanıldığı buranın alternatif bir yemek yeme alanı oluşturduğu, farklı dönemlerde çeşitli işletmecilerce işletildiği bilinmektedir. Sunduğu yeme-içme aktivitesi dışında zaman zaman düğün salonu iklevi de gören sosyal tesis, üretim faaliyetleri son bulduktan sonra da belirli bir süre hizmet vermeye devam etmiştir.

Müdür evi, mühendis evi, memur lojmanlarē ve bekar pavyonundan oluēan konaklama birimleri yerlekkenin batē kanadēnda yer almaktadır. Bu yapıardan bekar pavyonunun diēer barēnma birimlerinden oldukça ayrı bir noktada yer alēē hiyerarkik düzeni çâj rēātēmaktadır. Aynē hiyerarkik düzen, konumlarē birbirine yakēn olsa da memur lojmanlarē mühendis evi ve müdür evi arasēnda, bu kez ölçek açēēndan mevcuttur.

Kentli tarafēndan kullanēmasē olanaklē olsa da esas olarak yerleēke iēerisinde barēnan çalēanlarca faydalanēmasē öngörölmük spor alanlarē konaklama birimlerine yakēn noktalarda üretilmiktir. Bu alanlardan futbol sahasē bekar pavyonuna ve sosyal tesislere, tenis kortu ise lojman alanlarēna yakēn olacak şekilde konumlandēdmēktē.

Sonuç olarak yerleēkede iēlevsel anlamda net bir daē dēn gözlemlenmektedir. Birimler arasē ilik ki birbirini dik kesen ulakēn akslarēyla saēlanmēktē. Bu bakēndan yerlekkenin vaziyet planēdaki ve bina bazēdaki rasyonel durukunun, kentteki ēzgara planē durukla paralellik gösterdiē ini söylemek yanlē olmayacaktır.

5.2.2. Bina ölçeēinde incelemeler

Yerleēkeyi oluēturan binalar mimari açēdan incelenirken niteliklerine ve döneme dair ortaya koyduklarē verilere göre bir seēime tabi tutulacaktır. Bu seēim oluēturulan

- Fabrikanē ilk kurulukundan bu yana mevcudiyetini ve önemini koruyan yapıdar,
- Günümüzde korunmasē gerektiē i düşünölerek tescillenmük yapıdar,
- İlk kurulukta olmadē ē veya tescillenmediē i halde nitelikli yapı grubuna dâhil edilebilecek olan yapıdar

kriterleri çerçevesinde gerçekleştirilecektir.

Mimari açēdan incelenecek olan yapı gruplarē üretim yapıdarēndan, ana üretim binasē kazan dairesi, imalat atölyesi; yönetim yapıdarēndan idari bina, giriş kapēē satēk maē azasē sosyalleēme yapıdarēndan yemekhane ve kreē, son olarak

konaklama yapıları bekâr pavyonu, memur lojmanları mühendis evi ve müdür evi olmak üzere tamamıolarak belirlenmiştir.

İncelemeler yapıya dair genel bilgilerin edinilebileceği ve vaziyet planına içeren bir tanıma föyü ile baklayan ve yapıya dair detayları aktardığı açıklamalarla devam eden bir sistematik içerisinde gerçekleştirilecektir. Dökümhane, itfaiye, pamuk ambarı elektrik atölyesi, depolar, klima santrali, pirina alanı bahçe ve inkaat sundurmaları su deposu, yardımlama sandığı yeni kapı spor sahaları ve mescit nitelikleri ve yerleke içindeki gerek ölçek gerek ıklevleri bakımından mimari açıdan incelemeye tabi tutulmayacak, bütün içerisinde bahsedilmesi gereken yönlerine bilgi amaçlıdeğ inilecektir.

Şekil 5.3. Aydın Tekstil yerlekkesinde yapılarıdaki ilavelerin kronolojik gelişimini gösteren vaziyet planı

Çizelge 5.2. Ana üretim binası tanıtım föyü

ANA ÜRETİM BİNASI TANITIM FÖYÜ		
Yapım yılı:	1953-1960	
Proje:	Mehmet Kutluözen	
Yapım şekli:	Betonarme- kâd çatı	
Revizyonlar:	Atölye ilavesi (1975) ve Atölye ilavesi (1983)- İlk Müh. Aykut Uysal	
Tescil durumu:	Sadece ilk inşaat edilen bölüm tescilli	

Ana üretim binası vaziyet planıyla ele alındığında, yerleşkede merkezi bir noktada konumlandırılmış ifade edilebilir. Üretimin odağı olması sebebiyle gerisinde yer alan diğer üretim yapılarıyla ve yönetimin gerçekleştirildiği idari bina ile kuvvetli bir ilişki içerisinde. Karayolu ve demiryolu ile bağlantı sağlayan ulaşım aksları ile de temas halindedir. Yerleşimde, ana giriş kapısının karşısında yer alan idari binanın arkasında konumlanmış üretim kümesi, kent planındaki ezici büyüklüğünü böylelikle cephe açısından dengeleyebilmiştir. Yerleşkenin güneyinden geçen karayolundan bakıldığında üretim binası idari binanın gerisinde ve zaman içerisinde aç dokusu ile gizlenmiş durumdadır.

Ana üretim binası iplik, hambez ve ikenmiş bez tesisleri ile apre ve dokuma tevsii ve trikotaj atölyesinden oluşmaktadır. Fabrikanın ilk kurulduğu 1953 yılından 1983 yılına kadar belirli dönemlerde ana üretim binasına ilaveler gerçekleştirilmiş, yerleşkede ölçek olarak en fazla alanı kaplayan ana kütle bu ilavelerle yaklaşık olarak iki katı alanı ıskal etmeye başlamıştır (Şekil 5.40 ve Şekil 4.47).

İlk yapı yerleşkedeki diğer öncelikli yapı gruplarıyla birlikte 1953-1960 yılları arasında Mühendis Mehmet Kutluözen tarafından yapılmıştır (Resmi Gazete, 01.09.1956). Bahsi geçen yıllar arasındaki yapı süreci, iplik tesisi 1957, hambez tesisi 1958, ikenmiş bez tesisi 1960 olmak üzere üç etapta gerçekleştirilmiştir (Anonim, 1973a). Kurulduğundan bu yana var olması sebebiyle, bu yapı ilk olarak 28.11.2001 gün ve 10256 sayılı ileren süreçte 10.04.2002 gün ve 10562 sayılı

İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı ile tescillenmiş durumdadır (Ek-1 ve Ek-2).

Ana yapıya eklenen apre ve dokuma tevsii ile trikotaj atölyesi 1975, apre ve dokuma tevsiiine ilave edilen atölye 1983 yılında tamamlanmıştır (Şekil 5.3). 1975 ve 1983 yıllarındaki ilaveler Kısaat Yüksek Mühendisi Aykut Uysal tarafından projelendirilip, tekniker Ali Kasaba tarafından çizilmiştir. Ana kütle gibi betonarme olan ilave yapıların statik projesi yüksek mühendis mimar Güven Aka tarafından yapılmıştır (Aydın Efeler Belediyesi Arşivi).

1953 ve 1960 yılları arasında inşa edilen birimler betonarme karkas sistemiyle yapılmış tek çatılı tek bir kütle altında yer almaktadır. Sonradan yapıdan ilaveler gerek iklim gerekse mekânsal özellikler bakımından ilk kütleyle göre farklılıklar taşımaktadır. Bu farklılık ilave birimlerin zaman içerisinde eklenmesi de görünür olarak, kuma ve kiremit kaplı çatılarla araçlar ile dâiradan da okunabilmektedir (Şekil 5.4).

Şekil 5.4. Aydın Tekstil fabrikası ana üretim birimlerine kuzeyden bakış 2008 (Önde kazan dairesi, pirina alanı ve imalat atölyesi) (Karatosun ve Arslan, 2010)

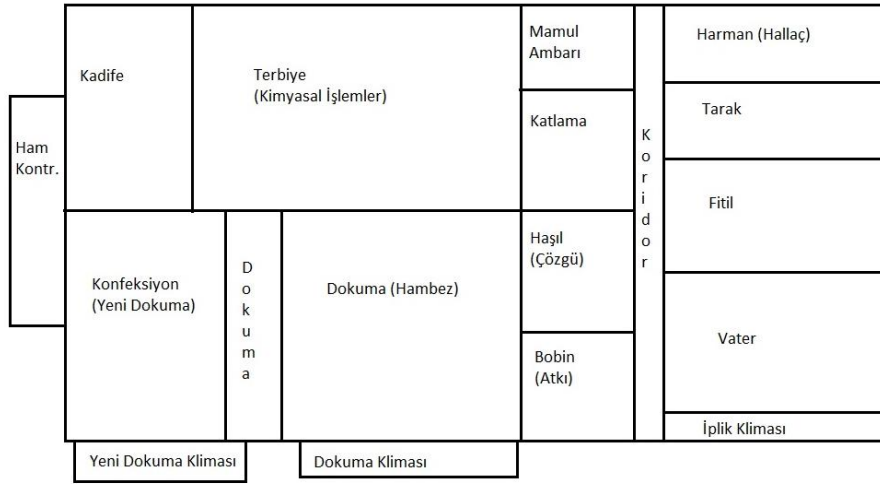
Şekil 5.5. Ana üretim binası kâd çatı ve pencere detay, kâd çatının içerde oluşturduğ u   k ve mekan kalitesi, Ana üretim binasına ilave edilen apre ve dokuma biriminin içerden birleşme detay (Yazarın kişisel arşivi)

Mimari dil bakımından ele alındığ   nda cumhuriyet d  nemi sanayi yapıları ile üretim k  tleleriyle benzerlik sergileyen ana birim, kendisine bitiktirilmik ve   l  k olarak g  z ard   edilemeyecek b  y  kl  kteki ilave birimlerinden ciddi oranda ayrılmaktadır. Rasyonel bir bi  imde dizilen kolon ve kırık s  rularla ge  ilen üretim mek  nlar   paylaştıkları ortak yapı sistemine rağ men çatı seçimindeki değ ikilikle birlikte niteliksel a  dan da değ iklim yakamaktadır. kâd çatının altında yer alan mek  nlar daha aydınlık ve havalandırması daha kolay olacak şekilde tasarlanmaktadır. Doğ al   k ve havanın alınabilmesi mimari a  dan olduğu kadar içerde   alışan i   iler bakımından da olumlu bir tutumdur. Benzer tespitlerle Karatosun ve Ar  an (2010) farklı d  nemlerde inka edilmik par  alara sahip olan bu üretim binasında yapıdan ilavelerin i   i   alışma konforunu ikinci planda tutukunun g  rece daha az nitelikli bir modernist dilin kullanılması ile kendini g  sterdiğ ini ifade etmektedirler.

Şekil 5.6. Üretim binasının dışarıdan ve içerden g  r  n  mleri (Karatosun ve Ar  an, 2010)

Cumhuriyet döneminde kurulan sanayi yapıları genel bir özellik olarak ana üretim binası da yalnız hatlara sahiptir. Üretim ilişkilerinin verimlilik esasla aklı yapıları kütlelerinde, planlarında, cephesinde ve strüktüründe okunabilmektedir. Çatı formundaki diğer ikimler ve kâğıtlar alttaki iklevsel diğer ikiliklerin de habercisi niteliğindedir. Belirtildiği üzere üretim mekanları hambez ve ipliklerin dokuması trikotaj ve terbiyesi gibi iklevleri barındırmaktadır (şekil 5.7).

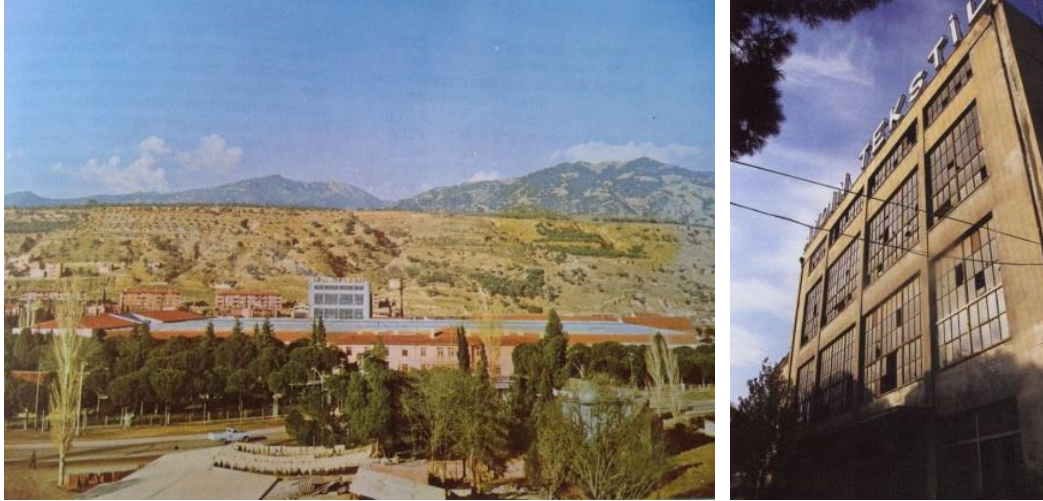
Şekil 5.7. Plan keması (Karatosun ve Arıtanın verileri kemasize edilerek tekrar çizilmiştir)

Ana üretim binası kuruluşundan 1990'de yıllara kadarki süreçte kent ve ülke ekonomisi için ciddi katkıları sağlayan ve istihdam yaratan ve bu sebeple zaman içerisinde büyümeye ve ilavelere ihtiyaç duymak bir yapıdır. Gelişimini tamamlandıktan sonraki dönemde de üretim faaliyetleri yoğun bir şekilde devam etmiştir. Ancak ekonomik, sosyal, teknolojik ve küresel birçok nedenden dolayı gerileme dönemine giren bu üretim faaliyetleri 2002 yılında son bulmuştur (Aydın Sesi Gazetesi, 2012). Günümüzde ise bina terk edilmik durumdadır. Makineler ve tekstil teçhizatları kaldırılması yanında binaya ait bir çok yapısal eleman da zarar görmüştür.

Çizelge 5.3. Kazan dairesi tanıtım föyü

KAZAN DAİRESİ TANITIM FÖYÜ		
Yapım yılı:	1958-1959	
Proje:	Mehmet Kutluözen	
Yapım şekli:	Betonarme- teras çatı	
Revizyonlar:	----	
Tescil Durumu:	Tescilli	

Kazan dairesi yerleşkenin kuzey bölümünde üretimi destekleyen yapılar dizisinin bulunduğunu hatta yer almaktadır. Destek birimlerinden biri olması rağmen, yatayda konumlanan diğer yapılarla nazaran sergilediği dikeylik ile yerleşkenin en dikkat çekici unsurlarından birisidir. Yerleşkedeki pek çok binada gözlemlenen biçim dili, malzemedeki betonarme ve camın bir arada kullanılması kazan dairesinde, dönemin sanayi yapılarıyla benzerlik seviyesini de artırarak ileri bir noktaya taşınmıştır (Şekil 5.8).

Şekil 5.8. Aydın tekstil yerleşkesinin denizli-aydın karayolundan görünümü ve kazan dairesi (Anonim, 1973, s:257), Kazan dairesi (Karatosun ve Arıtan, 2010, s:55)

Şekil 5.9. Aydın tekstil yerleşkesinin denizli-aydın karayolundan görünümü ve yekil doku içerisindeki kazan dairesi ve Kazan dairesinin 2014 Ağustos Ayındaki durumunu gösteren fotoğraf (Yazarın kişisel arşivi)

Yapın yedatam net bilinmemekle birlikte kazan dairesinin yerleşkedeki ilk inka edilen yapı grubu içerisinde yer aldığı hatta 1958-1959 yılları arasında yapıldığı 1958 ve 1959 hava fotoğrafları karşılaştırılarak elde edilen bilgilerdendir. Herhangi bir çizimine ulaşılamayan kazan dairesinin projesinin de diğer ilk etap yapıları gibi Mühendis Mehmet Kutluoğlu tarafından yürütüldüğü bilinmektedir (Resmî Gazete, 01.09.1956).

Şekil 5.10. Kazan dairesinin 2008 yılındaki bir fotoğrafı (Türk. Müh. arşivi), Kazan dairesinin 2014 yılındaki aynı açıdan çekilmiş fotoğrafı (Yazarın kişisel arşivi)

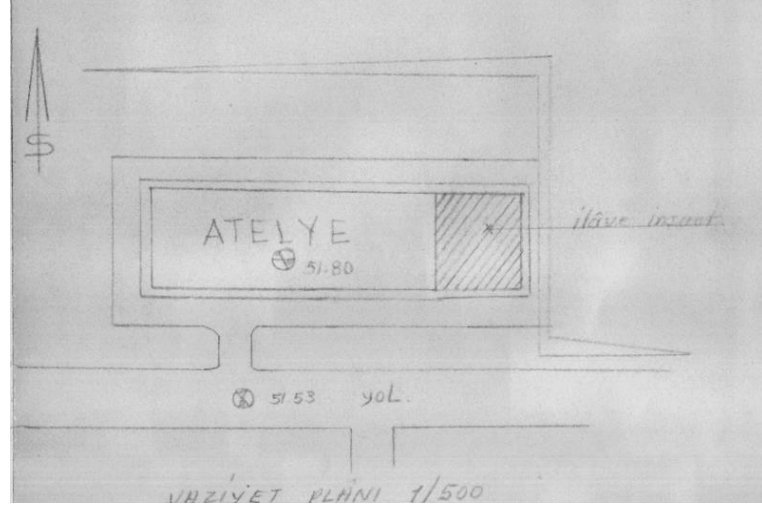
Zemin kat üzerinde yükselen ve dışarıdan üç katlı gibi algılanan betonarme iskelet sistemi, içeride tek bir hacmi oluşturmaktadır (Şekil 5.10 ve Şekil 5.11). Bu haliyle dönemin kübik, modernist biçim dilini son derece yalın bir şekilde

sergilemektedir. Tüni bu karakteristik özellikleriyle kazan dairesi, fabrikañ ve kentin sembollerinden biri halini almaktadır. Üretim binasē ile aynēķekilde 2001 ve 2002 yēlarēnda tescillenen kazan dairesinin, iķerisindeki teķhizat kaldēđmāķ, yapēñ demirbak donatđarēndan pencere doķ ramalarē ve camlarē tamamen tahrip olmuştur. Yapēñ sembolikliķ ini pekiştiren metal harflerden oluķan çatēdaki ñAYDIN TEKSTİL ifadesi de aynēķekilde yok olmuştur.

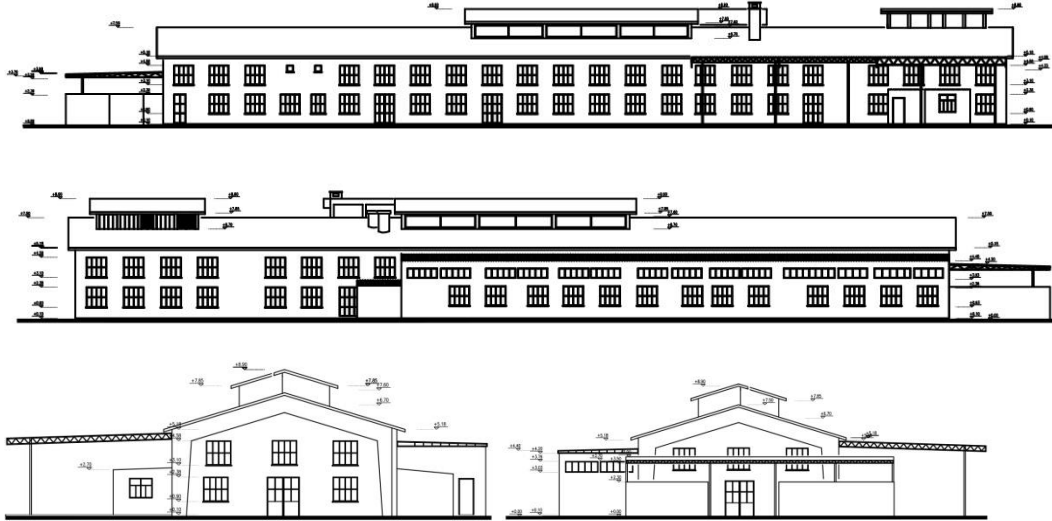
Şekil 5.11. Kazan dairesinin içeriden bir fotoğrafı (Karatosun ve Arıkan, 2010), Kazan dairesinin 2014 yılındaki içeriden bir fotoğrafı (Yazarın kişisel arşivi)

KİMLİK BİLGİLERİ	
Yapı adı:	Yapı 1953-1960
Proje:	Mehmet Kutluoğlu
Yapı türü:	Betonarme- çatı
Revizyonlar:	Yapının büyütülmesi (1961) Dış cepheye Sundurma ve depo ilaveleri(muhtelif yıllar)
Tescil durumu:	Yok

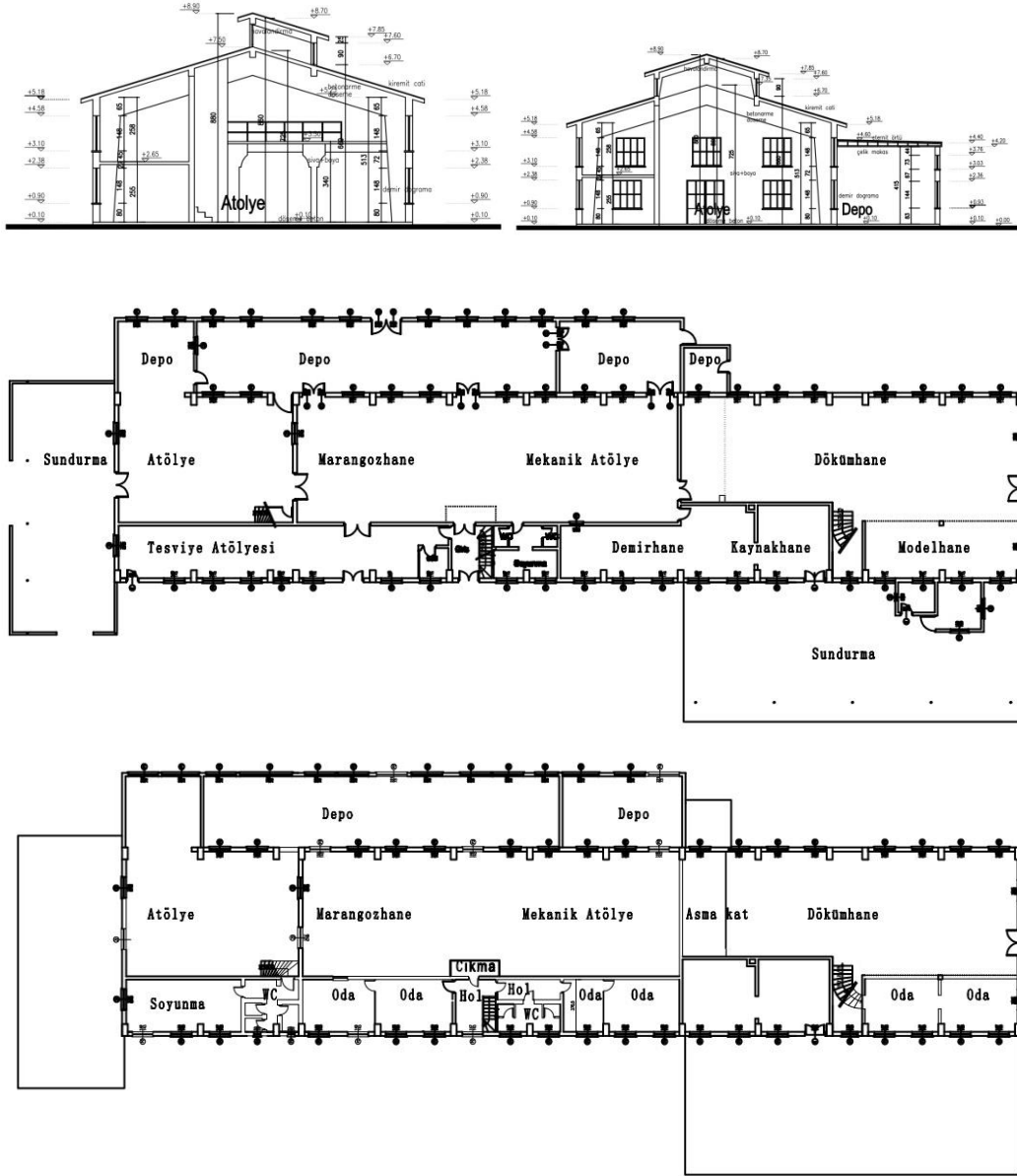
Yerlekkedeki ilk yapılarından biri olan imalat atölyesi, diğer üretim birimleri gibi yerlekenin kuzeyinde yer almaktadır. 1961 yılında ilave bir inkaatla büyütülen yapı iki kattan ve biçimsel olarak farklılık oluşturan çatı üzerindeki havalandırma ve ısıtma katından meydana gelmektedir. Günümüzde yapı büyük oranda hasar görmüş durumdadır. Nitelikli mimarisine ve fabrikanın ilk binalarından biri olmasına rağmen tescillenmemiştir.

Şekil 5.12. 1961 yılında atölyeye ilave edilen kısım gösteren vaziyet planı (Aydın Efeler Belediyesi Kırar Arkivi)

Şekil 5.13. Yapının 2014 yılında alınmış rölevesine ait çizimler (Tarihi İnkaat Müdürlüğü Arkivi)

Şekil 5.13. (Devam). Yaprın 2014 yılında alınmış rolövesine ait çizimler (Tarihi Kâğıt Müdürlüğü Arşivi)

Plan olarak incelendiğinde imalat atölyesinin marangozhane, mekanik atölye, dökümhane, kaynakhane, demirhane, modelhane, terbiye atölyesi gibi işlevleri olan alanlar barındırıldığı görülmektedir. İçerdiği işlevler bakımından yapı bir şekilde dış ve dış hava alması gereken yapı kuzey ve güney cephede sık bir pencere borusu düzenine sahiptir. Aynı gerekçeyle çatıdaki havalandırma detayları iki noktada tekrar edilmiştir. Cepheledeki pencere konfigürasyonu dönemin kamu binalarında da rastlanan bir şekildedir. Bina dışarıdan bakıldığında

cumhuriyet dönemi sanayi yapıları'nın bünyesinde yer alan okul binalarıyla benzerlikler taşımaktadır. Yapıya ilerleyen süreçlerde ihtiyaca yönelik olarak yarı açık alanlar ve sundurmalar eklenmiştir.

Şekil 5.14. Kızılata atölyesinin 2014'teki durumunu gösteren fotoğrafı (Yazarın kişisel arşivi)

Çizelge 5.5. Kızılları bina tanıtım föyü

KIZILATA TANITIM FÖYÜ		
Yapım yılı:	1953-1958	
Proje:	Mehmet Kutluozen	
Yapım şekli:	Betonarme- beşik çatı	
Revizyonlar:	Kızılaların girişine yönelik ana üretim binası ile idari bina arasında geçiş birimleri	
Tescil durumu:	Tescilli	

Ayd n Tekstil Fabrikas n n idari binası yerlekkedeki dönemsel özellikleri en iyi yans an yapılardan biridir. Öncü sanayi yapılarında da gözlemlenen ve devletçi politikaların bir ifadesi olan idari binalar n üretim birimlerine yak n konumlanmalar  burada da tekrarlanm   . Özellikle girik alanının kark s nda ve bir meydana cephe vererek sergiledi  i duruk bakımından da ayn d nemsel veriler do  rulanmaktad . Kuruluk nda  retim yap  yla daha zay  bir fiziki temas  olan yönetim yap  n n, bu temas alan  ilerleyen süreçlerde i  ilerin girikine yönelik olarak baz  ilavelerle genilemektedir. Vaziyet plan nda da okunabilen bu hacimsel art , hizmet etti  i i  i girişi ve kontrolü işlevleri bakımından devletçi politikaların bir bakka yans mas d .

Şekil 5.15. Ayd n Tekstil Yerlekkesinin idari bina (Yazarın köksel arkivi)

Dönemin sanayi yapıları çerçevesinde Aslano  lu nun da tespitlerinde yer alan binalar n purist hatlara sahip oluk , d tan çerçeveler içindeki yalın pencereler ve iyi detayland rma Ayd n Tekstil n idari binası için de söylenebilecek özellikler aras ndad  (Aslano  lu, 2010, s:291).

Yapı iki katlı olup, lineer bir plan  emas na sahiptir. Simetrik bir düzene hizmet eden ana cephe, girik alanında    ma yaparak farkl     ve simetri merkezini vurgular. Bu farkl    ma üst katta da devam ederek, girik alan  zerinde bir balkona d n k r. Bu yaklak n ana cephenin kente yönelik oluk  ve işçiye ve kente hitap etme olgusunun dönemsel olarak da bir tekrar  niteli  indedir. Yapı

modernist dili, formu ve organizasyonu bakımından öncü sanayi yerlekkelerinin idari binalarēyla oldukça büyük bir benzerlik içindedir.

Şekil 5.16. Kari bina ile üretim binasē arasındaki iççilerin geçişini sağ ladēklarē mekan, uyarē tabelalarēve mekânsal ilişkiler (Yazarēn kişisel arşivi)

Kari bina yerlekkedeki en korunmuş yapıdardır. Kuruluş yēdından bu yana var olukı ve sergilediğ i mimari nitelikler bakımından bu yapı ilk olarak 28.11.2001 gün ve 10256 saydē ilerleyen süreçte 10.04.2002 gün ve 10562 saydē Kırmir II Numaralē Kültür ve Tabiat Varlēklarēnē Koruma Kurulu Kararē ile tescillenmiş durumdadır.

Çizelge 5.6. Giriş kapşētanāēm föyü

GİRİŞ KAPISI TANITIM FÖYÜ		
Yapān yēdē	1955	
Proje:	Mehmet Kutluözen	
Yapān şekli:	Betonarme- teras çatē	
Revizyonlar:	Mağ aza ve vitrin ilavesi (1961-Ziya Arsel) Satēkreyonuna ilave (1983- Halil Erkul) Yardānlakma sandē ē ilavesi (1974- Aykut Uysal ve Güven Aka)	
Tescil durumu:	Sadece ilk yapıdan alan tescillidir	

Fabrikanē kuruluşundan bu yana mevcudiyetini koruyan ve bu özelliğ i bakımından günümüzde tescillenmiş durumda olan yerleкке ana giriş kapşē gerek

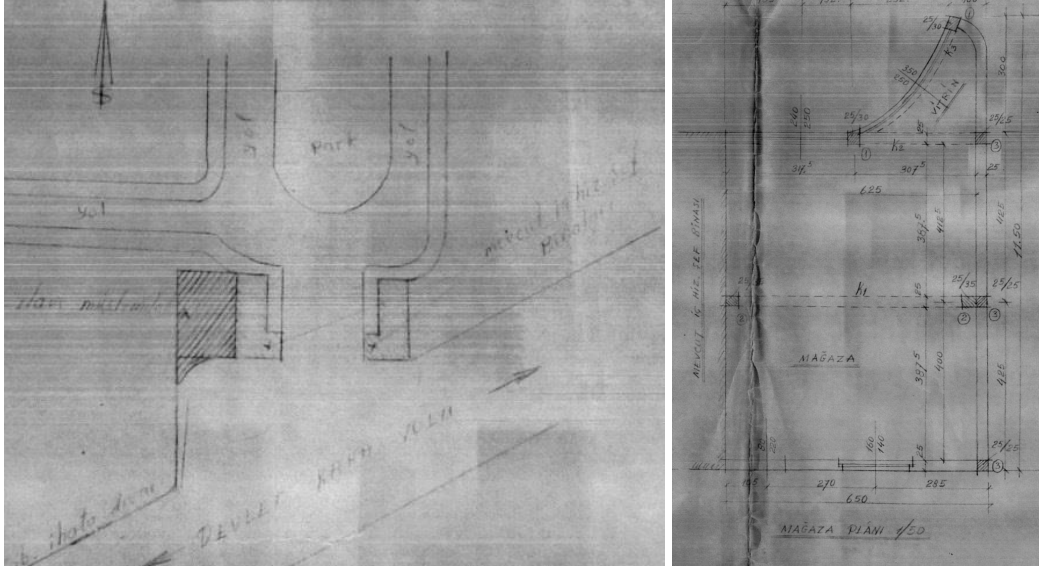
öncü sanayi yapılarındaki, gerekse dönemdeki olduğu yerleşmelerdeki gibi giriş mekânına verilen önemin gözlemlendiği bir örnektir. Genellikle bir ulaşım aksına cephe veren ve yerleşkeyle ilk iletişimin kurulduğu yerler olan giriş mekânları mimarisi bakımından da belirgin bazı nitelikler sergilemektedir. Modern bir anlayışla ortaya konan mimari, Aydın Tekstil'in girişinde de Cumhuriyetin tanıtım amaçlı politikalarıyla izlerini yinelemektedir. Ayrıca yalın hatlarla, yatayda gelişen düzenleme ve giriş saçağı altında konumlanan saat dönemsel olarak bazı değişiklikler gerçekleştirmeyi sürdürmektedir.

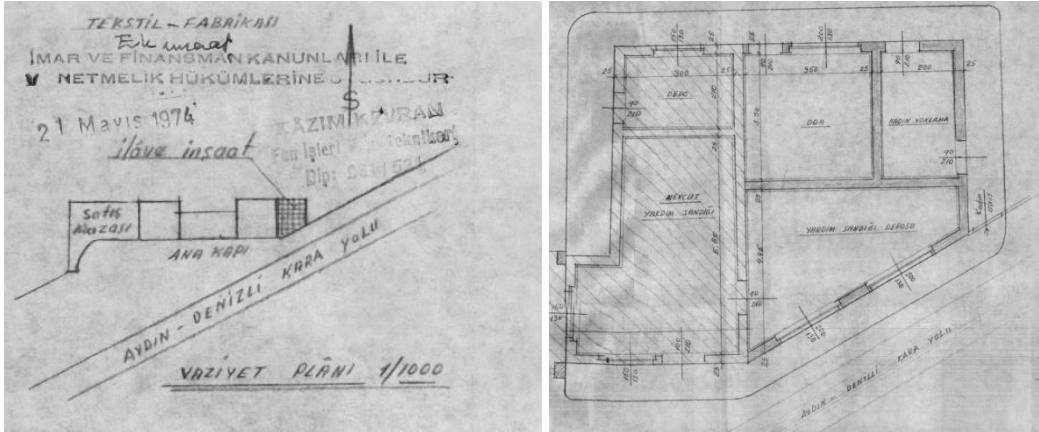
Şekil 5.17. Aydın Tekstil ana giriş kapısı sol kanatta satış mağazası ve sağ kanatta henüz tadilat gerçekleştirilmemiş haliyle yardımlaşma sandığı ile görünümü (Anonim, 1973a),

Şekil 5.18. Aydın Tekstil ana giriş kapısı sol kanatta satış mağazası ve sağ kanatta yardımlaşma sandığı ile tadilat geçirmiş hali (Anonim, 1998)

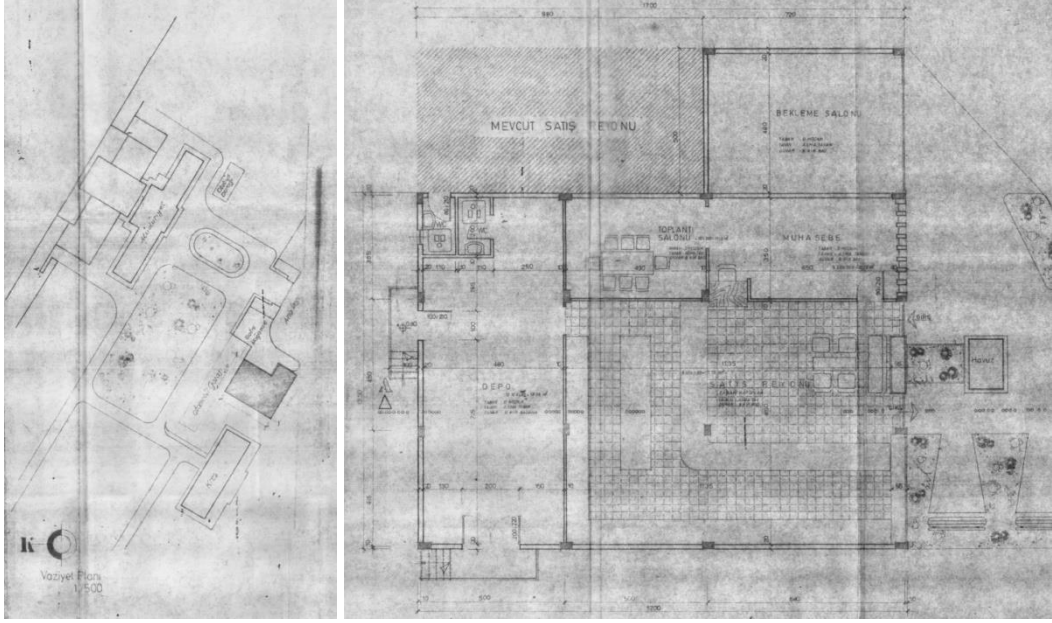
Simetrik bir düzen içerisindeki giriş kapısı 1961'de gerçekleştirilen satış mağazası ilavesi ile asimetrik bir plan ve cephe sergilemeye başlamıştır. 1974 yılında ise giriş alanı yardımlaşma sandığı ile bulunduğ mekânın kadın iççilerin girişi amacıyla genişletilmesi sonucu karayoluna daha uzun bir cephe oluşturmaya başlamıştır. En son revizyon ise 1984 yılında, bu kez satış reyonunun idari birimlerle birlikte daha kapsamlı projelendirilmesiyle sonuçlanmıştır. Böylece giriş alanı Şekil 5.22'deki son halini almıştır.

Şekil 5.19. 1961'de gerçekleştirilen ilave satık bölümünün vaziyet planı ve planı (Aydın Efeler Belediyesi Arşivi)

Şekil 5.20. 1974'de gerçekleştirilen yarımlakma sandığı ilavesinin vaziyet planı ve planı (Aydın Efeler Belediyesi Arşivi)

Şekil 5.21. 1983'te gerçekleştirilen ilave satış bölümünün vaziyet planı ve planı (Aydın Efeler Belediyesi Arşivi)

Şekil 5.22. Ana giriş kapısının 2014'teki görünümü (Yazarın kişisel arşivi)

Çizelge 5.7. Yemekhane tanıtım föyü

YEMEKHANE BİNASI TANITIM FÖYÜ		
Yapım yılı	1956	
Proje:	Mehmet Kutluözen ve Ruken Doğan	
Yapım şekli:	Betonarme, karma çatı	
Revizyonlar:	Lokale kat ilavesi (1982, Aykut Uysal)	
Tescil durumu:	Sadece ilk yapıdan kısmı tescillidir	

Aydın Tekstil'deki en kapsamlı sosyal birim yemekhane binasıdır. Yapı baklarda kantin olarak tabir edilmektedir. 1956 yılında Ankara'da Sümerbank'ın Kırkaat birimi tarafından onaylanan statik projesinde de bu şekilde anılmaktadır. Yapı esasen yaklaşık olarak 500 kişi kapasitesinde, yemek yenilen bir mekan olduğu için daha sonraları yemekhane olarak adlandırılmaktadır. Yapıda gerçekleştirilen tek revizyon 1982 yılında güney kanat üzerine yapılan kat ilavesidir. Bu ilaveyle birlikte yapıya 5 odalı bir misafirhane alanı ve üst kat restoran dahil olmuştur (Şekil 5.25).

Şekil 5.23. Yemekhane binası genel görünümü, (Ardoğan ve Karatosun, 2010)

Yapēnē güney cephesinde yerlekkenin en büyük süs havuzu yer almaktadır. Üzerinde geniş bir platform bulunan bu rekreatif alanda, düğünler ve açık hava organizasyonlarē düzenlemektedir. Yemekhanenin iç hacmi de bu tip sosyal aktivitelere olanak tanēyan bir büyüklüktedir. Özellikle projeksiyon odasēnē varlē ē buranēn daha önce sinema salonu olarak da kullanēldē ēnē dükündürtmektedir.

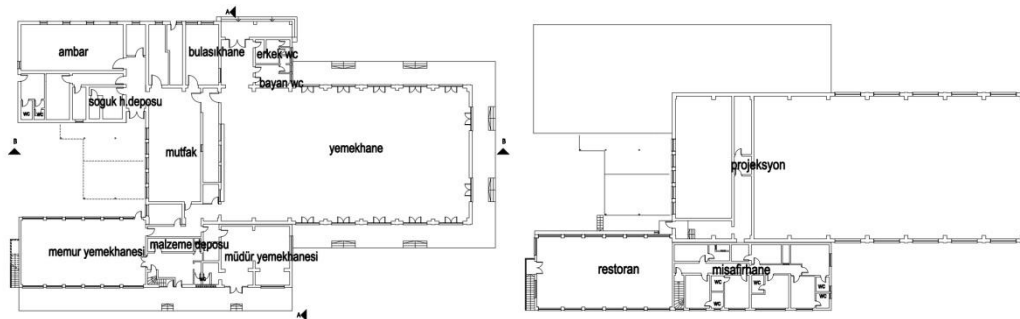

Şekil 5.24. Yemekhane binasēna ait fotoğraflar (Arēan ve Karatosun,2010), (Tarık Kık. Mūd. Arkivi) ve (Yazarēn kişisel arkivi)

Betonarme olarak tasarlanan strüktürel sistem yapının en büyük hacmi olan ana yemek salonunda oldukça yalın ve zarif bir duruk sergilerken, geniş açıklıklar geçme ve yüksek mekânlar oluşturmadaki çözüm arayışının malzeme kullanımıyla idealize olmuştur halini ortaya koymaktadır. Malzemenin doşasıyla uyum ve fazla artikülasyona yönelmeme de modernleşme olgusunun getirdiği tavırlardandır. İkişel olarak sosyal aktivitelere mekan olmasi sebebiyle ana salon ve ikincil salonların pencere açıklıkları cephelede sık ve geniş ölçülerde konfigüre edilmiştir. Bu durum ana salondan daha alçak olan yan birimlerde yatayla ilgili vurgu yapan bir etki yaratırken, ana hacmi de orantısız olarak daha belirgin kılmıştır.

Yapı mekânsal kurgu açısından incelendiğinde, derinden üçüncü boyutta okunabilen kütleli ayrımların, ikişel olarak plan bazında da sürdüğü görülmektedir. Kuzeydeki kütle servis alanlarına aitken, ana salon içlerinin yemek yediği bir mekan olarak düzenlenmiştir. Altta varlığı hissettiren bir hiyerarşik düzenleme ile güneydeki kütle memur ve müdür yemekhanesi olarak kullanılmaktadır. Yemek yeme eylemini içlerle, memur ve müdürlerin bir arada gerçekleştirmiyor olmaları mekânsal örgüyü etkilemiş durumdadır. Bu, liberal politikaların bir yansıması olarak Cumhuriyet döneminin elitlikçi ve kucaklayıcı anlayışından biraz uzaklaşmış da göstergesidir.

Yapıya sonradan eklenen kat, gerek ikişel olarak, gerekse hiyerarşik olarak mevcut değerlendirilmelere pek uymayan bir niteliktedir. Buna rağmen mimari dil açısından yemekhanenin durukunu yakalamak ve uyumlu bir birliktelik ortaya koymuştur.

Şekil 5.25. Yapının 2014 yılında alınmış rolövesine ait çizimler (Tariik Kık. Müd. Arkivi)

Şekil 5.25. (Devam) Yapılan 2014 yılında alınmış rölevesine ait çizimler (Tarık Kık. Mtd. Arkivi)

Çizelge 5.8. Kerek binası tanıtım föyü

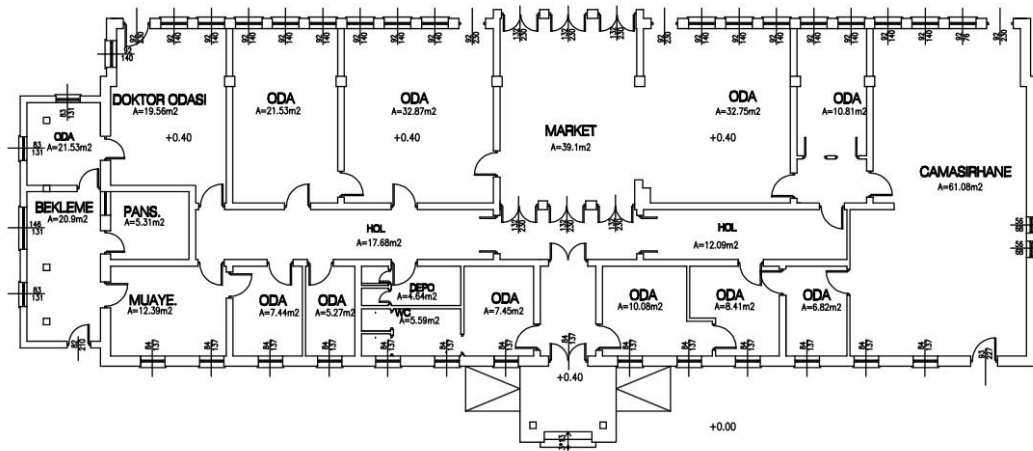
KREK BİNASI TANITIM FÖYÜ		
Yapılan yđđ	1955-1958	
Proje:	Mehmet Kutluözen	
Yapılan şekli:	Betonarme, karma çatı	
Revizyonlar:	Uzantılarla mekanların genişletilmesi ve içlevsel değışiklikler	
Tescil durumu:	Yok	

Yerlekedeki ilk yapıardan biri olan kerek binası fabrika alanının güneyinde, ana girişteki meydana yakın bir konuma sahiptir. Binanın girişi kuzey cephesinde yer almaktadır. Baklangıçta kerek ve eğitim birimi olarak kullanılan bina, zaman içerisindeki dönüşümlerle bu işlevlerini yitirmiştir. Fabrika kapanmadan önceki son durumu, market, çamakhane ve revirin yer aldığı karma işlevli bir mekana işaret etmektedir (Şekil 5.27).

Şekil 5.26. Kerek'in kuzey cephesine ait görünüşler ,soldaki fotoğraf raf: yazarın kişisel arşivi, 2014; sağdaki fotoğraf raf: (Ardoğan ve Karatosun, 2010)

Binanın mimari anlamda yerlekedeki diğer yapılar gibi cephesel elemanlarında, açıklıklarında ve detaylarında modernist dilin yalın ifadelerini kullandığı söylenebilir. Lineer bir plan temasına sahip olan kerek'in kuzey cephesindeki girik alan ve güney cephesindeki pencere düzenindeki farklılık, simetrik bir tercihle tasarlanarak yapıların merkez noktalarını belirleyen unsurlardır. Bu simetri, daha sonra ihtiyaçlar doğrultusunda eklenmiş diğer cephelerdeki odalarla ve güney cephesindeki uzantılarla yapıların her cephesinde sarsılmaktadır. Özellikle yapıdan ilavelerin mevcut çatı formunun dışında kalacak asimetri yaratmalarına rağmen, etkinlik oluşturmaktadır. Bu durum yerlekedeki gerçekleştirilen birçok ilave inşaatına aksine, eklenen birimlerin mevcut bina ile entegre olmadıkları bir görüntü yaratılmaktadır (Şekil 5.27).

Şekil 5.27. Kerek binasının 2014 yılına ait rölevaleri (Tariik Kık. Müd. Arşivi)

Şekil 5.27. (Devam) Kerek binasının 2014 yılına ait rölöveleri (Tarık K. Müd. Arkivi)

Çizelge 5.9. Bekar pavyonu tanıtım föyü

BEKÂR PAVYONU TANITIM FÖYÜ		
Yapım yılı	1955-1958	
Proje:	Mehmet Kutluözen ve Sabahattin Ekbir	
Yapım şekli:	Betonarme, karma çatı	
Revizyonlar:	İkave inşaat ile pavyonun genişletilmesi (1961, Mehmet Kutluözen ve Sabahattin Ekbir)	
Tescil durumu:	Yok	

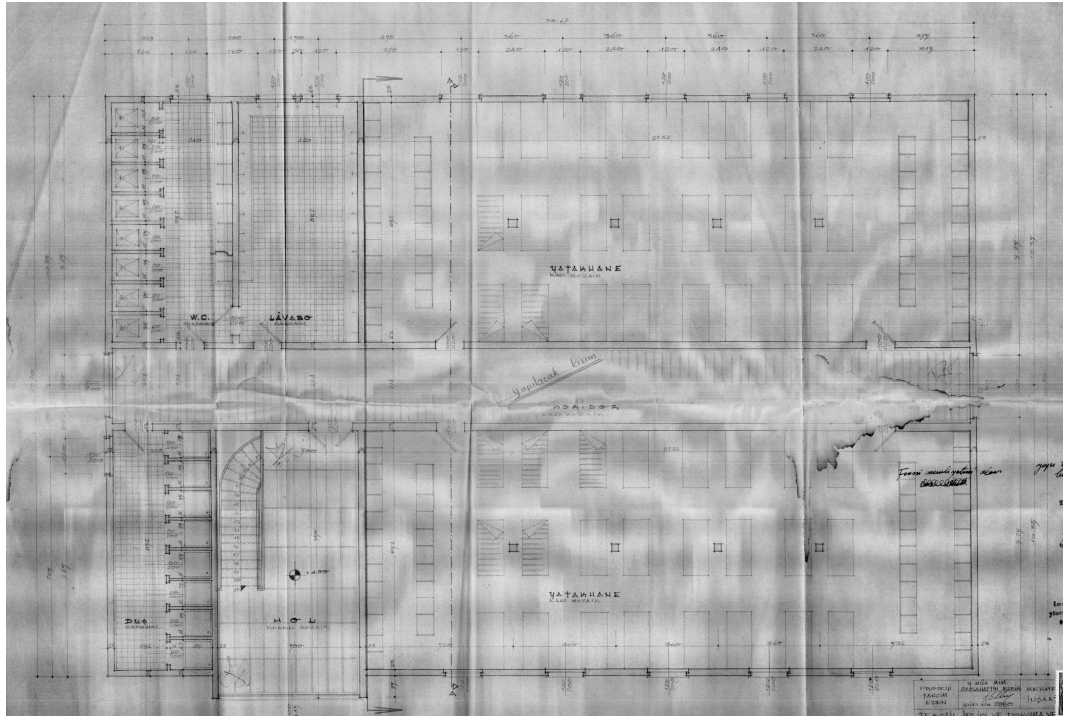
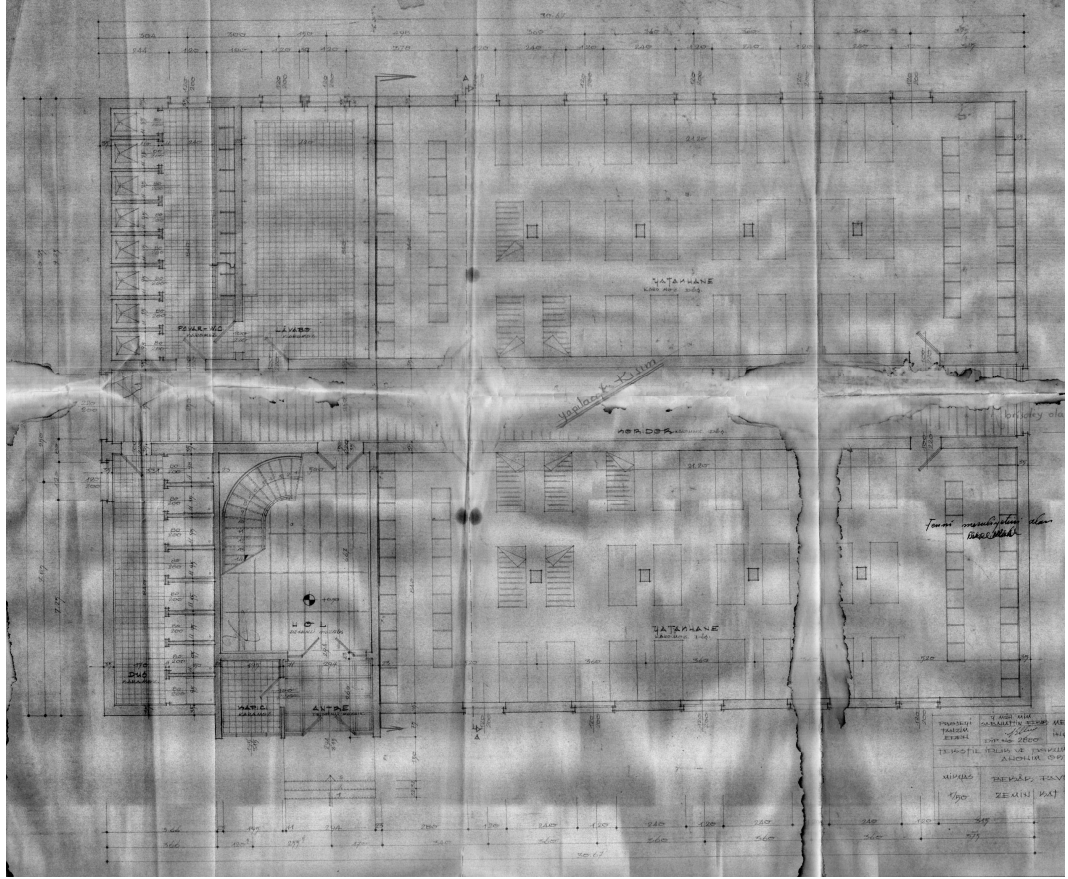
Aydın Tekstil yerleşkesinin ilk binalarından biri olan bekâr pavyonu, fabrika alanının kuzey batısında yer almaktadır. Konumu itibarıyla üretim birimlerine yakın, güneyde yer alan konaklama birimlerine uzak bir noktada bulunmaktadır. Üretim birimleriyle olan fiziki konumu, pavyonu kullanan ve vardiyalı çalışan bekâr işçiler açısından oldukça elverişlidir.

Henüz ana üretim binasında herhangi bir ek birim planlanmadığı bir dönemde, bekâr pavyonunun ilk yapımından yaklaşık 5 yıl sonra ciddi bir tadilatla genişletilmesi ilgi çekicidir. Bu durum mevcut üretim binasının devreye giren farklı birimlerinin ve üretimde yakaladığı bekar sonucunu yarattığı istihdamın göstergelerinden biri olarak yorumlanabilir. 1961 yılına ait vaziyet planı incelenerek yapıdaki ilavenin, mevcutun yarısından fazla bir alanda ve kütlede olduğu söylenebilir.

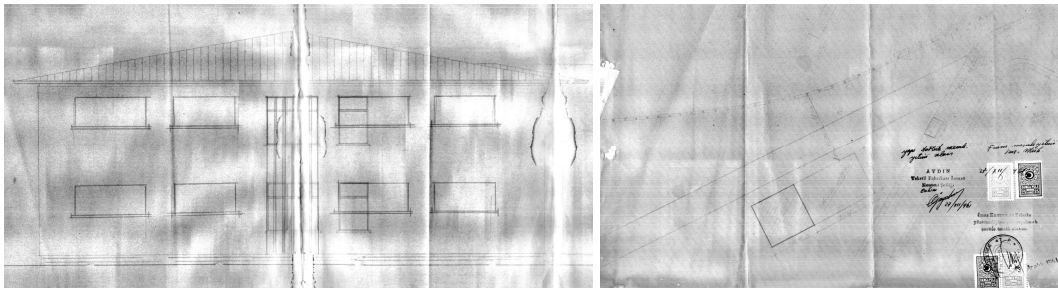
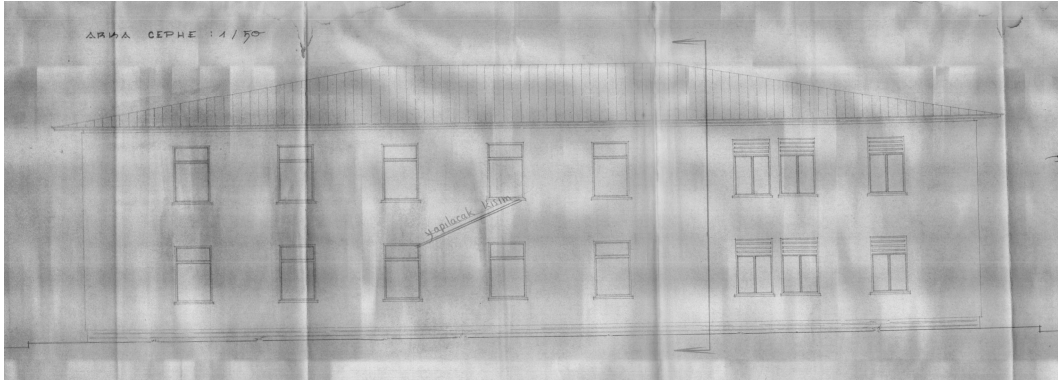
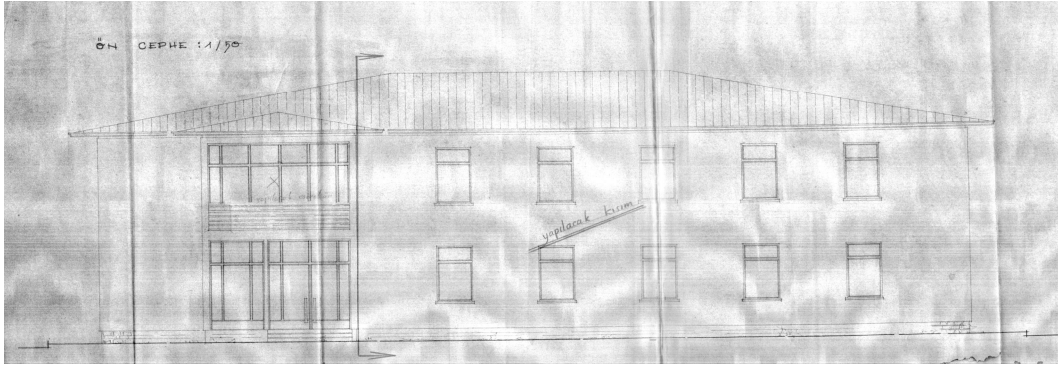
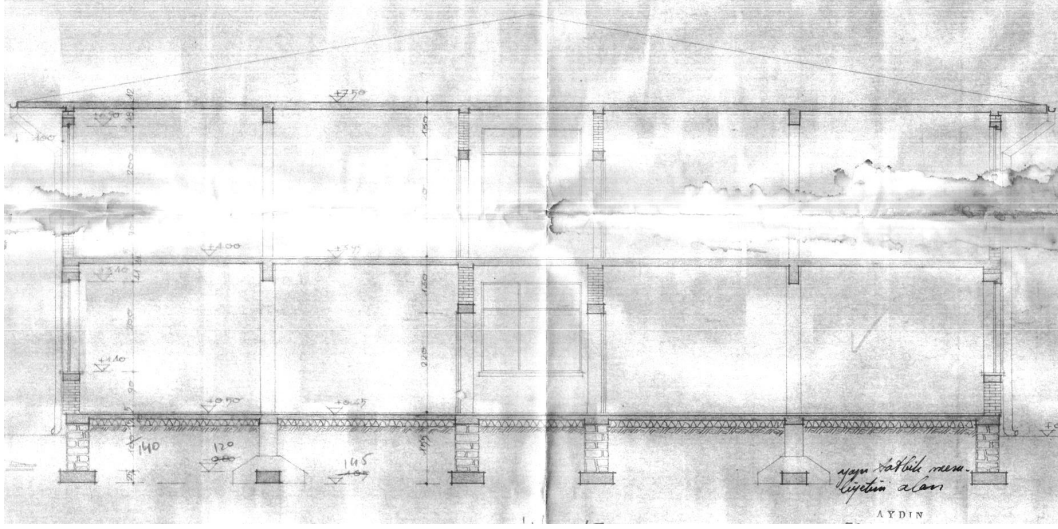

Şekil 5.28. Bekâr pavyonunun batı cephesindeki giriş alanına gösteren görünüm (Yazarın kişisel arşivi)

Detaylara inildiğinde pavyonun öncü yerleşkelerdeki lojman ve konaklama birimlerinde kullanılan düzenli ifadeleri kullandığı görülmektedir. Özellikle giriş saçağı üzerindeki merdiven kovanına aydınlatan boşluklu dikey elemanlar aynı zamanda dönemim apartman yapılarında da tekrarlanan bir detaydır. Yerleşkedeki çoğu binada kullanılan simetri unsuru bekâr pavyonunun giriş cephesinde de yinelenmiştir. Bu tip öğelerin konaklama birimi olmasına rağmen, binalara kamusal nitelik kazandırdığı düşünülmektedir. Bu durum, devletçi politikalarla oluşturulan yapıların sergilediği ortak özelliklerden biri olarak yorumlanabilir. Öncü yerleşkelerin bir uzantısı konumundaki Aydın Tekstil'de de aynı tutumdan vazgeçilmeyerek cephe tasarımı aynı hissiyatı verecek şekilde gerçekleştirilmiştir. Plan aşamasında ise uyku, giyinme, yemek birimlerinin dolaylı olarak birlikte işlevsel çözümünü içeren mekansal bir dağılım söz konusudur. Burada uyku hacimlerinin çok sayıdaki kişinin kullanımına için tasarlanmaları pavyonda kolektif bir yaşam öngörüldüğüne işaretidir.

Şekil 5.29. Bekar pavyonuna ait zemin kat ve 1. Kat planları (Aydın Efeler Belediyesi Arşivi)

Şekil 5.30. Bekar pavyonuna ait çizimler (Aydın Efeler Belediyesi Arşivi)

Çizelge 5.10. Memur lojmanlarētanāēn fōyü

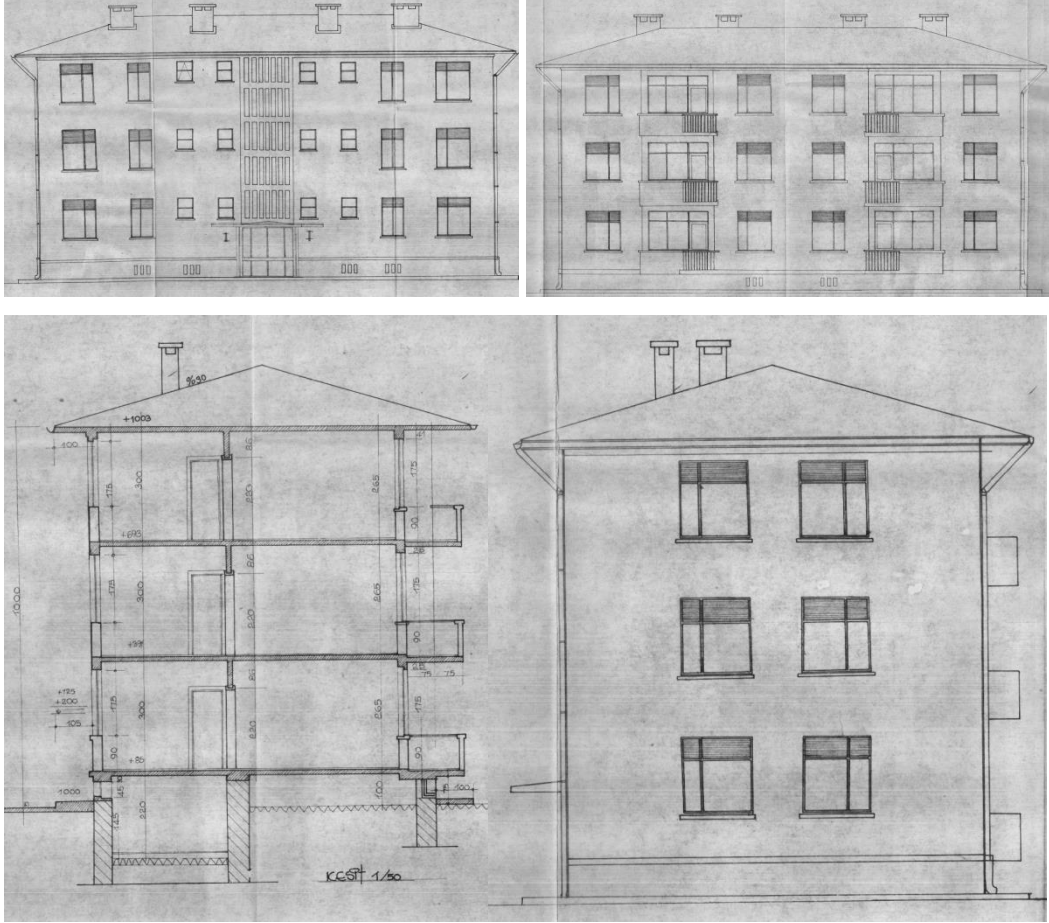
MEMUR LOJMANLARI TANITIM FÖYÜ		
Yapān yēē	1955	
Proje:	Aykut Uysal	
Yapān kēkli:	Betonarme, bekik çatē	
Revizyonlar:	Mevcut 2 adet lojmana, aynēkēkilde ilave 3. Bir lojman(1973, Aykut Uysal)	
Tescil durumu:	Yok	

Yerlekkenin asal yapēlarēndan olan memur lojmanlarē, baklangēçta birbirinin aynē 2 adet bina kēklinde, her binada 3 kat ve 6 daire bulunacak biçimde tasarlanmēktē. Yapānlarēndan 18 yē sonra, 1973āte bu binalara bir üçüncüsü, yerlekkenin en batēānda kalacak kēkilde ilave edilmiktir. Kazan dairesinden sonra, yerlekkedeki en yüksek binalarē oluşturan lojmanlar, Denizli-Aydēn Karayoluna oldukça yakēn bir konumda, yola paralel bir duruk sergilemektedirler. Bu konumun, modern yakamē ve mekānlarāēkentliye tanāma olgusunun devamāēēikaret eden bir tutumun ürünü olduē u dükünölmektedir.

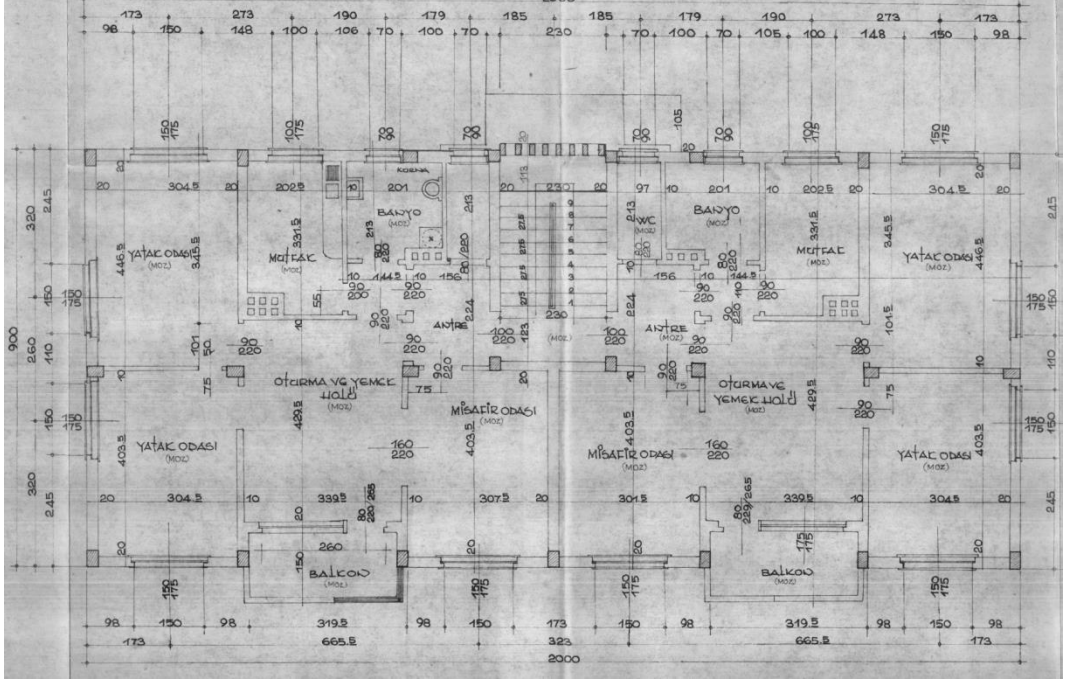

Şekil 5.31. Memur lojmanlarāna ait görünümler (Yazarēn kişisel arkivi)

Cephesinde dönemsel elemanlar  barındıran lojmanlar, yapı dili olarak yerlekedeki bekar pavyonuyla da ortak noktalara sahiptir. Pencere dizilimi ve merdiven kovan   örten bokuklu dikey elemanlar bunlara örnek gösterilebilir. Ayr ca genel cephe konfigurasyonu, sergiledi  i yalın detaylarla yerlekkenin tümündeki yapılara paralel bir tasarıma sahiptir.

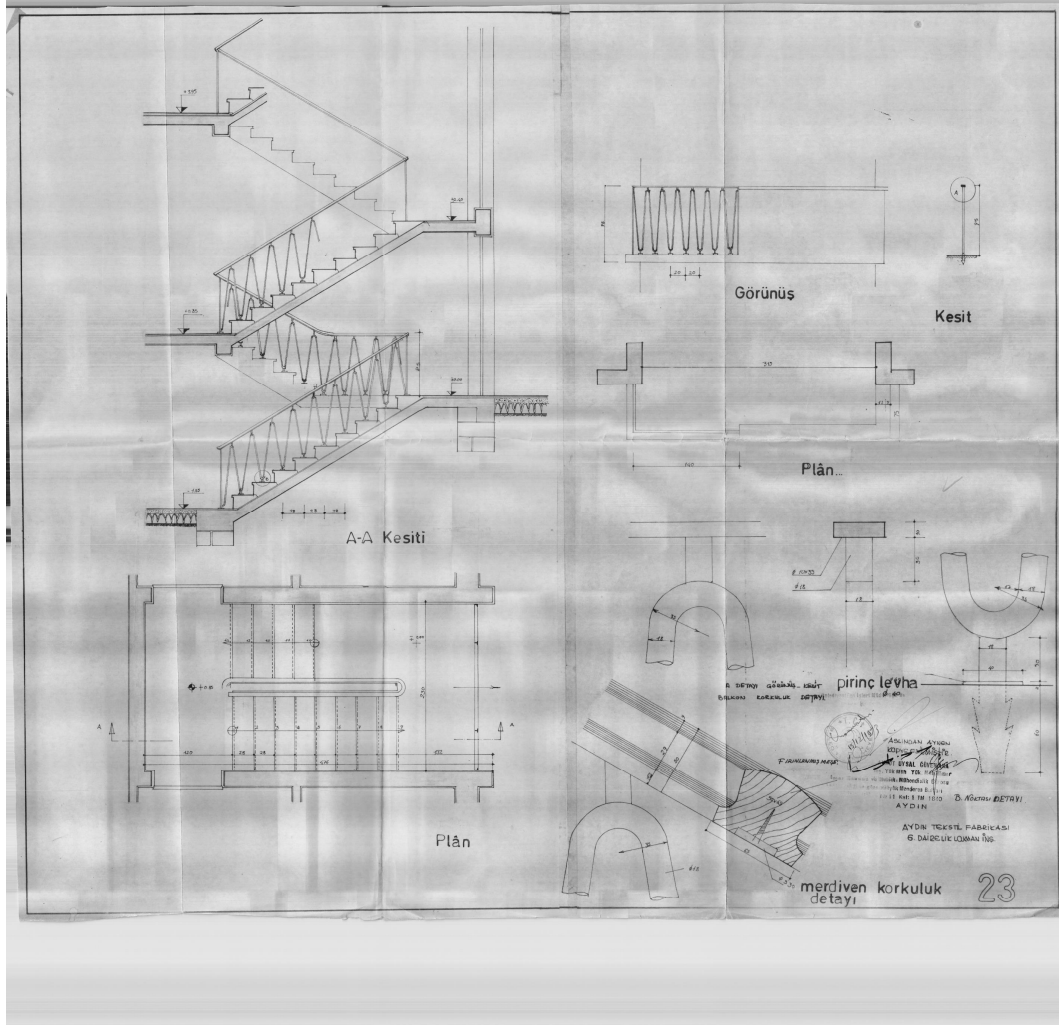
Şekil 5.32. Memur lojmanlar  g r n k ve kesitler (Ayd n Efeler Belediyesi Arşivi)

Şekil 5.33. Memur lojmanlarına ait kat planı (Aydın Efeler Belediyesi Arşivi)

Plan olarak incelendiğinde, lojman yapılarında çok sık rastlanan, oturma alanından uyku alanlarına geçiş keması Aydın Tekstil’de de görülmektedir. Bu bakımdan, 1955’te yapılan bu binaların, plan bazında da Cumhuriyet dönemi konut mekânsallığıyla paralellikler taşıdığı söylenebilir. Ayrıca bu dönem konutlarının genel özelliği diğer mekanların sofa gibi davranan geniş bir holla açılmasıdır. Günlük oturma yer aldığı bu mekanda soba ile ısınılıyor olması diğer mekanların buraya açılarak ısıdan faydalanmalarına sağılamaktadır (Üstün, 2011, s:59). Giriş alanında toplanan yaşam alanları bir hol etrafında dizilimindedir. Bu da iklere göre dağılım gösteren daha özelleşmiş mekânların olukumuna ait bir baklangıç oluşturmaktadır.

Sanayi yerleşkelerinin genel niteliği olarak belirtilen iyi detaylandırma, bu yapıda da görülmektedir. Bu özellik, merdiven korkuluklarından, balkon detaylarına pek çok elemanda takip edilmektedir (Şekil 5.34).

Şekil 5.34. Memur lojmanlar merdiven detayı (Aydın Efeler Belediyesi Arşivi)

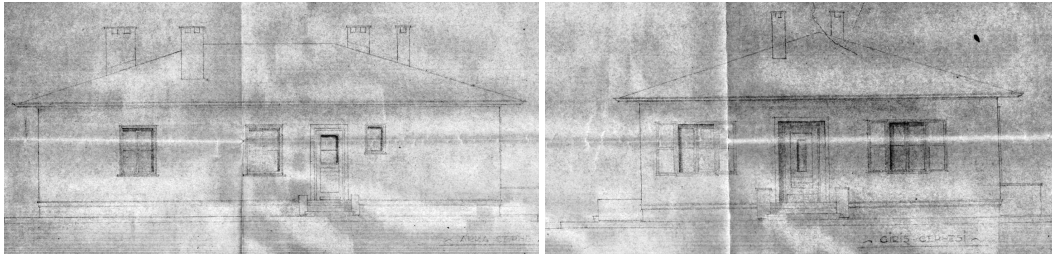
Çizelge 5.11. Mühendis evi tanıtım föyü

MÜHENDİŞ EVİ TANITIM FÖYÜ		
Yapım yılı	1955	
Proje:	---	
Yapım şekli:	Betonarme, beşik çatı	
Revizyonlar:	---	
Tescil durumu:	Yok	

Mühendis evi diğ er konaklama birimleri gibi yerlekkenin kuruluşundan bu yana var olan bir yapıdır. Lojmanların hizasında yerlekkenin batısında ve karayoluna paralel bir konuma sahiptir. Tek katlı olan yapının bodrum katta belirli kullanımlara yönelik mekanlar vardı. İki girişi bulunan mühendis evinde, ana giriş batı cephesinde, servis girişi ise kuzey cephesinde yer almaktadır. Binanın kuzey duvarındaki tüm cephelerinde simetrik bir konfigürasyon mevcuttur. Boklukların dizilimi yalın ve nettir. Güney cephede yer alan teras yerlekkedeki yekil dokunun oluşturduğunu alana bakmaktadır. Bu alan karayolu ile konut birimi arasında bir tampon görevi de görmektedir.

Şekil 5.35. Mühendis evinden görünüm (Yazarın kişisel arşivi)

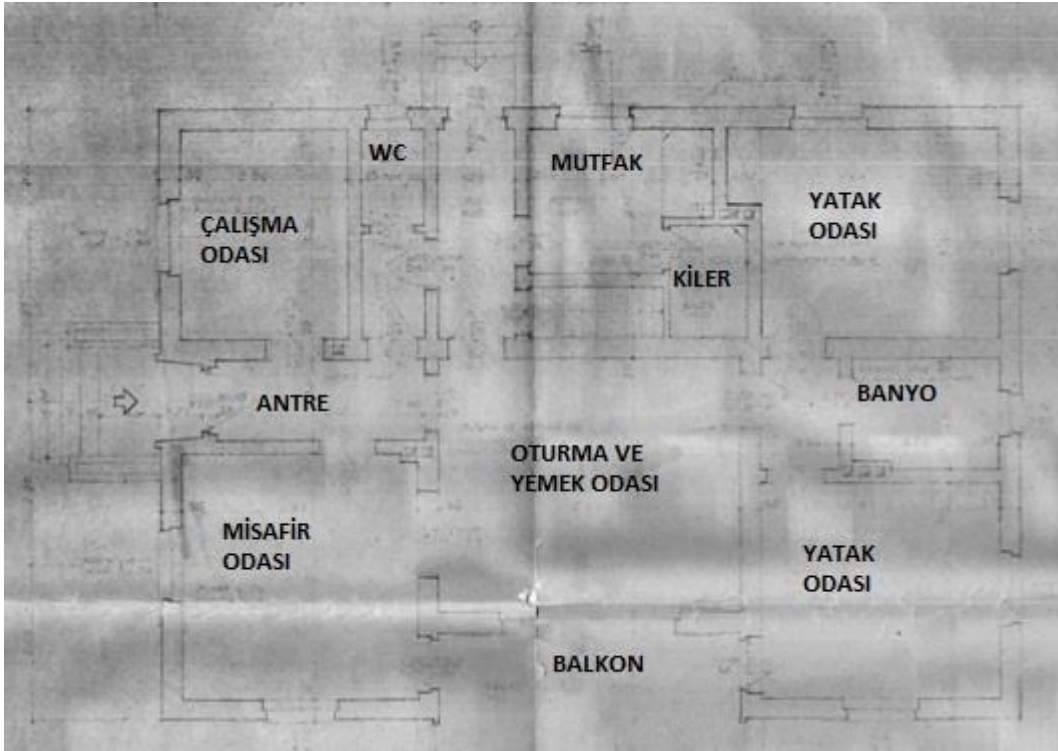

Şekil 5.36. Mühendis evi cephe çizimleri (Aydın Efeler Belediyesi Arşivi)

Plan incelendiğinde bodrum katta yer alan servis mekanları ve üst kattaki yaşam alanlarının dikey dağılımı gözlemlenmektedir. Bodrum katta kömürlük, depo ve çamakhane gibi iklevler bulunurken, zemin katta yaşam, yeme-içme, uyku, eşya mekanları ve çalışma mekanları bulunmaktadır. Dönemsel verilerden farklı olarak özellikle çalışma odası tek konut olarak tasarlanan mühendis evi kullanışlı bir fabrika açısından önemli bir konumda olduğunu düşündürmektedir.

Bu konumun gereği olarak konut içerisinde de bir alma mekn baktan ngrlmktr.

Bir diğ er dikkat çeken özellik ise meknlarn sofa niteliğindeki ortak bir alana aıyor olmalarnn yanında, sofaya ulağan hol görevindeki alanlara da amalardr. Misafir odası bu şekilde hem oturma alanına hem de hole aan kaplara sahiptir. Wc ise iki hol ile benzer şekilde ilikki içindedir. Meknlar arası bu akkanlık, kompartmantalize olmuğ, ihtiyaç halinde zellekebiyen ve mahrem alandan koparabilen bir meknsallğ da beraberinde getirmiştir. Nedeni bilinmemekle birlikte, kullanıcı profili ve konutta yer alan alma odasnn varlığı bu gibi bir meknsal kurgunun alma eylemi ekseninde killenen bir yakm biçiminden kaynaklandığı ndkndrmektedir.

Şekil 5.37. Mühendis evi plan (Aydn Efeler Belediyesi Arşivi)

Çizelge 5.12. Müdür evi tanıtım föyü

MÜDÜR EVİ TANITIM FÖYÜ		
Yapım yılı:	1955	
Proje:	---	
Yapım şekli:	Betonarme, beşik çatı	
Revizyonlar:	---	
Tescil durumu:	Yok	

Müdür evi yerleşkedeki ilk yapılardan biridir. Nitelikleri ve ölçei bakımından dikkat çekici bir yapıdır. Diğer konaklama birimleri gibi müdür evi de yerleşkenin batı kanadında, onlarla aynı sırada ve üretim mekânlarına diğerlerinden daha yakın bir konumda yer almaktadır. Konumu ve ölçei açısından barınma birimleri arasındaki hiyerarşik bir düzeni işaret etmektedir. İki katlı olan ana yapıya, tek katlı bir kütle saplanmış durumdadır. Bu kütlelerin konutta hizmet amaçlı bulunan çalışanlara yönelik olduğu düşünülmektedir. Müdür evi cephe dili açısından dönemsel birçok unsuru içermektedir. Dikey boşluklu elemanlar gerek batı cephesinde, gerekse balkonlarda tekrarlanmıştır. Pencere ve kapı boşlukları dönemin net ve yalın hatlarıyla cephelerde yer almıştır. Yapının balkonları ve bahçe ile ilişkili sağlayan teras alanları güney cephesinde bulunmaktadır.

Şekil 5.38. Müdür evini gösteren fotoğraflar (Yazarın kişisel arşivi)

5.3. Aydın Tekstil Yerleşkesinin Kentsel Açılardan Kucelenmesi

Kent merkezindeki ilk ve en önemli sanayi yapısı olan Aydın Tekstil Fabrikası kuruldu u 1950'li yıllarda ve sonrasında kente direkt ve dolaylı olmak üzere fiziksel ve sosyal etkilerde bulunmuştur.

Geçerliliğini günümüzde de koruyan en direkt ve görünür fiziki etki yerleşkenin kent ölçeğinde kapladığı alandır. Bu durum aynı zamanda cumhuriyet dönemi sanayi yapılarının da genel bir özelliğidir. Farklı tarihlerdeki hava

fotoğ raflarē incelendiğ inde tekstil yerlekkesi kent planēda fark edilir bir kütle olarak göze çarpmaktadır.

Kurulduğ u yıllarda yerlekimin seyrek olduğ u kentin doğ u hattēda yer alan yerleкке zaman içerisinde fabrika varlğ ēnē bakē çektij i etkiler silsilesiyle kent dokusu içerisinde daha fazla kalmēttē. Aydın Tekstilōn etkileriyle birlikte kentteki nüfus artēē imar planlarēda alēnan kararlar, konut stoğ undaki yetersizlikler ve kentin tarēnsal kimlij i gibi faktörler de dokunun bu yönde gelişmesinde ve kentin fiziki örgütlenmesinde belirleyici olmuştur.

Özellikle nüfus artēēdaki istatistiki bilgiler incelendiğ inde Tekstil fabrikasēnē kenti ne denli şekillendirdij i ortaya çökmaktadır (Çizelge 5.13).

Çizelge 5.13. Aydın ilinin 1935-1970 yıllarēarasēda genel nüfus sayēnlarēda oluēan kent merkezi ve köy nüfuslarēnēgösteren tablo. (Türkiye İstatistik Kurumunōdan elde edilen bilgilerle düzenlenmiştir.)

YILI	İL ADI	İLÇE ADI	TOPLAM	İL MERKEZİ	KÖY	MERKEZDEKİ NÜFUS ARTIŞ HIZI *	TOPLAM NÜFUS ARTIŞ HIZI *
1935	AYDIN	MERKEZ	92.988	15.086	77.902		
1940	AYDIN	MERKEZ	99.819	17.732	82.087	23,5	14,2
1945	AYDIN	MERKEZ	105.155	18.504	86.651	20,8	10,4
1950	AYDIN	MERKEZ	75.100	20.161	54.939	21,7	-67,3
1955	AYDIN	MERKEZ	89.877	27.391	62.486	27,1	35,9
1960	AYDIN	MERKEZ	105.027	35.527	69.500	25,9	31,2
1965	AYDIN	MERKEZ	123.322	43.483	79.839	24,4	32,1
1970	AYDIN	MERKEZ	135.208	50.566	84.642	23,0	18,4

* Yēlēk nüfus artēk hēē i sayēn tarihi arasēndaki dönemde her 1000 nüfus için yēlēk artan nüfustur. Yēlēk nüfus artēk hēē doğ al artēk bağ ēntēēile hesaplanmaktadır;

Tabloda görüldüğü üzere gerek kent merkezindeki gerekse il genelindeki nüfus artēk hēēē 1950-1960 aralğ ēnda hissedilir bir şekilde çōk sergilemiştir. Bahsi geçen zaman dilimi fabrikanē kuruluşunu ve aktif bir biçimde işletmeye geçmesini de içeren bir aralēttē.

Bu artēta, belli bir süreci aynēdönemlerde gerçekte Balkanlardan gelen göç dalgasē da etkili olmuştur. Ancak bu şekilde kente yerleşen nüfusun 1922-1954 yılları arasında çeşitli tarihlerde olmak üzere yaklaşık olarak 5.000 civarında olduğu bilinmektedir. Özellikle 1953 yılında kente gelen göçmenlerin kentin fiziki dokusuna etki ettiği önemli bir yıldır. 1953'te göçmenler için 500 adet konut inşaat edilmiştir (Aydın Gazetesi, 16 Ocak 1953'ten aktaran Uğur, 2003, s:52). Bu konutlar Tekstil yerleşkesinin kuzey bölümünde yer alan Orta Mahallesi sınırları içindeki İlçabakı semti ile o döneme kadar imara açılmayan Denizli-Aydın karayolunun güney kısmındaki Tellidede semtinde yapılmışlardır (Aydın Gazetesi, 20-27 Şubat 1953'ten aktaran Uğur, 2003, s:52).

Şekil 5.39. Aydın kentine ait 1954 hava fotosu ve fabrika kurulmadan bir yıl öncesine ait kentsel veriler (Harita Genel Komutanlığı)

Şekil 5.40. Aydın kentine ait 1958 hava fotosu ve fabrikañ kurulduğu ilk yıllar (Aydın Büyükşehir Belediyesi Arkivi)

Kentteki sanayi olukumlarē iç göçlerle gelen nüfusun bu ik yerleri çevresinde ve kēhrin güneybatē kesimlerinde yoĵ unlaκmasēnda etkili olmuştur. Belirtilen alanlarda göçle gelen nüfusun yoĵ unlaκmasēnda buradaki arazi fiyatlarēnē daha düşük olmasēnē yanēnda, önceden göç eden nüfusun da bu alanlara yerlekmeleri nedeniyle akrabalēk ilişkileri de önemli rol oynamātıē. Böylece kēhrin güneyinde bakta Tellidede çevresi olmak üzere hem nüfus açēēndan hem de alan açēēndan büyümesi giderek muhtarlēk hizmetlerini güçlektirmiştir. Bu nedenle Denizli-Aydēn devlet kara yolunun güneybatēēnda 1967 yēēnda Osman Yozgatlē adēnda yeni bir mahalle kurulmuştur (Yeni Kēroba Gazetesi, 19 Ocak 1967ōden aktaran Uĵ ur,2003).

Yeni kurulan Osman Yozgatlē Mahallesi Aydēn Tekstile ait yapē kooperatifi tarafēndan fabrikaya yakēnlē ē açēēndan içkilere konut inκa etmek için uygun bulunmuştur. Bu tip bir girikimle kentin güneyindeki doku yoĵ unlaκmātıē. 1967 yēēnda yapēmasē yönünde adēnlar atēdan konutlara dair aynē seneye ait il yēlē ēnda kı satēlara yer verilmiştir (Anonim, 1967, s:277):

ñMemur ve içkiler tarafēndan kurulmuκ olan Yapē kooperatifi, fabrikanēn güney yönünde ortaklarēna arsa saĵ lamāκ olup, bu arsalar üzerine modern κekilde konutlarēn yapēmasē için gerekli çalāmalarda bulunulmaktadē.ò

Bahsedilen konutlar için gerçekleştirilen ihale 24 Nisan 1967ōde Milliyet gazetesinde ilan edilmiştir (Ek-11). Kānda projenin tek katlē münferit 55 adet içki konutundan olukacaĵ ē belirtilmektedir. Projesi mühendis mimar Adnan Özkul tarafēndan çizilen ve 24.11.1965 tarihinde Aydēn Belediyesi Kınar birimi tarafēndan onaylanan bu konutlarēn 1970 baklarēnda tamamlandē ē düşünölmektedir.

Fabrika kurulduĵ u senelerde mevcut dokuyu olukturan bu konutlar 1954 hava fotoĵ rafēnda da görölebilmektedir. Fabrikanēn kuzeyindeki bu seyrek konut dokusu, 1960ōlarēn sonundan itibaren bu sefer fabrikanēn ve batēēnda olukturulan küçük sanayi sitesinin etkisi ile sēklakarak yerlekkeyi çevrelemeye baklamātıē (şekil 5.41).

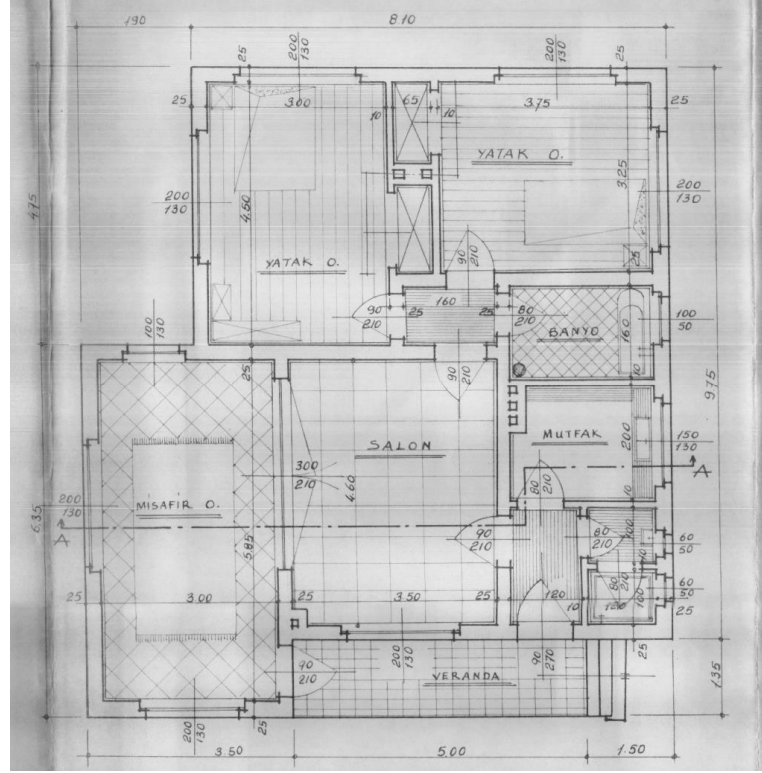
Şekil 5.41. Aydın kentine ait 1972 hava fotosunda içki konutlarē ve Aydın Tekstil Yerlekkesi (Harita Genel Komutanlđ Ğndan elde edilen hava fotoğ rafeyeniden dzenlenmiŒtir)

55 adet konutun kentin küçük sanayi sitesi ve en büyük sanayi yapısı olan tekstil fabrikası ile ilişkisi 1971 hava fotosunda görülebilmektedir.

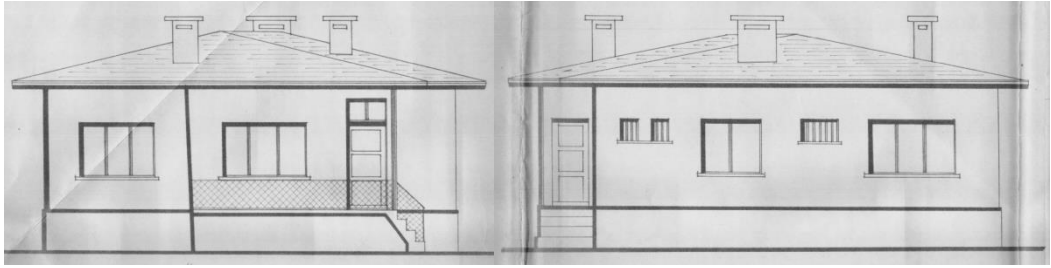
Yapılar plan ve cephe örgütlenmesi bakımından dönemin işçi konutları ve lojman tipolojisiyle büyük oranda örtüşmektedir. Genel itibarıyla da dönemsel olarak gözlemlenen sadelik ve modern yaşamı çalışanlara sunan mekânsal dizilimler planda ve cephelerde okunabilmektedir. Yalın pencere ve balkon detayları lineer korkuluklar bir diğer dönemsel özellik olarak aktarılabilir. Ayrıca bahçeli bir düzene sahip olan bu konutların, işçinin konforunu ve aile bütünlüğünü düşünmesi açısından 1950 öncesi sosyal politikaların izlerini taşıdığı söylenebilir.

Şekil 5.42. İşçi konutları (Anonim, 1973a, s:226)

Şekil 5.43. Kıç konutları planı (Aydın Efeler Belediyesi Arşivi)

Şekil 5.44. Kıç konutlarına ait cephe çizimleri (Aydın Efeler Belediyesi Arşivi)

Günümüzde mevcudiyetini koruyan bu yapılar ve oluşturduğu mahalle, binalarda meydana gelen köklü değişiklikler sonucu kimliğini yitirmiş durumda olsa da arada yakalanan birkaç korunmuş konut dönemin izlerini taşınaya devam etmektedir. Kalkındığı günden itibaren hava fotoğrafı ve ayni şekilde gözlenebilen içi konutları yapıdan kat ilaveleri ve yollar sonucu, ilk halleri ve kimdiki halleri karşılaştırıldığında, üçüncü boyutta oldukça farklı bir etki yaratmaktadır. Bu durum 1973 yılındaki fotoğraf ve ayni sokaktan 2014 yılında çekilmiş fotoğraf karşılaştırıldığında daha net ortaya çıkmaktadır. (Şekil 5.42 ve Şekil 5.45).

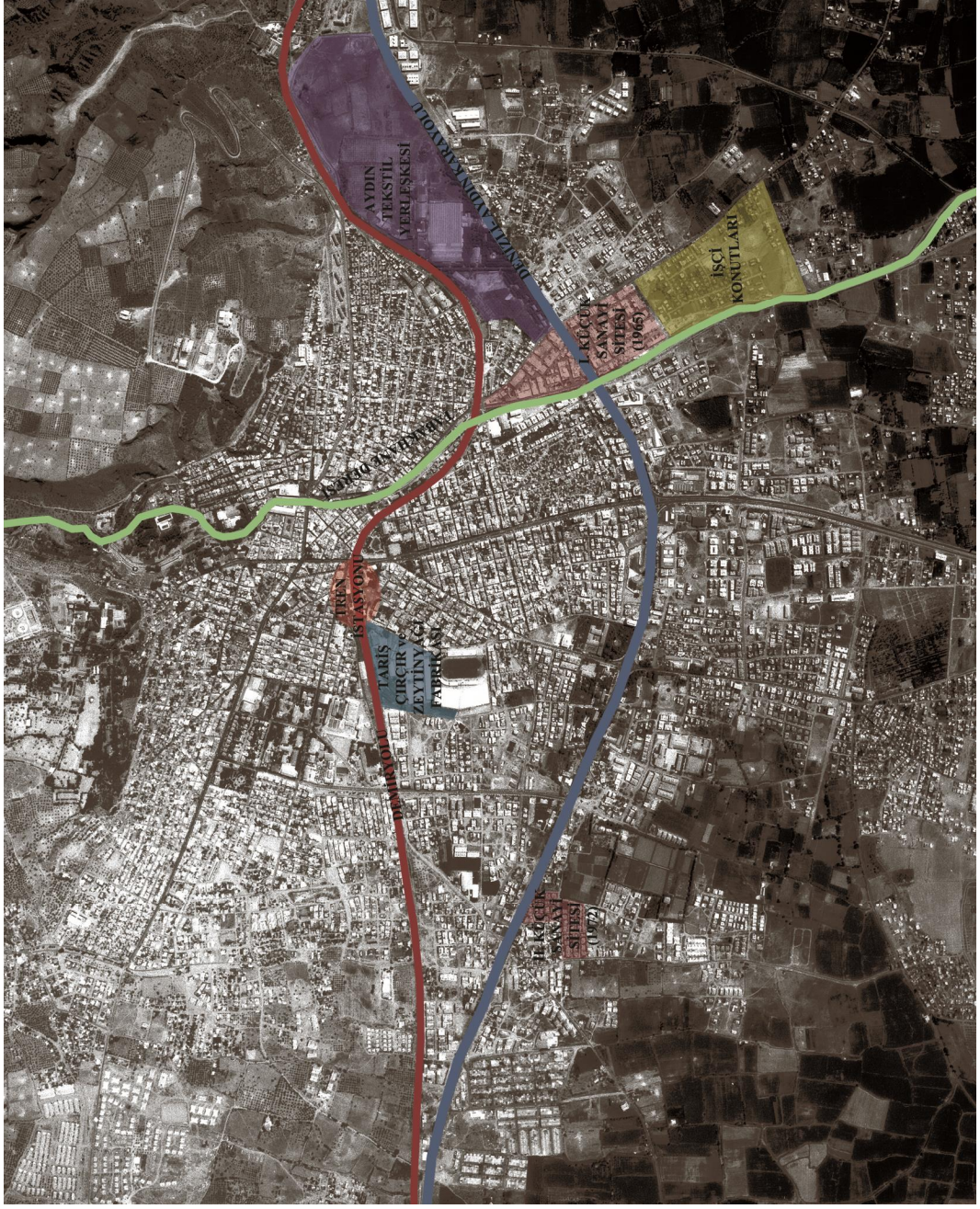

Şekil 5.45. Kızılcık konutlarının 2014 yılına ait Şekil 5.42'deki fotoğraftan çekilmiş fotoğraf (Yazarın kişisel arşivi)

Şekil 5.46. Kızılcık konutlarının 2014 yılına ait fotoğraflar (Yazarın kişisel arşivi)

Fabrika'nın kentte oluşturduğu bu etkiler sonucunda, yerleşke içerisinde de değişiklikler yaşanmış, yerleşkede yapılan faaliyetleri ve çeşitli ilaveler gerçekleştirilmiştir. Bunlardan özellikle 1975 ve 1983'te ana üretim birimine yapılan ek yapı ve dokuma tesislerinin istihdamı arttıracı etkileri kentte de yansımaları bulmuştur. Dolayısıyla kentin güney kesimindeki konut yoğunluğunda giderek artış yaşanmıştır (Şekil 5.47).

Şekil 5.47. Aydın kentine ait 1993 hava fotosu (Harita Genel Komutanlığı'ndan elde edilen hava fotoğ rafı yeniden düzenlenmiştir)

Fabrikanın gerileme sürecine girdiği 2000'li yıllarda, kente olan etkileri de azalmaya başlamıştır. Kentte etkin bir üretim ve istihdam alanı olmaktan çekip atıldığı bir konuma gelen Aydın Tekstil Yerleşkesi, kentliye sunduğu sosyal imkânlar da beraberinde götürmüştür. Dolayısıyla Aydın, Tekstil fabrikasının etkisi dışında farklı dinamiklerle şekillenen kentsel bir gelişim sergilemiştir (Şekil 5.48).

Şekil 5.48. Aydın kentine ait 2009 hava fotosu (Harita Genel Komutanlığı'ndan elde edilen hava fotoğ rafeyeniden düzenlenmiştir)

5.4. Ayd n Tekstil Yerlekkesinin Cumhuriyet Dönemi Sanayilekme ve Modernlekmesi Açısından K celenmesi

Ayd n Tekstil Yerlekkesi, Cumhuriyet dönemi sanayilekmesi ve modernlekmesi kapsamında fikir bazında birçok ortak özellik paylamakta r. Bu bak ndan modernlekme politikalar n  izlerini tak yan Ayd n Tekstil Fabrikas n  kente ticari ve ekonomik alanlardaki etkisi yanında sosyal olarak da etkileri vardır. Bu etkiler, kent, yerleke ve bina ölçeğinde olmak üzere fiziki doku üzerinden, sosyal ölçekte etkiler olmak üzere kaynaklar üzerinden tespit edilmeye al  lacakt r. Bu bak n ndan tezin 3.3. bölümünde yer alan Cumhuriyet dönemi sanayi yap lar n  genel özelliklerini içeren k  n ve Ayd n Tekstil n niteliklerinin aktar    5. bölüm, yerlekkenin kurduğu ilikkinin boyutunu belirlemek açısından oldukça önem kazanmaktadır. Bu sebeple, Ar an, Aslano lu, Cengizkan Doğan,  ktem, ve Zeybeko lu nun konu üzerindeki al malar ndan elde edilen bilgiler maddelektirilerek Cumhuriyet Dönemi sanayi yerlekkelere genel niteliklerinin dökümü yap maya al  m  r. Bu döküm, Ayd n Tekstil n payla   ve farkli olduğu noktalarla birlikte tablolakt  m  r (izelge 5.14).

Yerlekkenin ayr ca daha detayli ele alınması gereken özelliklerine aka da değinilecektir. Bu  zellikler Ayd n Tekstil n modernlekme kapsamında kentliye sunduğu olanakları içermektedir. Örneğin 1967 Ayd n il y li nda fabrikan  verdiği okuma-yazma,  ki ve usta yetiktirme, tekniker öğrencilere staj imk n  sağlama gibi eğitim hizmetlerinden ve buraya eğitime gelen k kilerin kat    sportif faaliyetlerden bahsedilmektedir (Anonim, 1967, S: 276). Yerlekke de yer alan yemekhanenin kentli tarafından kullan abilen, d   nlere ve sinema seyrine ev sahipliği yapan bir mek n olmas da ayn sosyal  zell in bir yans mas  r. Bu durumu bir yerleke içerisinde, modern bir tasar n anlay  yla bir araya gelerek örgütlenen farkli işlevlere sahip yapıları varli e desteklemektedir. Bu nedenle, Ayd n Tekstil genel olarak Cumhuriyet dönemi modernlekmesinin bir uzant   r. Yerleke kentliyle kurduğu ilikki bak n ndan canli  n  uzun süreler korusa da günümüzde  kleri ini yitirmiştir ve terk edilmik durumdadır.

Çizelge 5.14. Aydın Tekstil Yerleşkesi'nin Cumhuriyet Dönemi Öncü Sanayi Yerleklerinin Genel Nitelikleriyle Kıyaslama Tablosu

ÖNCÜ (1932-1938) YERLEŞKELERİN GENEL NİTELİKLERİ	AYDIN TEKSTİL'İN NİTELİKLERİ	ÖNCÜ (1932-1938) YERLEŞKELERİN GENEL NİTELİKLERİ	AYDIN TEKSTİL'İN NİTELİKLERİ
KENTSEL ÖLÇEKTEKİ NİTELİKLER Devlet tarafından kurulmuşlardır. Kent dışında bir alanda planlanmıştır. Genellikle organik kent dokusundan farklı bir duruş sergilemektedirler. Demiryolu veya karayolu ulaşımına yakın planlanmıştır. Hammaddeye yakın olma ilkesi gözletmiştir. Zaman içerisinde çevrelerini dönüştürmüşlerdir. Kentte nüfus artışına sebep olduklarından, bu sanayi yapının çevresinde konut dokusu artmıştır.	 Aydın Tekstil Yerleşkesi, bu özelliklerden çoğunu göstermektedir. Ayrıldığı noktalar da vardır. Bunlar devlet tarafından değil, devlet iştirakiyle, ancak özel girişimin ağırlığında kurulmuştur. Bir de tekstil yerleşkesi içinde bulunduğu Aydın ilinin kent dokusuna uyumlu bir planlamaya sahiptir.	BİNA ÖLÇEĞİNDEKİ NİTELİKLER Bu dönemin sanayi yapılarında bina ölçeğinde, düzgün geometrik küteller, yalın hatlar, pencerelerin dışındaki çerçeve detayları, sade kokuşluk detayları ve süslenmeden anımsı net cepheler dikkat çekmektedir. Binaların sergilediği yatayda gelişim ve az katlı olma hali bir diğer özelliktir. Merdiven boşluklarında dikey elemanlar, geniş alanlarda merdiven, saçak veya kanopi gibi elemanlarla yapılan vurgu genel bina özellikleri arasında sayılabilir. Üretim yapılarında tepeden kuzey işığı alma da genellikle uygulanan bir özelliktir. Binaların büyük çoğunluğu betonarme inşaat tekniği ile yapılmıştır. Geniş ve büyük hacimlerde hantallaşmadan zarif çözümler üretilmiştir. Konutlarda plan şemasına (Banyo, koridor, vb. gibi) modern öğelerin girişi, konut yapılarının büyüklük ve kat adedi açısından belirli bir hiyerarşide olmaları, genel olarak planda mekansal örgütlenmenin işlevsel ve rasyonel oluşu ve yapıların tümünde planda ve üçüncü boyutta rasyonel çizgilerin hakim olması genel nitelikler olarak belirtilebilir.	 Aydın Tekstil Yerleşkesindeki tüm binalar bahsedilen genel özelliklerin büyük bir kısmına sahiptir.
YERLEŞKE ÖLÇEĞİNDEKİ NİTELİKLER Yerleşke ölçeğindeki genel nitelikler olarak ızgara planı, yerleşim ve gridal dolaşım ağı, yerleşkede üretim birimleri dışında birimlerin yer alması ve kendi kendine yetebilen mekansal organizasyon gösterilebilir. Yerleşkede sosyal hacimlerle barınma birimlerinin yer alması, yoğun bir yeşil dokunun bulunması, giriş alanında oluşan meydanaşma ve meydanın karşısında idan yapılarca genel özellikler olarak belirtilebilir. Ayrıca yerleşkelere konaklama birimlerinin çeşitli olması ve konut alanlarının büyük bir alanı kaplaması ve genellikle üretim kısmının karşı tarafında konutlanması sık gözlemlenen özelliklerdendir. Dönemin yerleşkeliminde sağlık ve eğitim hizmeti veren birimlerin olması, kültürel faaliyetlerin yapıldığı birimlerin olması ve bu birimlerin modern tarzda binalardan oluşması da oldukça karşılaşılan bir durumdur. Üretimde, sosyal mekânlarda ve ikamette kadınlı erkekli, seküler kolektif bir mekânsallık, konutların gültü/kirlikli faktörleri nedeniyle ana yoldan biraz geride yer alması, yerleşkelere cami, mescit gibi dinsel yapıların bulunmaması da modern yaşamın yerleşkeye yansıyan nitelikleridir.	 Aydın Tekstil, yerleşke ölçeğindeki genel niteliklerin birçoğunu taşımakta birlikte bazı farklı uygulamalara da sahiptir. Örneğin konaklama birimlerinin yerleşke içerisinde ve öncü yerleşkelere kıyasla daha küçük ölçekte yer alması bunlardan biridir. Yerleşkede çalışanlara sunulan revir hizmeti dışında kentliye yönelik sağlık hizmeti veren yapılarca bulunmamaktadır. Aynı şekilde eğitim birimi kreş ölçeğindedir. Sosyal kullanımlar ise kentliye de içine almaktadır. Yemekhane sinema ve düğün salonu olarak kullanılmıştır. 1980'lerde kadınların fabrikaya girişi ayrılmış ve aynı tarihlerde yerleşkeye mescit ilave edilmiştir.	SOSYAL ÖLÇEKTEKİ NİTELİKLER Modern yaşamın sunucusu ve öğreticisi olma niteliği taşımaktadır. Bu özelliği sosyal aktivitelerden (sinema, yeme-içme, düğün) kentlinin de faydalanması, spor faaliyetlerinden kentlinin de yararlanılması, yerleşkede okuma-yazma kursları verilmesi, teknik eğitim ve stajların verilmesi gibi üretim dışı faaliyetler desteklemektedir. Ayrıca yerleşkede sağlık hizmetleri verilmesi veya katkı sağlanması, yerleşkenin kent içinde önemli bir rekreatif alan görevi görmesi, "Modern yaşam" modeli sunan konut alanlarının kente girişte veya çıkışta yol üzerinden kolaylıkla algılanabilir olması ve kente ilişki kurması planlanan sosyal mekânların ulaşım ağı ile doğrudan kente bağlanıyor olması gibi detaylar da aynı amacın ürünüdür.	 Aydın Tekstil Yerleşkesi sosyal ölçekteki niteliklerin bir çoğunu sergilemektedir. Farklı olarak sağlık hizmeti kentliye yönelik değildir. Ancak yerleşkede okuma-yazma eğitimleri ve teknik eğitimlerin verildiği bilinmektedir.
Öncü yerleşkelerin genel nitelikleri. (Antan, 2004).	Öncü yerleşkelerin genel nitelikleri. (Antan, 2004).	Öncü yerleşkelerin genel nitelikleri. (Antan, 2004).	Öncü yerleşkelerin genel nitelikleri. (Antan, 2004).

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Cumhuriyet Dönemi modernleşmesi, devlet kararlarıyla hayata geçirilen, toplumsal, siyasal ve ekonomik boyutta pek çok reformun gerçekleştirildiği bir süreçtir. Bu süreç, "modern" olarak tabir edilen kavramların ve kabloların ithal edilerek, Türk toplumuna uyarlanmasıyla dayandığından, Avrupa'daki gibi sanayileşmenin yarattığı nedensellikler zemininde olgunlaşan bir modernleşmeyi içermemektedir. Benimsenen bu yaklaşımla, kökten dönüşüm geçirmiş üretim ilişkileriyle ekonomik kalkınmaya ve modernize olmak bir hayat biçimine erişen Batı, yakalanmaya çalışılmaktadır.

Bu çaba, savaş sonrasında kurulan yeni bir devletin bir an önce ekonomik bağımsızlığına kavınması gerekliliği ve geri kalmışlığına hatırlatan eskinin geçmişi unutturacak bir deneyimle ikamesi sayesinde olabileceği inancıyla beslenmiştir. Bu noktada, içerdikleri değerler, dönüşüm ve ilerleme anlamlarıyla Modernleşme, Cumhuriyet yönetimi için gerek ekonomik kalkınmaya gerekse geçmişin başarılarından kurtulmaya sağlayacak bir araç olarak görülmüştür.

İktisadi ve idari politikalarla bu ekseninde gelişen Cumhuriyetin, modernleşmeyi en hızlı şekilde hayatın her alanında etkili kılmak için dolayısıyla önemli uygulamalar olmuştur. Bunlar idari yapılandırma, hukuk, sağlık, eğitim, sanayileşme, tarım, kent planlaması mimarlık alanları vb. gibi oldukça farklı ve geniş kapsamdaki birçok konuyu içine alan ve toplumsal olarak toptan bir dönüşümü hedefleyen uygulamalardır.

Burada diğerlerinden farklı olarak insanların içinde yaşadıkları fiziki çevrelerin nasıl örgütleneceğinin söz konusu olduğu kent planlaması ve mimarlık alanı modernleşme politikalarının model sunma, örnek tekkil etme ve özendirme hedeflerini kapsayan, altı çizilmesi gereken en etkin araçlarından biri olmuştur. Bakta bak kent olmak üzere kentlerin modern anlayış ile planlanması ve kentsel mekânların bu doğrultuda belirlenen mimari dildeki yapılarla oluşturulması mimarlığın bu gücünün farkında olan ve modernleşmeyi gündelik yaşamla takmak isteyen Cumhuriyet yönetiminin bilinçli bir uygulamasıdır.

Mimarlık ve kent planlamasından ayrı düşünülemeyecek, hem modernleşmenin yeni bir mekânsal ürünü olan, hem de iktisadi kalkınmaya

hizmet eden, modernleşme sürecindeki bir başka etkin araç da sanayi yerleşkeleridir. Cumhuriyet döneminde sanayi yerleşkeleri, ülkenin bir an önce ekonomik güç kazanması için belirli politikalarla hayata geçirilmiş, yurtiçinde gerekli olan üretimi sağlayacak, yurtdışına bağımlılığı azaltacak, sermaye birikimini oluşturduracak ve aynı zamanda istihdam oluşturarak bulundukları çevreleri dönüştürecek birer jeneratör görevi görmüşlerdir. Özellikle özel teşebbüsün zayıf kaldığı erken Cumhuriyet döneminde mecburen devlet eliyle kurulan yapılar bu görevi başarıyla yerine getirmişler ve sonraki dönemlerdeki sanayi oluklarına emsal olmuştur.

Öncü sanayi yerleşkeleri olarak nitelendirilebilecek bu yapılar, özellikle 1933 ve 1938 yılları arasındaki süreçte, ekonomide devletçilik politikalarıyla benimsendiği bir dönemin ürünleridir. Bahsi geçen yerleşkeler mekânsal organizasyonlarıyla ve içlerinde barındırdıkları yapıların özellikleriyle modern bir duruş sergilerler. Üretimin doğasında yer alan rasyonalite, bu yerleşkelerin işlevsel örgütlenmesinde ve vaziyet kâmlarında oldukça belirgindir. Yerleşkelerin büyük bir kısmında üretim birimleri yanında, yönetim, konaklama, sosyalleşme, spor, rekreasyon, eğitimi ve sağlık faaliyetleri, gibi başka birçok işlevi kapsayan yapı grupları da mevcuttur. Buradan yola çıkarak sanayi odaklı gelişen bu tip yerleşkelerin, çalışanların ihtiyaçları da öngörüldüğü, küçük ölçekte modern bir kent olukumu gibi davranışları söylenebilir.

Cumhuriyet dönemi öncü sanayi yapıları modernleşme açısından bir diğer göz ardı edilemeyecek katkı da yerleşke içinde üretilen ve kullanıcılara sunulan modern yaşamı yanında, bu yapıların bulundukları kent ile kurdukları ilişkide üstlendikleri yeni yaşam tarzını tanıtmış misyonlarıdır. Bu kapsamda yerleşkeler modern bir anlayış ile tasarlanırken, bir yandan da bu anlayışın tanıtmaya hizmet edecek şekilde ele alınmışlardır.

Tezini örnekleme olan Aydın Tekstil Yerleşkesi, 1950'lerde, erken cumhuriyet sürecinden sonraki bir dönemde, çok partili siyasi yaşama geçildikten sonra, farklı iktisadi politikaları bir ürün olarak ve özel teşebbüsün ağılta olduğı bir yapıyla hayata geçirilmiş olsa da yukarıda değinilen öncü sanayi yerleşkelerin tanıdığı birçok niteliği taşımaktadır. Kurulduğu dönemdeki siyasi, ekonomik ve toplumsal farklılıklara rağmen yerleşkenin kendinden önceki

olukumlarla sergilediği bu benzerlikler, sanayileşmenin erken ürünlerinin model oluşturmadaki bakaraşının bir kez daha altın çizdiği gibi, deş ikik dinamiklerden beslenen Aydın Tekstil yerleşkesinin olukumunu da salt bir tekrar olmaktan çıkarak özğünleştirmektedir.

Aydān Tekstil, dönemler arasāda kurduĵ u baĵ ve oluĵturduĵ u sūreklilik aĉēsāndan, bir yapēnē sadece bir inkaat nesnesi olmadıĵ ēnē, haiz olduĵ u ōzeliklerin iĉinde bulunduĵ u ve kendinden ōnceki dōnemlere dair pek ĉok key aktarabileceĵ inin bir kanāēdē. Bahsi geĉen sūreklilik, Cumhuriyet dōnemi modernlekmesinin takeyēcē ve tanāēdarē olan ōncū yerleklerdeki kentsel, mekānsal ve sosyal hassasiyetlerin kendine has ĉōzūmlerle devam ettirilmesiyle aynēzamanda bir baĵ a dōnūkmektedir.

Çok partili siyasete geçildiğinde bakanlar olarak seçilen Adnan Menderes'in Aydın'ın olukunun, ekonomik kararlarda ele alınan, özel sektörün katkısıyla on farklı şehirde hayata geçirilmesi planlanan tekstil sanayi olukumlarından birinin ve hatta ilkinin Aydın'da kurulması şaşırtıcı olmasa oldukça muhtemeldir. Buna tahmine rağmen, Cumhuriyetin hammaddeye yakınlık ilkesini yineliyor olması bakanlardan kuruluktan sonra fabrika, kaliteli üretimde ve ülke kalkınmasında önemli bakara elde etmiştir.

Aydān Tekstil yerlekkesi kente ve ūlkeye olan ekonomik katkıdarē yanānda, kenti ve kentliyi etkileyici açēāndan da baĵ lamāndan kaynaklē ayrēca deĵ inilmesi gereken özgün deĵ erler takāmaktadē. Fabrikanē kent merkezindeki ilk ve kütlesel olarak en büyük sanayi kuruluşu olukū ve hava fotoĵ raflarānda hala en belirgin yapē olarak görölmesi yapēabilecek genel okumalardan biridir. Bu tip yerlekkelerin yekil dokuyula birlikte olukmalarē özelliĵ i neticesinde fabrikanē kurulduĵ u bölgede kentin en yoĵ un aĵ açlandēđmāk alanē bulunmaktadır. Bu durum öncü yerlekkelerde de görülen, üretimin gerektirdiĵ i, sadece iklevsellī e hizmet eden mekanik örgütlenmeyi yumukatan, aynē zamanda yerlekkelerin kentteki ölçeksel baskānlıĵ ānē da örten çevreci bir tavrē ikaret etmektedir. Yekil dokunun bir bakka katkıē kentin de kullanēmāna sunulan rekreatif ve sosyal alanlar açēāndan olukmaktadır. Böylelikle yerlekke içerisindeki sosyal mekânlar ve aĵ açlar kente hizmet eder hale gelerek fabrika alanānē kentiyle paylakđmasēē yani kamusallakmasēē saĵ lamaktadır. Öncü yerlekkelerde modern yakām

donatıların tanınması amacıyla gösterilen bu tutum, Aydın tekstilinde de sürdürülmüştür.

Aynı yorum yerlekedeki binaların kronolojik olukumları incelendiğinde daha da belirginlik kazanmaktadır. Yerlekedeki asal binaların oluktuğu 1955-1960 bandındaki yapılar, öncü yerlekelerde olduğu gibi bütüncül ve kendi kendine yetebilen mekânsal bir düzenin daha ilk baktan tasarlandığı binaların kanıdır. Özellikle kurulukunda, alanda üretim yapışında sosyal hacimlerin ve konaklama birimlerinin yer alması bunun en büyük göstergesidir.

Sümerbankın sadece kredi sağlayıcı olarak iştirak ettiği Aydın Tekstil yapısından büyük oranda özel girişimle olukturulmasına rağmen devletçi politikaların izlerini taşımaktadır. Yukarıda bahsedilen modern yaşamı halka tanıma kaygısının sürüyor olması ve bu bakımdan yerlekenin çalışanlar arasında spor, eğitim ve sosyal faaliyetler kapsamında kentliyle de teması girmesi bunun en büyük göstergelerindendir. Ancak, Aydın Tekstil yerlekesinde devletçi anlayışın zayıf kaldığı noktalar da mevcuttur. Öncü yerlekelerde, çalışan işçilerin konaklama dahil pek çok ihtiyacını karşılayan oldukça kapsamlı mekânsal kurgu, Aydın'da daha küçük çapta gerçekleşmiştir. Özellikle ilk kurulukunda öngörülen lojmanların sayısı sayı ve bu birimlerin sadece memur veya mühendislerce kullanabilmesi özel sektörün varlığına dair ipuçları sunmaktadır. Yerleke içerisinde yer alan bekar pavyonu ise kapasite açısından az sayıda işçinin barınmasına imkan sağlamaklamaktadır.

1930'da kurulan yerlekelerde olduğu gibi, Aydın Tekstil de zaman içerisinde ihtiyaçtan kaynaklanan eklemlemelerle kurulukundan bu yana ilave yapım faaliyetleri geçirmiştir. Tüm bu ilavelere rağmen bakiyetteki kurgu ve işlevsel mekânın mevcudiyetini korumaktır. Yukarıda değinilen barınmaya yönelik ilaveler ise memur lojman sayısının arttırılması ve bekar pavyonunun büyütülmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir. Üretim birimlerinin de genişlemesiyle işçi sayısında meydana gelen artış yerleke dışında işçilere yönelik konutların üretilmesine sebep olmuştur. Fabrika bünyesindeki bir yapı kooperatifi aracılığıyla inşaa edilen bu konutların, yerleke dışında oluk ve yerlekeye yakın ancak yerlekeyle görsel ilişki kuramayan bir noktada yer almaları Aydın Tekstil'e has uygulamalardan biridir.

Ayd n Tekstil Yerlekkesinde yönetim birimlerinin konumu da kendine özgü bir duruk sergiler. Devlet eli idari yap danman n üretim birimiyle olan yak n konumunda kendini hissettirir. K ari binanın önündeki Atatürk büstünün yer aldı   meydan ise oldukça simgesel bir atıf olarak dönemsel s reklili  in ikaretidir.

Yerlekkeyi  zel k dan bir diğer konu ise kentteki ilk ve en büyük sanayi yapısı olarak ve çoğu Ayd nl n  bir zamanlar kullandı   bir mek n olarak kent belleğinde edindiği yerdir. D kar dan kullan ma olanak sağlayan sosyal mek nlar n varl    yerlekkeyi kentli a s ndan da benimsenen bir konuma tak n   . Yerlekkenin yarattı   bir diğer aidiyet duygusu ise fabrikada üretilen kumaklar n dünya çapında kazandı  n ile kentliye yakatt    gururdur. Kuruluktan  retim durduğu 2002 y na kadar Ayd n Tekstil, dokudu u kadife ve pamuklu kumakla birçok mecrada övgüyle an an bir tesis olmaktır. Bu durum gerek Ayd nl dar n zihninde, gerekse ülke çapında tekstil sektörü özelinde bakar e bir imaj ve marka olu turmu , kentin bir dönem fabrikayla  zdekleştirilmesini sa lam   .

Kent bağlamında ele alındı  nda bak ta kentin doğusunda ve d k nda yer alan yerleke, zaman içerisinde sebep olduğu nüfus art  n n da etkisiyle konut dokusuyla  evrelenmeye ba lam   . Fabrika kurulduğunda bok olan, kentin ve Denizli-Ayd n karayolunun güneyindeki alan zaman içerisinde sanayi ve konut birimleri ile dolmaya ba lam   . Mevcut bir yerlekim alan  olan yerlekkenin kuzeyindeki mahallelerde ise ayn  gerekçelerle konut dokusunda s klak ma meydana gelmiştir. Bu sebeple fabrikanın kent gelikimindeki yönelmeyi tayin etmede etkin bir rolü olduğu söylenbilir.

Yerleke, cumhuriyet dönemi modernlekme prensiplerini sadece yerleke ve kentte oluşturduğu etkiyle sergilemekle kalmamaktad . Bina  l e inde de dönemin yal nl    ikleve yönelik rasyonel mek nsal organizasyonlar ve detaylar yerlekkedeki yapılarda gözlemlenebilmektedir. Dolay  yla Ayd n Tekstil,  retim d k ndaki birimlerle bütüncül bir sanayi örgütlenmesi olması yanında, yerlekkeyi oluşturan binalar kapsamında da ortaya koyduğu niteliklerle, kendinden önceki dönem ile ba  kuran bir konumdad . Özellikle kuruluktan yer alan asal üretim, idari ve sosyal mek nlar n mimari dil bakımından öncü yerlekkelerdeki yal nl    ve iklevsellili i yineliyor olması tarihsel bir sürekliliği de vurgular niteliktedir.

Modernleşme olgusunun alt okumasında yer alan üretim, rasyonalite, dönüşüm, sekülerlik ve ilerleme kavramları da böylelikle sürdürülebilir hale gelmiştir. Bu bakışta, yerleşkede zaman içerisinde, 1960-1980 yılları arasında gerçekleştirilen ilavelerde de sadık kalınmıştır. Ne var ki, yerleşkenin sergilediği bu bütüncül ve devamlı yapısal anlatım, 1980 sonrası süreçte belirgin bir değişim yaşamıştır. Modernliğin önerdiği seküler duruş, 1980 sonrası politikaları yerleşkede görünür kılın bir müdahale sonucu, girik alanında inşa edilen bir Mescit ile sürekliliği ini yitirmiştir. Bu ilaveyle birlikte fabrikaya girik çakılarda, kadınları ve erkeklerin farklı alanlara yönlendirilmesi ve buna uygun bir mekânsal düzenlemeye gidilmesi de aynı müdahalenin bir ürünüdür.

Benimsenen politikaları küçük bir alanda devreye sokulmuş olsa da okunaklı hale getiren bu tip müdahalelerin, aynı şekilde yerleşke bütününde görülen, modernleşme sürecine dayanan yaklaşımları ortaya koyduğu bir olukum olma özelliği ini baskılayamadığı gözlemlenmektedir. Aksine bir kaçınmaye işaret etmesi bakımından bu tip ilavelerin, yerleşkenin ve yerleşkedeki yapılar bütünüünün tarihselliği ini ortaya çıkararak, dönemler arası diyalogdaki konumlarıne belirginleştirdiği ve Aydın Tekstilö daha çok kendinden önceki dönemlerde girikilen modernleşme sürecine dâhil ettiğini düşünölmektedir.

Yerleşkenin liberal politikalarla ancak devlet desteği ile kurulmuş olması ve dönemsel olarak gerçekleştirilen ilavelerin varlığı fabrikaları cumhuriyet dönemi modernleşmesi sürecindeki sanayi yapılarından biri olma özelliği ini zedelemese de, Aydın Tekstilö öncü yerleşkelerin motivasyonlarıyla beslenen ve onlarla aynı dili konuşan; ancak kendine has detaylarında ve farklılıklarında hibrit bir yapılanma haline getiren noktalardır. Bu farklılıklardan en dikkat çeken, muhtemelen öncü yerleşkelerden 15-20 yıl sonra olukması sebebiyle, kentsel ölçekte belli oranda bir iş itim-modernleşme seviyesine ulaşmak olmasının ve özel tekebüsle kurulmasının etkisiyle, yerleşke içerisinde kapsamlı iş itim yapıları yer almayacaktır. Aynı şekilde kent planlaması ve ulaşındaki gelişmeler neticesinde ve devletin sosyal politikalarıne daha az hissedildiği bir kurum olması yönünden fabrika sınırları içerisinde revir dâhilinde sağ lık hizmeti sunan bir organ veya yapı bulunmamaktadır. Bahsi geçen sağ lık ve iş itim hizmetlerinin kent içinde sağ lanabiliyor olması bu yapıları yerleşke içerisinde yer

almamasında etkilidir. Erken Cumhuriyet döneminde henüz kent donatılarının kısmen oluşturulabildiği bir süreçte, bu tip hizmetlerin sanayi yapıları bünyesinde giderilmeye çalışılması yerlekelerin dönemsel kokullara göre şekillenebileceğinin de bir göstergesidir. Burada Aydın Tekstil'in kıyaslanageldiği öncül yerlekelerden daha küçük bir yüzölçümünü daha az kapsamlı olarak ıskal ettiğ i, mekânsal kurgu açısından önemli bir ayrıntı olarak belirtilebilir. Buna rağmen Aydın Tekstil Yerlekkesi sahip olduğ u çeşitli ıkevlerle ve içerisindeki sânaî, idari, sosyal, rekreatif ve barınmaya yönelik donatılarla bir yerleke olma özelliğ ini, kendinden önceki dönemle kurduğ u sosyal ve fiziksel ilişkiyi net bir şekilde ortaya koyabilecek oranda fazlasıyla taşımaktadır.

Bu çerçevede Aydın Tekstil'in, varoluksal değerleriyle ve öncül yerlekelere yaptığ ı atıfla, Cumhuriyet dönemi modernleşmesi kapsamında, sanayi yapılarının dengeli bir şekilde ortaya koyduğ u kentsel/mekânsal kalitenin ve toplumu dönüştüren etkili ruhun son temsilcilerinden olduğ u söylenebilir. Bu nedenledir ki, Aydın Tekstil yerlekkesi, 1932-1938 arasında ekonomik gelişme ve toplumsal modernleşme kaygıları ile ortaya konmuş ve oldukça başarılı olmak Cumhuriyet dönemi hâzile sanayileşmesinden derin izler taşıyan; 1945-1960 arasında çok partili dönemin kararlarıyla hayata geçirilmiş; üretim faaliyetleri 2002'ye kadar sürdüğ ü için kuruluşunda ilham alan ilkeleri ileriye taşıyabilmiş, bir geçiş dönemi sanayi yapıları olarak belirtilebilir. Tüm bu nitelikleri bakımından, ciddi bir tarihi sürekliliğ e ve mekânsal olarak endüstriyel birikime sahip olan Aydın Tekstil, Türk Sanayi tarihinde bilinmesi, irdelenmesi, anlamlandırılması belgelenmesi ve korunması gereken bir değerler bütünüdür.

Korunarak ileriye aktarılması gereken Aydın Tekstil Yerlekkesi'nin, Cumhuriyet Dönemi'nin örnek aldığı Avrupa ve Amerika'daki kırsal kent yerleşimlerinde olduğ u gibi bir dönüşüm geçirebileceğ i düşünülmektedir. Örneğ in; bir tekstil yerlekkesi olan Lowell, milli park olarak tescillenmiş ve içerisindeki yapılar farklı ıkevlerle yeniden kullanıma açılmaktadır. Aynı şekilde Amerika endüstri tarihinde önemli bir konuma sahip olan Pullman Yerlekkesi koruma altına alınmış ve millî parka sıfatına aday gösterilmiştir. Kısacası ise önemli örneklerden Saltaire yerlekkesi, varlıklarını büyük oranda koruyan yapılarıyla birlikte UNESCO dünya mirası listesine girmiştir. Herhangi bir kurum

tarafından tescillenmemiş olsa da Port Sunlight yerleşkesindeki yapılar da, geçirdiği iktisadi dönüşümlerle bir yerleşim alanı olarak canlılığına sosyal, tarihi ve fiziki anlamda korumaya çalışmaktadır. Yerleşimdeki çoğu bina müze olarak ziyarete açılmaktadır. Örneklerden yola çıkarak, bir dönem bulundukları alanda ekonomik ve kentsel anlamda ciddi katkılar sağlanmış olan bu tip yapıların, kent belleğini açısından, oluşturdıkları etkiyi devamlı kılmak için, korunmaları gerekmektedir. Avrupa ve Amerika'daki uygulamalardan yola çıkarak, Aydın Tekstil yerleşkesinin de böyle bir alanı ürettiği değerlerle yakatılabilmesi için farklı iktisadilerle yeniden kullanıma sunulması gerektiği düşünülmektedir.

Bu iktisadi dönüşüm, yerleşkedeki binaların kamusal kullanıma olarak tanıyan bir konseptle hayata geçirilebilir. Binalar tekstil müzesi olarak kullanıma sunulabilir. Tekstil müzesi kavramı altında, açık ve kapalı alanlarda fuarlar, sergiler, organizasyonlar düzenlenebilir. Yerleşkenin yekil dokusu, rekreatif bir alan olarak kentlinin kullanımına yeniden sunulabilir. Önerilen dönüşüm, yerleşkenin kent içindeki etkinliğini geri kazanması için, kentte önemli bir konuma sahip olan kurumlarca gerçekleştirilebilir. Üniversite veya belediyenin bu tip bir faaliyet için itici güce sahip kurumlar olduğu düşünülmektedir. Böyle bir girişimle yapıların korunması ve restorasyonu da sağlanacak olacaktır. Sonuç olarak bu türden bir önerinin uygulanması ile, Aydın Tekstil yerleşkesi sahip olduğu nitelikleriyle birlikte, kültürel, sosyal ve fiziksel açıdan korunarak, varlığına ve oluşturduğu değerler bütününe sürdürebilecektir.

KAYNAKLAR

- Alanen, A. R. (2007), *Morgan Park : Duluth, U.S. Steel, and the Forging of a Company Town*, University of Minnesota Press, Minneapolis
- Alexander, C. (2002), *Personal States; Making Connections Between People and Bureaucracy in Turkey*, Oxford University Press, New York
- Anonim (1967), *Aydân K Yalq e* Ticaret Matbaacđđk, İzmir
- Anonim (2010a), *Aydân K Tarihi*, *Aydân K Kültür ve Turizm Müdürlüğü*
- Anonim (1973a), *Aydân 1973 K Yalq e* Karınca Yayındđđk, Cumhuriyetin 50. yđđnda, 9. Cilt
- Anonim (1998), *Aydân 1998 K Yalq e* Cumhuriyetin 75. Yđđnda *Aydân*, *Aydân Valiliğı*
- Anonim (1995), *Aydân Kınar Raporu*, Metropol Plancđđk, Ankara
- Anonim (1973b), *50 Yđda Türk Sanayii*, Sanayi ve Teknoloji Bakanlıđđ Ankara
- Anonim, (1974), *Cumhuriyetin 50. yđđnda Sümerbank:1933-1973*, Sümerbank Genel Müdürlüğü, Ankara
- Anonim (2010b), *Sanayi Tarihiçesi*, EBSO Yayınları İzmir
- Anonim (2012), *Geçmiş-Gelecek*, Ege Bölgesi Sanayi Odası Yayınları İzmir
- Arđan, S., Akad, M. T. (1977), "Özel Kesim Kınalat Sanayiinde Gelişme ve Yoğunlaşma Eğilimleri", *Türkiye Sanayiinde Tekelleşme*, TMMOB Makina Mühendisleri Odası Yayın no: 106/2, Ankara
- Arđan, Ö. (2004), *Kapitalist/Sosyalist Modernleşme Modellerinin Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlık ve Biçimlenişine Etkileri- Sümerbank Kınat Yerleşkeleri Üzerinden Yeni Bir Anlamlandırma Denemesi*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir
- Arđan, Ö. (2009), "Sümerbank Yerleşkeleri: Cumhuriyet Modernleşmesinin Kültürel Varyasyonlarına Kının Mekansal Bir Okuma", *İstanbul Silahtaraba Elektrik Santrali Yerleşme ve Konut Yıkam Çevreleri*, *Fabrikada Barınmak, Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Kın Konutlar*, *Yıkam, Mekan ve Kent*, (Ed: Cengizkan, A.), Arkadık Yayınevi, Ankara
- Asaf, G. ve Kölen, H. (1936), *Aydân K Tarihi*, Ahmed Kınan Basınevi, Aydın

- Aslanoğlu, K. (2010), *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı 1923-1938*, Bilge Kültür Sanat Yayınları 3. Basım, İstanbul
- Aydin Sesi Gazetesi, 02.06.2012
- Azazi, S. (1995), *Aydın'da Cumhuriyet Döneminde Sanayileşme Süreci ve Bu Süreç İçerisinde Kalkınma Sanayinin Durumu*, Sanayi Bakanlığı Kom. Raporu
- Azazi, S. (2003), *Her Yönü İçin Aydın*, Erdem Ofset, Aydın
- Benevolo, L. (1995), *Avrupa Tarihinde Kentler*, Afa Yayıncılık, İstanbul
- Berman, M. (1994), *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, Çevirenler: Ümit Altuğ, Bülent Peker, Ketikim Yayınları İstanbul
- Bozdoğan, S., Kasaba, R. (1999), *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 55, İstanbul
- Bozdoğan, S. (2001), *Modernizm ve Ulusun İnşası Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*, Metis Yayıncılık, İstanbul
- Cengizkan A. (2009), *İstanbul Silahtarafına Elektrik Santrali Yerleşme ve Konut Yıkam Çevreleri*, *Fabrikada Barınmak*, *Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de Kişi Konutları*, *Yıkam, Mekan ve Kent*, Arkadaş Yayınevi, Ankara
- Crawford, M. (1995), *Building the Workingman's Paradise: The Design of American Company Towns*, New York: Verso, London
- Çelebi, N. (1983), *Aydın'daki Küçük Sanayilerin Sosyolojik Açılardan İncelenmesi*, Ege Fakültesi Edebiyat Yayınları Ticaret Matbaacılık, İzmir
- Doğan, Ç. E. (2009), *İzmirli Basma Fabrikası Yerleşimi: Tarihçe ve Yakınları*, *İstanbul Silahtarafına Elektrik Santrali Yerleşme ve Konut Yıkam Çevreleri*, *Fabrikada Barınmak*, *Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de Kişi Konutları*, *Yıkam, Mekan ve Kent*, (Ed: Cengizkan, A.), Arkadaş Yayınevi, Ankara
- Gürsakan, G. (2007), *İstanbul'da Kalkınma ve Tüketim Kalıpları*, *Değişim (XIX. YY. İkinci Yarısı)*, Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2007, 2, Cilt: 8, Sayı: 13
- Harvey, D. (1989), *The Condition of Postmodernity: An Inquiry into the Origins of Cultural Change*, Basil Blackwell, Oxford

- Karatosun, M., Arđan, Ö. (2010), *Cumhuriyet Mimarlığı 1950 Öncesi ve Sonrasđ*
Sanayileşmesi İnkşında Aydın Tekstil Yerleşkesi, Mimarlık Dergisi,
Sayı355, s:52-59
- Keyder, Ç. (1999), 1990'da Türkiye'de Modernleşmenin Doğultusu, Tarih
Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, (Ed: Bozdoğan, S. ve Kasaba,
R.) Vakıf Yurt Yayınları55, İstanbul
- Kerçak, S. (1977), 1970'de Tekstil Tedbirlerinin Sektörel ve Bölgesel Dağılımı, *Türkiye
Sanayinde Tekelleşme*, TMMOB Makina Mühendisleri Odası Yayın no:
106/2, Ankara
- Lefebvre, H. (1998), *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, Fransızca'dan çeviren:
İkbal Gürbüz, Metis Yayınları İstanbul
- Minnery, J. (2012), *Research From the Field: Model Industrial Settlements and
Their Continuing Governance*, Planning Perspectives, Vol. 27, No:2, April
2012, 309-321, Routledge
- Mumford, L. (1961), *Tarih Boyunca Kent, Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve
Geleceği*, Penguin Books basılmadan çevrilmiştir; Çev: Gürol
Koca&Tamer Tosun), İstanbul
- Öktem, S. (2009), 1950'de Karabük Demir Çelik Fabrikaları ve Yerleşimi, İstanbul
Silahtaraba Elektrik Santrali Yerleşme ve Konut Yıkam Çevreleri,
*Fabrikada Barınmak, Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Kış
Konutları, Yıkam, Mekan ve Kent*, (Ed: Cengizkan, A.), Arkadaş
Yayınevi, Ankara
- Pevsner, N. (1976), *A History of Building Types*, Thames and Hudson, London
- Sayar, Z. (1939), 1930'da Buhar ve Bina Kış Etme Mecburiyeti, Arkitekt
Dergisi n.9-10, s:224
- Silber, O. (1977), 1970'de Genel Olarak Türkiye Sanayinde Yoğunlaşma, Toplulaşma,
Tekelleşme, *Türkiye Sanayinde Tekelleşme*, TMMOB Makina
Mühendisleri Odası Yayın no: 106/2, Ankara
- Sözen, M. (1984), *Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı*, Türkiye Kış Bankası Kültür
Yayınları Tisa Matbaası Ankara
- Tekeli, K. (1982), *Türkiye'de Kentleşme Yazmaları*, Turhan Kitabevi, Ankara

- Tekeli, K. (2009), *Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları İstanbul
- Toros, H. (1971), *Türkiye Sanayi. Tarım. Ticaret. Turizm. Kler Rehberi*, Uycan Matbaa ve Cilt Fabrikası İstanbul
- Touraine, A. (1992), *Modernliğin Elektrisi*, Çeviren: Hülya Tufan, Yapı Kredi Yayınları İstanbul
- Uğur, A. (2003), *Aydınlanmanın Kuruluşu ve Gelişme Evreleri*, Coğrafya Bilimler Dergisi, 1(2), s:41-62,
- Üstün, B. (2011), Eskişehir Devlet Demiryolları Yerleşkesi Lojman Konutları Plan Tipolojileri Üzerine bir Çalışma, Tasarım+Kuram Dergisi, 2011, Cilt:7, Sayı 11-12
- Yapucu, O., Ortaç, H. (2010), Değişim Sürecinde Aydın: XIX. Yüzyıldan Günümüze Sosyal ve Ekonomik Hayatın Dönüşümü, Aydın Ticaret Odası Kültür Yayınları Aydın
- Yıldırım, S. (1992), *Modern ve Post-modernizmde Kent-Mimarlık Kuramı*, Mimarlık Dergisi, Sayı 249, s:25-29
- Zeybekoğlu, S. (2009), "Erken Cumhuriyet Döneminde Sanayi Komplekslerinin Mekânsal Analizi: Nazilli, Kayseri, Bursa, Eskişehir, İstanbul Silahtaraba Elektrik Santrali Yerleşme ve Konut Yıkam Çevreleri", *Fabrikada Barınmak, Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Kçi Konutlar, Yıkam, Mekan ve Kent*, (Ed: Cengizkan, A.), Arkadık Yayınevi, Ankara

İnternet Kaynakları

- URL-1 Doré, G. (1872), Over London by Rail
<http://www.museumoflondonprints.com/image/68274/gustave-dore-over-london-by-rail-1872>
- URL-2 Anonim (2014), Derby İpek Fabrikası
http://en.wikipedia.org/wiki/Derby_Silk_Mill
- URL-3 Anonim (2014), Lowell Tekstil Yerleşkesi Planı
<http://csivc.csi.cuny.edu/americanstudies/files/lavender/lowell.html>
- URL-4 Anonim (2014), Lowell Tekstil Yerleşkesi Genel Görünümü

<http://home.iprimus.com.au/metzke/References2.html>

URL-5 Anonim (2014), Lowell Tekstil Yerlekkesi

http://en.wikipedia.org/wiki/Lowell,_Massachusetts

URL-6 Anonim (2014), Pulmann Yerlekkesi

<http://urbanplanning.library.cornell.edu/DOCS/pullman.htm>

URL-7 Anonim (2014), Saltaire Yerlekkesi

<https://canalrivertrust.org.uk/bingley-to-saltaire/saltaire-world-heritage>

URL-8 Anonim (2014), Saltaire Yerlekkesi

<http://en.wikipedia.org/wiki/Saltaire>

URL-9 Anonim (2014), Port Sunlight Yerlekkesi

http://en.wikipedia.org/wiki/Port_Sunlight

URL-10 Meydan, S. (2014), Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası

<http://www.beyaznokta.org.tr>

EKLER

Ek-1 Aydın Tekstil Yerleşkesindeki Belirli Yapılara Hükkin Kurul Kararē

T.C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
İZMİR - II NUMARALI KÜLTÜR VE TABİAT
VARLIKLARINI KORUMA KURULU
KARAR

09.00/453

Toplantı Tarihi ve No :28.11.2001-687
Karar Tarih ve No :28.11.2001-10256

Toplantı Yeri
İZMİR

Aydın İli, Merkezinde ,Orta Mahallede bulunan, mülkiyeti Aydın Tekstil ve Nebati Yağ Sanayi İşletmeleri AŞ'ne ait, tapunun 152 pafta,756 ada,36 parselinde kayıtlı Aydın Tekstil Fabrikasının tescil edilmesi istemine ilişkin, Aydın Belediye Başkanlığı İmar İşleri Müdürlüğü'nün 16.5.2001 gün ve 2498-2513 sayılı yazısı ile İzmir 2 No'lu KTVKK Müdürlüğü uzmanlarınca hazırlanan 28.11.2001 gün ve 3355 evrak kayıt numaralı rapor okundu, ekleri incelendi, yapılan görüşmeler sonucunda;

Aydın İli, Merkez, Orta Mahallede yer alan, 152 pafta, 756 ada, 36 parselde kayıtlı Aydın Tekstil Fabrikasının, Aydın Kentinin ekonomik, tarih ve gelişimini belgeleyen aynı zamanda kentin simgesi olan, 1950'li yıllarda kurulmuş ilk sanayi yapısı olması nedenleriyle 2863 ve 3386 sayılı yasalar kapsamına giren korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmesine, karar verildi.

ASLI GİRİDİR

Başkan Yardımcısı
Prof.Dr.Abdullah YAYLALI
İMZA

Başkan
Yard.Doç.Dr.Nurcan UYDAŞ
İMZA

Üye
Prof.Dr.Bozkurt ERSOY
İMZA

Üye
Doç.Dr. Ülker SEYMEN
İMZA

Üye
Prof.Dr.Zeynep MERCANGÖZ
İMZA

Temsilci
Üye
Hüseyin AKSU
AYDIN BELEDİYESİ
İMZA

Temsilci
Üye

Temsilci
Üye

Ek-2 Aydın Tekstil Yerleşkesindeki Belirli Yapılara ve Ağaçlara Hakkın Kurul Kararē

T.C
KÜLTÜR BAKANLIĞI
İZMİR İL NUMARALI KÜLTÜR VE TABİAT
VARLIKLARINI KORUMA KURULU
KARAR

09.00/453

Toplantı Tarihi ve No :10.4.2002-706
Karar Tarih ve No :10.4.2002-10562

Toplantı Yeri
İZMİR

Aydın İli, Merkez, Orta Mahalle, Denizli Bulvarında, 152 pafta, 756 ada, 36 parselde kayıtlı mülkiyeti Aydın Tekstil İplik, Dokuma, Konfeksiyon İşletmeleri AŞ'ne ait Kurulumuz'un 28.11.2001 gün ve 10256 sayılı karar ile tescilli Aydın Tekstil Fabrikası'nın parseli üzerindeki tescilli yapıların hangileri olduğunun açıklığa kavuşturulmasının ve varsa konuya ilişkin karar ve eki belgelerin gönderilmesinin istendiği Kültür Bakanlığı Hukuk Müşavirliği'nin 27.3.2002 gün ve 1553 sayılı yazısı ekindeki Aydın 1.İdare Mahkemesi'nin 13.3.2002 gün ve 2002/31 Esas no'lu yazısı ile İzmir 2 No'lu KTVKK Müdürlüğü uzmanlarınca hazırlanan 9.4.2002 gün ve 1387 evrak kayıt numaralı rapor okundu, ekleri incelendi,yapılan görüşmeler sonunda;

Aydın İli, Merkez, Orta Mahalle, Denizli Bulvarında, 152 pafta, 756 ada, 36 parselde kayıtlı Kurulumuz'un 28.11.2001 gün ve 10256 sayılı karar ile tescilli mülkiyeti Aydın Tekstil İplik, Dokuma,Konfeksiyon İşletmeleri AŞ'ne ait, Aydın Tekstil Fabrikası'nın yer aldığı parsel üzerindeki tescilli yapıların ekli paftada gösterildiği şekilde Fabrikanın 1954-1956 yıllarında inşa edilmiş yapıları olan Fabrika Ana Binası ,1.Kısım İdare Binası, Fabrika Giriş Kapısı,Yemekhane, Atölye, Kazan Dairesi ile parsel üzerindeki tüm ağaçlar olarak belirlenmesine, karar verildi.

ASLI GİBİDİR

Filiz GÜRBOĞA
Uzm. San. Tarihçi

Deniz TÜRKERİNGİRSAN
Müdür

Başkan
Yard.Doç.Dr.Nurcan UYDAŞ
İMZA

Başkan Yardımcısı
Prof.Dr.Abdullah YAYLALI
İMZA

Üye
Doç.Dr. Ülker SEYMEN
İMZA

Üye
Prof.Dr.Bozkurt ERSOY
BULUNMADI

Üye
Prof.Dr.Zeynep MERCANGÖZ
BULUNMADI

Temsilci
Üye
Hasan ÖZKAN

Temsilci
Üye

Temsilci
Üye

Ek-3 Aydın Tekstil Yerleşkesindeki Ağaçlara İlişkin Kurul Kararı

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
AYDIN KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI
KORUMA BÖLGE KURULU

KARAR

TOPLANTI TARİHİ VE NO : 21.03.2007-37 09.00.699
KARAR TARİHİ VE NO : 21.03.2007-734 Toplantı Yeri
AYDIN

Aydın İli, Merkez İlçesi, Orta Mahallesi'nde bulunan, İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 28.11.2001 tarih ve 10256 sayılı, 10.4.2002 tarih ve 10562 sayılı kararları ile tescilli, (eski 756 ada, 36 parsel) tapunun 2474 ada, 5 parsel numarasında kayıtlı, mülkiyeti Multi Turkmall Oniki Emlak Yatırım İnş ve Tic. A.Ş.'ne ait taşınmazda, tapunun 2474 ada, 2 parsel numarasında kayıtlı, mülkiyeti Aydın Tekstil (İplik Dokuma ve Konfeksiyon) İşletmeleri A.Ş. 'ye ait taşınmazda ve tapunun 2474 ada, 1, 3, 4 parsellere rastlayan taşınmazlarda ağaçların rölövesine ilişkin; İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 25.6.2003 tarih ve 11732 sayılı kararı, Aydın Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 15.2.2007 tarih ve 694 sayılı kararı, Multi Turkmall Oniki Emlak Yatırım İnş. Tic. A. Ş'nin 16.3.2007 tarihli dilekçesi okundu. Ekleri (Ağaç Rölövesi), konuya ilişkin bilgi ve belgeler incelendi. Yapılan görüşmeler sonunda;

Aydın İli, Merkez İlçesi, Orta Mahallesi'nde bulunan, tescilli, (eski 756 ada, 36 parsel) tapunun 2474 ada, 5 parsel numarasında kayıtlı, mülkiyeti Multi Turkmall Oniki Emlak Yatırım İnş ve Tic. A.Ş.'ne ait taşınmazda, tapunun 2474 ada, 2 parsel numarasında kayıtlı, mülkiyeti Aydın Tekstil (İplik Dokuma ve Konfeksiyon) İşletmeleri A.Ş. 'ye ait taşınmazda ve tapunun 2474 ada, 1, 3, 4 parsellere rastlayan taşınmazlarda ağaçların rölövesine ilişkin;

İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 25.6.2003 tarih ve 11732 sayılı kararı ve Kurulumuzun 15.2.2007 tarih ve 694 sayılı kararı ile istenilen parselin bütününde (eski 756 ada, 36 parsel) hazırlanan Ağaç Rölövesi'nin uygun olduğuna,

Ağaç Rölövesinde gösterilen Çınar, Fıstık Çamı, Yalancı Hurma, Palmiye, Manolya, Servi Türleri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 5.11.1999 tarih ve 666 sayılı ilke kararının d maddesi gereğince 3386 ile 5226 sayılı Kanunlar ile değişik 2863 sayılı Kanun kapsamında Tabiat Varlığı özelliği gösterdiğinden tesciline,

Tescil edilen ağaçlarla birlikte dokuyu tamamlayan diğer ağaçlarda (meyve ağaçları ve kavak v.b.) yapılacak her türlü uygulama öncesi Kurulumuzdan izin alınması gerektiğine karar verildi.

BAŞKAN
Necati UYAR
İMZA

BAŞKAN YARDIMCISI
Ömer Faruk GÜLER
İMZA

ÜYE
Doç. Dr. Serap YAYLALI
İMZA

ÜYE
Doç. Dr. Celal ŞİMŞEK
İMZA

ÜYE
Doç. Dr. Kadir PEKTAŞ
İMZA

ÜYE
Yrd. Doç. Dr. Osman TUTAL
İMZA

ÜYE
Yrd. Doç. Dr. Süleyman Sırrı TERZİOĞLU
İMZA

ÜYE
Hakan ÖZKAN
Aydın Belediyesi
İMZA

ÜYE
ÜYE
ÜYE

Ek-4 Dönemin Sanayi Politikaları ve Tekstil Sanayine Hakkında Resmi Gazete

T.C. Resmî Gazete

Kuruluş tarihi: 7 Ekim 1336-1920

<i>İdare ve yarı işleri için Başvekelet Nefriyat ve Müdevvenat Umum Müdürlüğüne müracaat olunur</i>	2 KASIM 1953 PAZARTESİ	Sayı : 8546
---	-----------------------------------	-------------

**Reisicumhur Celâl Bayar'ın Türkiye Büyük Millet Meclisinin dokuzuncu döneminin
dördüncü toplantı yılını açış nutukları**

“Sanayi politikamıza gelince : Bunda esas, şahsi teşebbüsü teşvik ve himaye etmek suretiyle, hususi sermayeyi iş sahasına çıkarmaktır. Memleketimizde, bu yolda, yeni ve takdire değer bir cereyan başlamıştır. Kuruluş halinde olan şeker ve çimento fabrikaları, tekstil sanayii, bu iktisadi prensibin yeni eserleridir.” (S:7489)

“İptidai maddesi tamamen memleketimizde yetişen ve yine memleketimizde geniş istihlâk sahası bulan tekstil sanayiine gelince : 1950 yılında, hususi ve resmî sektörde (260.000) olan pamuklu mensucat iş adedi, 1952 yılı sonunda (440.000) e yükselmiştir. Bu yıl tamamlanmış, ayrıca faaliyete girecek fabrikalarla beraber, iş adedi (500.000) i geçecektir.

Yünlü mensucat sanayii de aynı suretle, muntazam bir inkişaf seyrini takip etmektedir. Tekstil sanayiindeki yeni tesis ve ilâvelerle istihsalin artması, alınan tedbirler maliyet üzerinde rasyonel tesirini göstermiştir; fiyatlarda tenzilât yapılması da imkân dahiline girmiştir.” (S:7489)

Ek-5 Dönemin Sanayi Yapılarına Kısın Resmi Gazete

T.C. Resmî Gazete

Kuruluş tarihi: 7 Ekim 1336 - 1920

<i>İdare ve yarı işleri için Bazukâlet Neşriyat ve Mûdevvenat Umum Mûdûrîlûğûna mûracaat olunur</i>	11 HAZİRAN 1954 CUMA	Sayı : 8726
---	-------------------------	-------------

Karar sayısı 2971

İlişik listede yazılı şirketlerde iştiraki olup bu şirketlerin İdare Meclisi Reisliği, Âzalığı, Murakıplığı veya Tasfiye Memurluğunda munzam vazife almış olan İşletmeler Vekâletine bağı teşekkül, müessese ve şirket mensuplarına verilecek aylık ücretlerin bu munzam vazifelere muhassas aylık ücretlerin üçte ikisi olarak tesbiti; adı geçen' Vekâletin 19/2/1954 tarihli ve 3/1517 sayılı yazısı üzerine, 6212 sayılı kanunun 1 inci maddesine göre, İcra Vekilleri Heyetince 25/2/1954 tarihinde kararlaştırılmıştır. 25/2/1954

- 1 — Türkiye Şeker Fab. A. Ş.
- 2 — Türkiye Çimento Sanayii T. A. Ş.
- 3 — Ankara' Çimento Sanayii T. A. Ş.
- 4 — Güven T. A. Sigorta Sosyetesı
- 5 — Balıkesir Pamuklu Dokuma Sanayii'Türk Anonim Şirketi
- 6 — Azot Sanayii Türk Anonim Şirketi
- 7 — Gübre Fabrikaları T. A. O.
- 8 — Türk Ticaret Bankası' A. Ş.
- 9 — Türkiye Emlâk Kredi Bankası Anonim Ortaklığı-
- 10 — Umumi Mağazalar T. A. Ş.
- 11 — Halk Bankası Türk Anonim Şirketi
- 12 — Tasfiye halinde Ankara Çimento Limited Şirketi
- 13 — Aksaray Azmi Millî T. A. Ş.
- 14 — Aydın Tekstil «İplik ve Dokuma» ve Nebati Yağlar Sanayi,i İşletmeleri T. A. O.
- 15,— İşçi Kredi Bankası A. O.
- 16 — Adapazarı Şeker Fab. T. A. Ş.
- 17 — Kütahya Şeker Fab. T. A. Ş.
- 18 — Amasya Şeker Fabrikası T. A. Ş.
- 19 — Pancar Kooperatif' Bankası A. Ş.
- 20 — Ankara Sigorta T. A. Ş.

Ek-6 Dönemin Sümerbank Yapılanmalarına Hükkin Resmi Gazete

T.C. Resmî Gazete

Kuruluş tarihi: 7 Ekim 1336-1920

<i>İdare ve yarı işleri için Baqekâlet Neşriyat ve Mûdavevat Umum Mûdûrîyâsına mârsûfat olunur</i>	1 EYLÜL 1956 CUMARTESİ	Sayı : 9396
--	---------------------------	-------------

Adı geçen resmi gazetede , 7708 Aydın, Manisa ve Antalya'da İnşa Edilmekte Olan Sümerbank Tekstil Fabrikaları İnşaatına Ait İşyerlerinde Fazla Mesai Yapılmasına İzin Verilmesi Hakkındaki İlişik K/1031 Sayılı Kararın Mer'iyete Konulmasına Dair Kararname yer almaktadır.

Karar sayısı 7708

“Aydın, Manisa ve Antalya'da inşa edilmekte olan Sumerbank tekstil fabrikaları inşaatına ait işyerlerinde fazla mesai yapılmasına izin verilmesi hakkındaki ihşik K/1031 sayılı kararın mer'iyete konulması, İcra Vekilleri Heyetince 3/8/1956 tarihinde kararlaştırılmıştır.”

REİSİCUMHUR

C BAYAR

Karar Sayısı: 1031

Madde 1 — Aydın, Manisa ve Antalya'da Sumerbank için Mutaahhıt Mehmet Kutluözen tarafından yaptırılan tekstil fabrikaları inşaatına ait işyerlerinde, İş Kanununun 57 ncı maddesinin 2 numaralı paragrafında yazılı 90 günle mukayyet olmaksızın tam iş yılına şamil olmak üzere Millî Korunma Kanununun muaddel 19 uncu maddesi gereğince fazla mesai yapılmasına izin verilmiştir.”

T.C. Resmî Gazete

Kuruluş tarihi : 7 Ekim 1336 - 1920

İdare ve yarı işleri için Başvekillet Neşriyat ve Müdaveenat Umum Müdürlüğüne müracaat olunur	2 EYLÜL 1959 ÇARŞAMBA	Sayı : 10295
--	----------------------------------	---------------------

İş Uyuşmazlıklar, Yüksek Hakem Kurulu Kararı

“İşveren müessesenin 23/12/1958 tarihli itiraz dilekçesinde:

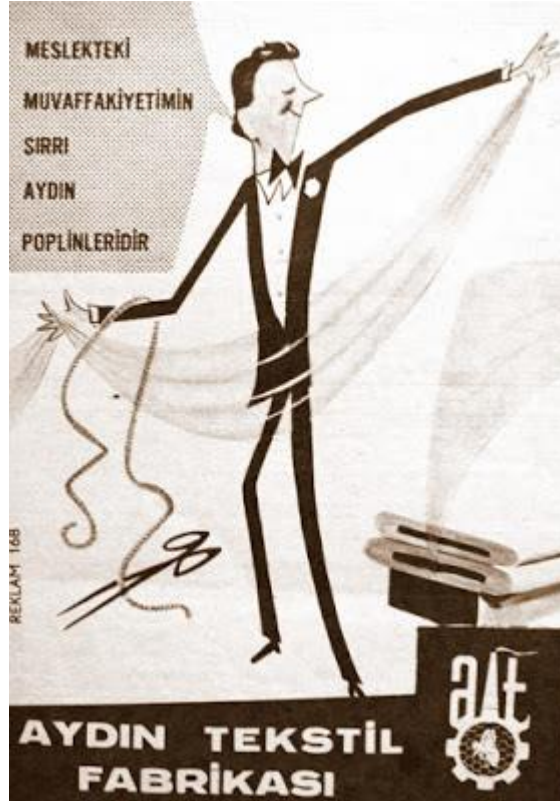
1 — İşyerinde Ödenen ücretlerin mümasil işyerlerine nazaran düşük olmadığı, mukayese mevzuu olarak alınan Sümerbank Nazilli, Aydın Tekstil, Sümerbank Ereğli Fabrikalarının gerek yaptıkları iş gerekse mahal ve mıntaka itibariyle mümasil işyeri addedilemiyeceği, bu fabrikaların pamuklu mensucat fabrikaları olmaları dolayısıyla ücretlerinin kendi ücretleri ile mukayesesine imkân olmadığı, ancak mümasil işyeri olarak İsparta da kurulu Gürkan Fabrikasının nazara alınabileceği, bu takdirde de mezkûr fabrikaya nazaran kendi ücretlerinin yüksek olduğu,

2 — İşçilere ödenen bir öğün yemeğin işçinin yalnız kendisi istifade ettiği, ailesinin bundan faydalanmadığı mülâhazasıyla nazara alınmadığı, ücretli izin ve çocuk zamları ile istihsal primi, tenzilâtlı elektrik tarifesinin işçi ücretlerine aksettirilmediği,

3 — İsparta Ticaret ve Sanayi Odasından alman 28 kalem emtianın 1956 - 1958 fiyat farkı hesabında perakende fiyatların nazara alındığı halbuki bu maddelerin borsaya tabi maddeler olmadığı, 1956 – 1958 seneleri arasında endekslerde bir fark mevcut olsa dahi, 1950 yılında fabrika işçilerine liyakat ve intibak zammı verildiği, 1/10/1957 de ayrıca bütün ücretlere % 10 zam yapıldığı, bütün bu zamların Vilâyet Hakem Kurulunca nazara alınmadığı»

hülâsa olarak belirtilmektedir.

Ek-8 Aydın Tekstilöe Ait 1962 Ydânın Reklamlarē

Ek-9 Aydın Tekstil'in Girişini Gösteren 1962 Yılına Ait Fotoğraf

Ek-10 Aydın Tekstil Fabrikası'nın Temel Atma Töreni ile İlgili Milliyet Gazetesinde Çıkan Haber

Dün iki fabrika ve bir barajın temeli atıldı

♦ Baştarafı birincide maktadır. Yurdun bir çok yerlerinde kurulmakta olan çimento fabrikalarımız iki sene içinde memleketin çimento ihtiyacını tamamen karşılayacak ve bu açığı kapayacaktır. Yalnız Söke fabrikasının temin edeceği günlük döviz tasarrufu takriben 4 milyon 500 bin lirayı bulacaktır.

Fabrikanın kapasitesi

Üzeyir Avunduk bundan sonra, 85 bin ton kapasiteli Söke çimento fabrikası hakkında teknik izahat vermiştir:

«1937 senesi ilk aylarında işletmeye açılacak olan fabrikanın maliyeti 15 milyon lira civarında olup bunun 8 milyonu dış tediyele ve 7 milyon lirası da iç tediyele tahsil edilmiş bulunacaktır. Sermayesinin bir milyon 500 bin lirası mahalli hissedarlar ve 3 milyon 500 bin lirası da Türkiye Çimento Sanayi Türk Anonim Şirketi'ne ait olarak teşekkül etmiş bulunan «Söke Çimento Sanayi Türk Anonim Şirketi» nin sermayesi 5 mil-

sanayimizin inkişafı hakkında izahat vererek ezümle şunları söylemiştir:

Sümerbank Umum

Müdürünün konuşması

«Aydın dokuma fabrikamız son yıllar içinde mensucat sanayi sahasında da müzahede ettiğimiz büyük gelişmenin bir cüz'ünü teşkil etmektedir. Filhakika bu sanayi kolunda 1949 yılında toplu olarak

241 bin 500 den ibaret bulunan iş adedi bugün 600 bine ulaşmaktadır. Tezgâh adedi ise yine aynı devre zarfında 4000 den fazla bir artış kaydetmiş ve halen 10 bini aşmıştır. İnkişaf devam etmektedir. Şu anda yurdumuzun muhtelif bölgelerinde kurulmakta olan ve tesislerine başlanacak bulunan mensucat fabrikaları 1956 ve 1957 yıllarında işletmeye alınacak ve böylece iş sayısı 800 bini aşmış tezgâh adedi de 20 bine yaklaşmış olacaktır. Bu suretle de yine 1949 yılında 143 milyon metre olan ve 1954 sonunda 275 milyon metreyi bulan pamuklu dokuma istihsalimiz de 1957

Aydın Tekstil Fabrikasının da temeli atıldı

AYDIN, 6 — Aydın Tekstil Fabrikasının temeli bugün Reiscumhur Celâl Bayar ve Başvekil Adnan Menderes'in katıldığı bir törenle atılmıştır.

Bayar ve Menderes, beraberinde Vekiller ve İstanbul Gazetelerinin sahipleri olduğu halde saat 15 de şehrimize gelmiş ve merasimle karışılmıştır.

Devlet ve hükümet Reisleri derhal fabrikanın temelini atılacağı yere gitmişler ve kısa bir merasimden sonra Reiscumhur Celâl Bayar, zıbnurlu ve hatırlı olmaları

lı olacak yılda 12 milyon metre pamuklu dokuma imâl edecektir. İmâlatının başta çeşitlerini bugün memlekette imâl edilmeyen veya çok cüz'î dokunan çeşitlerden renkli hasse, mermerşahi, tülben pantolonluk, ceketlik, ve gömleklik teşkil edecektir.

1957 yılı ortasından evvel işletmeye almayı programladığımız fabrikanın binaları 6 milyon liraya, makina ve tesisat da 8 milyon 500 bin liraya ihale edilmiştir.

Bundan sonra Bayar ve Menderes ile beraberlerindeki Belediye binasına gitmişlerdir. Burada yenen öğle yemeğini müteakip Boz-

İNŞAAT İLANI

M. M. Aydın Tekstil Fab. Mensupları Koop. Başkanlığından:

1 — Tek kat münferit işçi meskeni ihtiva etmek üzere yaptırılacak 55 işçi meskeni inşaatı kapalı zarf usulüyle ve götürü fiyat esasına göre eksiltmeye çıkarılmıştır.

2 — İşin keşif bedeli 2.677.931 lira 92 kuruştur.

3 — Bu işe ait şartnameler ile ihale evrakı Aydın'da Aydın Tekstil Fabrikasında Kooperatif Başkanlığında ve S.S. Kurumu Aydın Şube Müdürlüğünde görülebilir.

4 — Eksiltme 10.5.1967 günü saat 14.30 da Tekstil Fabrikasında Koop' Bşk.lığında toplanacak İhale Komisyonu marifetiyle yapılacak kat'î ihale ile S. S. Kurumu Genel Müdürlüğünce neticelendirilecektir. Müteahhit inşaat mukavelesini Kurum ve Kooperatifle müştereken aktececek. Ödemeler Kurumca direk olarak müteahhide yapılacaktır.

5 — Eksiltmeye girebilmek için isteklilerin, bu işin teknik öneminde ve en az 1.500.000 lira tutarında tek mukavele

mevzuu resmi bir inşaatı taahhüt denetleme veya şantiye şefi suretiyle başarmış ve muvakkat kabulü de yaptırmış olduğuna dair resmi belgeleriyle birlikte;

- a) Müteahhitlik karnesi (En az keşif bedeli kadar B-gurubundan).
- b) Mali yeterlik belgesini,
- c) Plân ve teçhizat beyannamesini,
- d) Teknik personel beyannamesini,
- e) Taahhüt beyannamesini.

ihale tarihinden en az yedi gün evveline kadar S. S. Kurumu Aydın Şube Müdürlüğünde kurulu iştirak belgesi Komisyonu Başkanlığına yazı ile başvurmak üzere bu işin eksiltmesine girebilmek için «yeterlik belgesi» almaları ve bu belgeleri kapalı zarflarına koymaları şarttır.

6 — Muvakkat teminat miktarı 92.387,96 lira olup S. S. Kurumu Aydın Şube Müdürlüğüne yatırarak, makbuzu kapalı zarfa koyması ve zarfı mahmuz mukabilinde İhale Komisyonu Başkanlığına vermeleri lâzımdır.

7 — Kurum ihaleyi yapıp yapmamakta veya belediyesine yaptırmakta serbesttir.

8 — Telgraf ile müracaatlar ve postadaki vaki gecikmeler kabul edilmez.

9 — 5237 Sayılı Belediye Gelirleri Kanununun 21 madde 3 bendi gereğince, Belediyelerce ilânlardan alınacak resimler müteahhit firmalara ait olacaktır.

Ancak, ihale yapılmadığı takdirde Belediyelerce ilânlardan alınacak resimler kooperatif tarafından ödenecektir.

Keyfiyet ilân olunur

Milliyet: 4885

Demirbank

Yeni Yılım Uğur
Keşidesine
Hesab açınız.

Cumhuriyet

31 inci yıl sayı 11 203

KURUCUSU: YUNUS NADİ

Telgraf ve mektup adresi: Cumhuriyet İstanbul - Posta kutusu İstanbul No 248
Telefonları: Umumî Santral Numarası: 24286 Yazı İşleri: 24289 Matbaası: 24290

Cuma 7 Ekim 1955

**Süleyman
Nazif**

Varlık Türk Klâsikleri serisinin 48
inci kitabı Süleyman Nazife tahsis edil-
miştir. Sâkiri Karpas tarafından hazırlan-
ılan bu ciltde yazarın hayat ve eserleri
incelenmekle beraber eserlerinden seçil-
miş örnekler açıklanarakla verilmiştir.
dır. Fiyatı 1 liradır.

Soma elektrik santralının temel atma töreninde Cuhur Reisi Bayar ve Başvekil
Menderes temele ilk harcı koyuyorlar

Egede iki fabrikanın temelleri dün atıldı

Söke'de çimento, Aydında dokuma fabrikalarının
temellerine ilk harcı Cumhurreisi Celâl Bayar ve
Basvekil Adnan Menderes koydular

Söke 6 (a.ş.) — Söke çimento fabrikası-
nın temeli bugün saat 13 te Reisicumhuru-
muz Celâl Bayar ve Başvekilimiz Adnan
Menderesin huzurları ile atılmıştır.

Devlet ve Hükümet Reislerimiz, İzmir-
den Sökeye gelirken, yol boyunca halkın he-
vecanlı tezahürleriyle selâmlanmıştır.

Devlet ve Hükümet Reisleriyle beraber
Nafia Vekili, mebuslar, İstanbul gazetele-
rinin sahib ve başmuharrirleriyle İzmirli ga-
zeteciler ve daha bir çok zevat. bu arada
Türkiye Emlâk Kredi Bankası, Sümerbank,
İs Bankası, Ticaret Bankası, Türkiye Çimento
(Arkan Sa. 5, Sü. 4 te)

MENDERES'IN HATIRASI AYDIN TEKSTİL ALEVLERE YENİK DÜKTÜ

Merhum Bakbakan Adnan Menderes'in girişimi ile 1954 yılında kurulan ve daha sonra çekişli nedenlerle ikletilemediği için kapatılan madde baf enlâarın mekanêhaline gelen Aydın Tekstil ile yangın çıktı. Yangında fabrikanın bir bölümü yanarken, alevler yaklaşık 200 dönüm alandaki çam ağaçlarına sıçramadan söndürüldü. Polis tarafından el konulan olayda, yangınla ilgili soruşturma baklatıldı.

Bir zamanlar Aydın ekonomisinin can damarı olan ve kapandıktan sonra sahip olduğu yekil alan ve çamlıklar nedeniyle kehrin akciği olarak görülen Aydın Tekstil Fabrikasındaki binalardan biri yandı. Yaklaşık 200 dönüm çamlık alan üzerinde kurulu fabrikadan dumanların yükseldiği ini gören vatandaşlar durumu hemen itfaiyeye bildirerek yardım istedi.

Hemen olay yerine gelerek kapışkilitli olan fabrikaya gelen Aydın Büyükşehir Belediyesi İtfaiye ekipleri alevler çamlık alana sıçramadan yangına müdahale etti. Özel köpük ve su ile müdahale edilen yangın saatler süren uğrak ardından söndürüldü.

Merhum Bakbakan Adnan Menderes'in girişimleri ile 1954 yılında 250 dönüm alan üzerine kurulan ve zamanında Türkiye'nin ve Avrupa'nın en büyük tekstil fabrikası unvanına sahip 1200 çalışanla Aydın Tekstil'in alevler arasında kaderine terk edilmik görüntüsü objektiflere bu şekilde yansdı.

Kaynak: <http://www.milliyet.com.tr/menderes-in-hatirasi-aydin-tekstil-alevlere-aydin-yerelhaber-402862/>

Ek-14 Yerlekedeki Yapılara Ait Projeler Tablosu*

ADI	TÜRÜ	AÇIKLAMA	TARİH	FENNİ MESUL	ÜNVANİ
6 Dairelik Apartman	Mimari	Planlar Cephele ve Kesit Planları	10.11.1955	Aykut Uysal	İnş. Yük. Müh.
6 Dairelik Apartman	Mimari	Merdiven pencere detayı	15.12.1973	Aykut Uysal	İnş. Yük. Müh.
6 Dairelik Apartman	Mimari	Mimari Proje	15.12.1973	Aykut Uysal	İnş. Yük. Müh.
6 Dairelik Apartman	Mimari	Merdiven korkuluk detayı	15.12.1973	Aykut Uysal	İnş. Yük. Müh.
6 Dairelik Apartman	Mimari	Vaziyet Planı	15.12.1973	Aykut Uysal	İnş. Yük. Müh.
Ana Kazana İlave	Mimari + Statik	Mimari ve statik projesi	25.10.1978	Aykut Uysal	İnş. Yük. Müh.
Apres ve dokuma Tevsii ile Trikotaj Atölyesi İlavesi	Mimari + Statik		31.07.1975	Aykut Uysal	İnş. Yük. Müh.
Bekar Pavyonu	Mimari	1. Kat Planı	27.12.1961	Sabahattin Ekbir	Mehmet Kutluözen İnşaat Müh. Müh. Müh.
Bekar Pavyonu	Mimari	Vaziyet Planı	27.12.1961	---	---
Bekar Pavyonu İlave İnşaatı	Mimari	Mimari Proje	27.12.1961	Sabahattin Ekbir	Mehmet Kutluözen İnşaat Müh. Müh. Müh.
Bekar Pavyonu İlave İnşaatı	Mimari	Ön ve Arka Cephe	27.12.1961	Sabahattin Ekbir	Mehmet Kutluözen İnşaat Müh. Müh. Müh.
Bekar Pavyonu İlave İnşaatı	Mimari	Yan Cephele ve Kesit	27.12.1961	Sabahattin Ekbir	Mehmet Kutluözen İnşaat Müh. Müh. Müh.
Bekar Pavyonu İlave İnşaatı	Mimari	Zemin Kat Planı	27.12.1961	Sabahattin Ekbir	Mehmet Kutluözen İnşaat Müh. Müh. Müh.
Döner fırını	Mimari + Statik	Kazan dairesi kuzeyindeki yağma yapı	---	Aykut Uysal	İnş. Yük. Müh.
Havuz	Mimari + Statik	Mimarive Statik Proje aynı paftada	23.01.1979	Aykut Uysal	İnş. Yük. Müh.
İç Hizmetler Binası	Mimari	Mağaza+Vitrin	13.06.1961	Ziya Arsel	---
Kantin Binası	Statik	Statik hesaplar + Vaziyet	12.01.1956	Ruşen Doğan	Mehmet Kutluözen İnşaat Müh. Müh. Müh.
Klima Santrali İnşaatı	Mimari		10.03.1989/69 ?	Aykut Uysal	İnş. Yük. Müh.
Klima Santrali İnşaatı	Mimari + Statik	141 m2'lik münferit bir yapı.	23.07.1978	Aykut Uysal	İnş. Yük. Müh.
Klima Santrali İnşaatı	Mimari + Statik	Betonarme karkas yapı	28.12.1984	Aykut Uysal	İnş. Yük. Müh.
Mescit	Mimari + Statik	Mevcut bir yapıya ilave	06.05.1982	Aykut Uysal	İnş. Yük. Müh.
Mevcut Apres ve Trikotaj Atölyesine İlave	Mimari + Statik	144m2'lik(11.6x11.6m) kare tabanlı bir yağma yapı	04.11.1983	Aykut Uysal	İnş. Yük. Müh.
Mevcut Satış Reyonuna İlave	Mimari + Statik	Çelik konstruksiyon	27.12.1983	Halil Erkul	---
Müdür Evi	Mimari	Müdür Evi Mimari Projesi	20.09.1955	Rifat Berk	Mehmet Kutluözen İnşaat Müh. Müh. Müh.
Müştemilat binalarından işçi soyunma ve memur büro inşaatı	Mimari	Mimari Proje	09.12.1970	Alim Aydın, Orhan Özyayın	
Pirina Kazanlar Mahalli	Mimari + Statik	Mimarive Statik Proje aynı paftada	20.06.1978	Aykut Uysal	İnş. Yük. Müh.
Sigara Salonu+Wc ilavesi	Mimari	Mevcut Konfeksiyon Atölyesine İlave	26.03.1984	Aykut Uysal	İnş. Yük. Müh.
Teknik Şef Evi	Mimari	Teknik Şefin kullandığı tek katlı	10.11.1955	---	---
Tevsii İnşaat A Blok	Statik	İnşaatın mimari projesi	02.09.1975	Aykut Uysal	İnş. Yük. Müh.
Tevsii İnşaat B Blok	Statik	Betonarme Temel Detayı	02.09.1975	Aykut Uysal	İnş. Yük. Müh.
Yapı Koop. A tipi Evler	Mimari	Betonarme Temel Detayı	24.11.1965	Adnan Özkul	---
Yardımcı Sandığı Binasına İlave	Mimari	Depo+Oda+Kadın yıkama+Kadın Giriş bölümleri	21.05.1974	Aykut Uysal+Güven Aka	İnş. Yük. Müh. +Yük. Müh. Mim.
Yemekhane ilave inşaatı	Mimari + Statik	Kantine veya lokale ilave olarak geçmektedir.	06.05.1982	Aykut Uysal	İnş. Yük. Müh.

*Aydın Efeler Belediyesi'nden elde edilen veriler yazar tarafından tablolştırılmıştır.

Ek-15 Yerlekedeki Kınat Faaliyetlerine Kınkin Yazamalar Listesi*

TARİH	İÇERİK	ALICI KURUM	GÖNDEREN KURUM
22.04.1965	tapu (31.05.1959'da Anonim Ortaklığı iken, 21.05.1965'de Anonim Şirketi olarak tescil olunmuştur.)		
17.12.1970	sürveyanlık taahhüt dilekçesi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
04.06.1971	Ana fabrika tevsiî binası inşaat ruhsatı talebi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
04.06.1971	Esas fabrika tevsiî inşaatı sürveyanlık bildirisi dilekçesi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
01.09.1971	Dokuma ve Apre Tevsiî inşaatının fenni mesuliyetinden istifa dilekçesi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
20.10.1972	05.06.1971 tarihli ruhsatname ile başlanan ilave inşaat(7m) 24.08.1972'de bittiğini bildiren, iskan ruhsatı talep eden dilekçe	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
13.12.1973	6 dairelik lojman inşaatı için ruhsat talebi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
14.12.1973	6 dairelik lojman inşaatı için sürveyanlık taahhüt dilekçesi(Müteahhit Şaban Usta'ya ihale edilmiş)	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
01.01.1974	İlave inşaat için ruhsat talebi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
30.07.1975	Tevsiî inşaatı için ruhsat talebi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
22.09.1975	15.12.1973 tarihli ruhsatname ile başlanan ilave lojman ve 21.05.1974 tarihli ruhsat ile başlanan yardım sandığı ilave binasının 05.09.1975 tarihinde tamamen bittiğini bildiren, iskan ruhsatı talep eden dilekçe	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
06.09.1976	İnşaat ve bahçe anbarı sundurma inşaatı için ruhsat talebi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
06.09.1976	Avludaki inşaat ve bahçe anbarları sundurma inşaatının sürveyanlık taahhüt dilekçesi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
08.10.1976	Avludaki inşaat ve bahçe anbarları sundurma inşaatının ruhsatının verilmesi hakkında	Aydın Belediyesi	Aydın İli Özel İdare Müdürlüğü Köy ve Belediyeler Bürosu
07.05.1977	İlave depo inşaatı için ekteki projenin ruhsat talebine dair dilekçe	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
07.05.1977	İlave inşaatın sürveyanlık görevi taahhüt dilekçesi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
11.01.1978	Lojmana birinci ve ikinci kat ilavesi için ruhsat talebi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
28.06.1978	İnşaat ruhsatı talebi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
28.06.1978	Prina fabrikası sürveyanlık görevi taahhüt dilekçesi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
21.08.1978	Prina fabrikası inşaatının subasman ve aplikasyon vizelerinin verilmesi talebi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
23.08.1978	İlave inşaat için temelüstüne ruhsat talebi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
23.08.1978	İlave inşaat için ruhsat talebi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
23.10.1978	Kazan Dairesi ek inşaatı sürveyanlık görevi taahhüt dilekçesi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
24.10.1978	Kazan Dairesi Ek inşaatı için ruhsat talebi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
23.01.1979	Havuz inşaatı için ruhsat talebi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
12.02.1981	10.02.1981'de tamamlanan dokuma ve apre tevsiî inşaatı için iskan ruhsatı talebi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
12.02.1981	Emlak Alım Vergisi Beyannamesi (1 kat, 1 asma kat, 3 bölümden oluşan, 8957m2'lik ilave tevsiî inşaatı)	Aydın Güzelhisar Vergi Dairesi Müdürlüğü	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
24.04.1982	Mescit ve Memur Lokali üzerine kat ilavesi için izin dilekçesi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
04.05.1982	Mescit ve Memur Lokali üzerine kat ilavesi inşaatında sorumlu olan kişinin Hasan Samsunlu olduğunu belirten dilekçe	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
26.03.1984	Apre ve Dokuma inşaatına tuvalet ve duş ilavesi için ruhsat talebi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
26.03.1984	İlave tuvalet ve duş inşaatı sürveyanlık görevi taahhüt dilekçesi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
31.10.1984	Dokuma kliması kompresör odasına ilave inşaat için ruhsat talebi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
31.10.1984	Dokuma kliması kompresör odasına ilave inşaatı	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
08.08.1986	sürveyanlık taahhüt dilekçesi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
27.03.1989	tapu (Parselin iki kısma ifrasına karar verilmiştir.)		
06.07.1989	İlave inşaat için ruhsat talebi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi
06.07.1989	Tamamlanan dokuma klima santrali için iskan talebi	Aydın Belediyesi	Aydın Tekstil (İplik ve dokuma) ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi

*Aydın Efeler Belediyesi'nden elde edilen veriler yazar tarafından tablolştırılmıştır.

Ek-16 Aydın Tekstil Yönetiminden Aydın Belediyesi'ne Gönderilmiş Dilekçelerden Bir Örnek

FİTİLLİ KADİFE
POLİESTER POPLİN GÖMLEKLER
" ALPAKA
" TRENÇKÖTLÜK
" EKÖSELER
KORT BLUJİN
POPLİN GÖMLEKLER
VE SANFOR

Santral : 1721 - 22 - 23
Telefonlar : Mülkiyet : 1650
M. M. M. : 1672
Telsiz : Tekstil Aydın
Telsiz : Tekstil Aydın 1
İSTANBUL SATIŞ MAĞAZASI
Adres : Aşınlarda Cad. Fesil Han Kat. 2
Tel. : 276 0 2 3
Telsiz : Tekstil İstanbul 204

AYDIN TEKSTİL (İPLİK ve DOKUMA) ve NERATİ YAĞLAR SANAYİİ İŞLETMELERİ ANONİM ŞİRKETİ

Servis : Ş.Teknik Müdür

AYDIN : 7/5/1977

Sayı :

Belediye Başkanlığına

A Y D I N

Fabrikamız arazisi üzerinde 6 Pafta 81 Parselde bulunan sahaya ilâve depo inşaatı yapmak için ekteki projeye ruhsat verilmesi için gerekenin yapılmasını saygılarımla arz ederim.

RS/

Saygılarımla

Ş.Tek.Müd. (T. Tek. Müd.)
(Akif Ayarık) (Akif Ayarık)
Aydın Tekstil (İplik ve Dokuma) Ş.
Nerati yağlar sanayi işletmeleri
Anonim Şirketi

Fan Isı Müd.
12.5.1977

N. Tek. Müd.
12.5.1977
S. Tek. Müd.

Ek-17 Yerlekedeki Yapım Faaliyetleri ve Tarihleri *

TARİH	AYDIN TEKSTİL
1953	3 milyon lira sermaye ile halka açık bir anonim ortaklık olarak kurulmuştur.
25.02.1954	Aydın Tekstil «İplik ve Dokuma» ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri T. Anonim ortaklığı kurulmuş durumdadır.
07.10.1955	Temel Atma Töreni
10.11.1955	2 adet 6 dairelik, 3 katlı lojman
10.11.1955	Teknik Şef Evi
12.03.1956	Kantin binası (yemekhane) Sümerbank'tan proje onayı
1957	İplik tesisi tamamlanmıştır.
1958	Hambez tesisi tamamlanmıştır
1960	İşlenmiş bez tesisi tamamlanmıştır.
13.06.1961	İç hizmetler binası (giriş binalarına ilave mağaza+vitrin)
01.11.1961	Dökümhane ilavesi
27.12.1961	Bekar Pavilyonuna ilave
21.05.1965	Aydın Tekstil «İplik ve Dokuma» ve Nebati Yağlar Sanayi İşletmeleri Anonim Şirketi olmuştur
24.11.1965	Yapı Koop. A tipi Evler
09.12.1970	Müştemilat binalarından işçi soyunma ve memur büro inşaatı
31.07.1975	Apres ve dokuma Tevsii ile Trikotaj Atölyesi ilavesi
02.09.1975	Tevsii İnşaat A Blok
02.09.1975	Tevsii İnşaat B Blok
05.09.1975	6 dairelik, 3 katlı ilave lojman ve yardımlaşma sandığına ilaveler tamamlanmıştır.
20.06.1978	Pirina Kazanlar Mahalli
23.07.1978	Klima Santrali İnşaatı
25.10.1978	Ana Kazana ilave
06.05.1982	Mescit ilavesi
06.05.1982	Yemekhane ilave inşaatı
04.11.1983	Mevcut Apres ve Trikotaj Atölyesine ilave
27.12.1983	Mevcut Satış Reyonuna ilave
26.03.1984	Sigara Salonu+ Wc ilavesi
28.12.1984	Klima Santrali İnşaatı

* Tez çalışması süresince elde edilen veriler doğrultusunda yazar tarafından tablolandırılmıştır.

Ek-18 Aydın İlindeki 1923-1983 Önemli Kentsel Gelişmeler *

TARİH	AYDIN'DAKİ KENTSEL GELİŞMELER
1923	Kurtuluş Savaşı Sonrası Yanmış Bir Kent
1923-1926	Izgara Planlı olarak yeniden planlanmıştır.(Yangın Yeri Planları diye geçmektedir.)
1925	Gazi ve Hürriyet Bulvarları açılmıştır.
1937	Hava Fotosu
09.10.1937	Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası hizmete açılış tarihi
1940	Zafer Mahallesi oluşturulmuştur
1950	Cumhuriyet dönemi öncesi yapı yoğunluğuna ancak ulaşılabilmiştir.
1950	Hali hazır Harita hazırlanmıştır.
1951	İmar Planı, A. Kömürcü
1953	Kemer, Mesudiye, Ilıcabaşı ve Tellidede mahalleleri oluşturulmuştur. (Göçmenler için)
1954	Hava Fotosu
1954	Aydın Tekstil fabrikasının inşaatına başlanması
1955	Denizli-Aydın Karayolunun Asfaltlanması
1955	Denizli-Aydın karayolunun devreye girmesi
1958	Aydın Tekstil Fabrikasının işletmeye açılması
1958	Hali hazır Harita hazırlanmıştır.
1958	Hava Fotosu
1959	İmar Planı, A. Kömürcü
1964	Hali hazır Harita hazırlanmıştır.
1955-1965	Hızlı nüfus artış oranı
1967	Osman Yozgatlı Mahallesi kurulmuştur.
1968	İmar Planı
1969	İlk küçük sanayi sitesi kurulmuştur
1969	Kentin ve karayolunun güneyinde, Aydın Tekstil Yapı Koop. tarafından yürütülen 55 adet tek katlı işçi konutları tamamlanmıştır
1971	Kemerde İkinci Sanayi sitesi kurulmuştur
1972	Hava Fotosu
1978	Üçüncü sanayi sitesi kurulmuştur.
1982	Hali hazır Harita hazırlanmıştır.
1983	İmar Planı, Esat Turak
1993	Hava Fotosu
2009	Hava Fotosu

* Tez çalışması süresince elde edilen veriler doğrultusunda yazar tarafından tablolştırılmıştır.